

Звіт

Проведення обстеження домогосподарств щодо доступності субсидій на оплату житлово-комунальних послуг в Україні

На замовлення ПРООН в Україні

Підготовлений
Українським центром соціальних реформ

2014 р.
м. Київ

Список авторів

Науковці

Лібанова Е.М., академік НАН України, д.е.н., проф. – загальне наукове керівництво

Макарова О.В., д.е.н., с.н.с. – спеціаліст з проведення соціологічних досліджень

Дмитрук Д.А., к.соц.н. – спеціаліст із проведення соціологічного опитування

Черенько Л.М., к.е.н., с.н.с. – спеціаліст з субсидій на оплату комунальних послуг

Дослідники-виконавці

Хмелевська О.М., к.е.н. – аналітик

Васильєв О.А., к.е.н. – аналітик

Реут А.Г. – аналітик

Клименко Ю.А. – технічний спеціаліст

Думки, що містяться в даному документі, є висловлюваннями автора і необов'язково відображають погляди чи політику ПРООН в Україні або інших організацій.

Зміст

Визначення понять.....	4
Вступ.....	7
Резюме	9
Executive summary	16
1. Загальна оцінка програми житлових субсидій щодо доступності	19
2. Методологічні засади соціопитування домогосподарств щодо доступності субсидій.....	27
3. Результати дослідження щодо доступності субсидій.....	40
3.1. Соц.-демографічні та ресурсні характеристики домогосподарств	40
3.2. Соц.-економічний портрет домогосподарств,які не отримують субсидії ...	46
3.3. Причини незвернення за житловими субсидіями.....	49
3.4. Ситуація щодо оплати послуг житлово-комунальної сфери.....	73
3.5. Поінформованість домогосподарств щодо отримання субсидій	79
3.6. Орієнтації цільових учасників програми житлових субсидій	82
3.7. Компенсації за підвищення тарифів на оплату ЖКП	85
Висновки.....	90
Рекомендації.....	98
Література.....	102
Матеріали круглого столу.....	104

Визначення понять

Домогосподарство – сукупність осіб, які спільно проживають в одному житловому приміщенні або його частині, забезпечують себе всім необхідним для життя, ведуть спільне господарство, повністю або частково об'єднують та витрачають кошти. Ці особи можуть перебувати в родинних стосунках або стосунках свояцтва, не перебувати у будь-яких з цих стосунків або бути і в тих, і в інших стосунках. Домогосподарство може складатися з однієї особи (стаття 1 Закону України «Про Всеукраїнський перепис населення»). Оскільки частка домогосподарств, у складі яких є особи, не пов'язані родинними стосунками, складає менше одного відсотка від загальної кількості домогосподарств, в сучасних економічних умовах поняття «домогосподарство» і «сім'я» дуже близькі¹.

Суб'єктивна бідність або оцінка населенням споживчих можливостей власних доходів – визначається за самооцінкою; тобто людина тоді є бідною, коли вона сама так себе ідентифікує. У нашому випадку до категорії бідних були віднесені домогосподарства, які вказали, що були змушені заощаджувати навіть на харчуванні, та ті, яким вистачало на харчування, а для придбання необхідного одягу, взуття їм треба було збирати або позичати гроші.

Безробітні (за методологією МОП) – особи у віці 15-70 років (zareєстровані та незareєстровані в державній службі зайнятості), які одночасно задовольняють трьома умовам: не мали роботи (прибуткового заняття); впродовж останніх чотирьох тижнів активно шукали роботу або намагались організувати власну справу; впродовж найближчих двох тижнів були готові приступити до роботи, тобто почати працювати за наймом або на власному підприємстві з метою отримання оплати або доходу. До категорії безробітних також відносять осіб, які приступають до роботи протягом найближчих двох тижнів; знайшли роботу, чекають відповіді тощо.

¹ Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.

Зареєстровані безробітні (згідно з чинним законодавством) – це особи працездатного віку, які зареєстровані у територіальних органах центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері зайнятості населення та трудової міграції як безробітні і готові та здатні приступити до роботи².

Житлово-комунальні послуги (далі – ЖКП) – результат господарської діяльності, спрямованої на забезпечення умов проживання та перебування осіб у жилих і нежилых приміщеннях, будинках і спорудах, комплексах будинків і споруд відповідно до нормативів, норм, стандартів, порядків і правил³.

Комунальні послуги – результат господарської діяльності, спрямованої на задоволення потреби фізичної чи юридичної особи у забезпеченні холодною та гарячою водою, водовідведенням, газо- та електропостачанням, опаленням, а також вивезення побутових відходів у порядку, встановленому законодавством.

Норми споживання – кількісні показники споживання житлово-комунальних послуг, затверджені згідно із законодавством відповідними органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування.

Субсидії для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг, придбання скрапленого газу, твердого та рідкого пічного побутового палива (далі – субсидія) – це адресна безготівкова допомога держави сім'ям для відшкодування витрат на оплату ЖКП (водо-, тепло-, газопостачання, водовідведення, електроенергії, вивезення побутового сміття та рідких нечистот), а також один раз на рік готівкою на придбання скрапленого газу, твердого та рідкого пічного побутового палива⁴.

Компенсації додаткових витрат на оплату житлово-комунальних послуг (далі – компенсація) – адресна безготівкова допомога сім'ї, що надається

² Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.km.ukrstat.gov.ua/ukr/statinf/rp/rp_met.html.

³ Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1875-15>.

⁴ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.meria.sumy.ua/index.php?newsid=27347.

на погашення додаткових витрат з оплати житлово-комунальних послуг в умовах підвищення цін і тарифів на послуги⁵.

Пільги на оплату ЖКП та палива – встановлені законами України додаткові права в частині часткової оплати чи повного звільнення від обов'язкових платежів за спожиті товари та послуги житлово-комунальної сфери, що надаються певним категоріям громадян. В Україні існує близько 80 пільгових категорій громадян, які мають право на пільги згідно до понад 20 законів України⁶.

Обстеження умов життя домогосподарств України (далі – ОУЖД) – державне вибіркове обстеження населення (домогосподарств), яке проводиться з метою отримання даних щодо соціально-демографічних характеристик, умов життя, структури фактичних витрат, ресурсів та щодо інших різноманітних показників рівня життя домогосподарств⁷. Основними показниками є середній розмір домогосподарства; сукупні витрати в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство; сукупні ресурси в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство; чисельність населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами у місяць нижче прожиткового мінімуму.

Прожитковий мінімум – це вартісна величина набору продуктів харчування, а також мінімального набору непродовольчих товарів та мінімального набору послуг, які необхідні для нормального функціонування організму людини для задоволення основних соціальних та культурних потреб особистості⁸.

⁵ Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/83-2014-п>.

⁶ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.soc-zahyst.sm.gov.ua/index.php/en/2013-04-18-21-51-18.

⁷ Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.

⁸ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T990966.html.

Вступ

Майже 20 років в Україні діє Програма житлових субсидій, що передбачає допомогу малозабезпеченим домогосподарствам в оплаті житлово-комунальних послуг. Унаслідок підвищення тарифів на газ та опалення з 1 липня 2014 р. зросла вартість житлово-комунальних послуг для населення. З 1 жовтня 2014 р. почала діяти нова програма компенсації подорожчання тарифів на опалення для підтримки бідних громадян.

За даними Мінсоцполітики України бідними є 20–25% українських домогосподарств, однак тільки 15% з них звертаються за субсидіями. Після підвищення цін на газ та тарифів на опалення, зросла також і кількість сімей, які отримали право на державну допомогу в оплаті житлово-комунальних послуг.

За січень-вересень 2014 р. середньомісячна кількість отримувачів субсидії складала близько 720 000 сімей. Після значного підвищення тарифів, як правило, зростає чисельність потенційних учасників програми житлових субсидій, проте на даний момент не зафіксовано відповідного збільшення звернень.

Окрім того, унаслідок значного зростання вартості житлово-комунальних послуг знижується рівень їх оплати серед населення. За інформацією Державної служби статистики України, протягом січня-жовтня 2014 р. українці сплатили 28,7 млрд. грн. за житлово-комунальні послуги, що становить 99,8% нарахованих за цей період сум (упродовж січня-вересня 2014 р. аналогічні розрахунки були на рівні 103,1% від нарахованих сум та становили 26,3 млрд. грн.).⁹

Тому Міністерство соціальної політики України звернулося до Програми розвитку ООН в Україні (ПРООН) із запитом про допомогу у проведенні соціологічного опитування для з'ясування означених питань з метою забезпечення цільового надання допомоги бідним домогосподарствам.

Відповідно до матеріалів Міністерства соціальної політики України, домогосподарства можуть не звертатися за субсидіями через такі причини:

⁹ В Україні знижується рівень оплати житлово-комунальних послуг серед населення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://statistic.jkg-portal.com.ua/ua/publication/one/v-kijev-rostut-narahuvannja-za-komunalku-40439>.

- незнання про можливість звернутися за субсидіями (особливо у сільській місцевості);
- незначний обсяг субсидій, за якими можна звернутися;
- наявність сімей, які не можуть звернутися за пільгами, оскільки мешкають у орендованому житлі;
- деякі сім'ї, які належать до категорії бідних, мають незадекларовані доходи.

Програма розвитку ООН в Україні в рамках проекту «Підтримка реформи соціального сектору в Україні» поставила за мету дослідити причину незвернення бідних громадян за допомогою для того, аби розробити заходи щодо вдосконалення політики надання субсидій, впровадження адресності та поліпшення інформування населення щодо даної можливості.

Одним із пріоритетних напрямів Програми розвитку ООН в Україні є подолання бідності відповідно до Цілей Розвитку Тисячоліття. Дане дослідження дозволило виявити, що серед опитаних домогосподарств, які не отримували субсидії, більше половини знаходилися за межею бідності, визначеної за суб'єктивним критерієм (тобто вони вважають, що їх коштів вистачає лише на харчування, при цьому їх середній дохід дорівнював 1326 грн. на особу). Відсутність коштів для більше ніж половини бідних громадян, які не отримували субсидії, змушували їх обмежувати споживання електроенергії, палива та води.

Метою цього дослідження є визначення причин, через які домогосподарства, що мають відповідне право, не звертаються за пільгами/субсидіями на оплату житлово-комунальних послуг, та розробка рекомендацій щодо вдосконалення цільового застосування системи субсидій та підвищення доступності субсидій для домогосподарств з низьким рівнем доходу.

За умовами проекту, вибірка респондентів має складатися не менше 1000 домогосподарств. Частка найбідніших домогосподарств, які мають право на субсидії/допомогу, але не звертаються за ними, повинна становити 40% вибірки. Вибірка має бути репрезентативною в географічному аспекті, до неї включені домогосподарства з Півдня, Заходу, Сходу та Центру України, а також з міст та сільської місцевості.

Резюме

Аналіз охоплення бідного населення програмою житлових субсидій та дієвості державної підтримки низькодоходних верств в оплаті послуг житлово-комунальної сфери свідчить про незадовільні результати. Впродовж всього періоду існування програма житлових субсидій була орієнтована переважно на середні шари суспільства і лише в незначній мірі охоплювала групи з найнижчими доходами. У 2013 році лише 3,6% бідних були отримувачами житлових субсидій (проти 4,4% по всій сукупності домогосподарств України¹⁰). З іншого боку, серед учасників програми лише 13,2% були бідними, а лівову частку складало населення з доходами, вищими за межу бідності.

На основі доступної статистичної інформації було сформувано гіпотези щодо можливих причин низького рівня охоплення бідних програмою житлових субсидій:

1) Правила участі в програмі орієнтовані не стільки на підтримку малозабезпечених верств населення, скільки на допомогу тим, хто має відносно високі (порівняно з доходами) витрати на ЖКП та паливо.

2) Недосконала методика розрахунку доходів претендентів на адресні види допомоги і відсутність дієвого механізму перевірки та контролю їх матеріального стану призводить до зміщення цільового контингенту, оскільки реальні ресурси одних домогосподарств¹¹ занижуються, а інших – завищуються. Така ситуація призводить до високих помилок включення і виключення.

Проте за існуючої інформаційної бази неможливо врахувати суб'єктивний фактор, який може виявитися визначальним при формуванні контингенту учасників програми. Насамперед, необхідно з'ясувати основні причини неучасті бідних д/г у програмі субсидій, і відповідно, сприяти усуненню виявлених перешкод. Суб'єктивні фактори можуть свідчити як про психологічні орієнтації та настанови д/г, так і про роботу управлінь соціального захисту на місцях в

¹⁰ Оцінки за даними Обстеження умов життя домогосподарств, що проводиться Державною службою статистики України (далі – ОУЖД).

¹¹ Далі – д/г.

контексті поширення інформації, роз'яснення ключових моментів та відповідей на принципові питання, а також щодо сприяння залученню певних контингентів до програми. Крім того, необхідно підтвердити чи спростувати ключову гіпотезу даного дослідження, отриману на основі попереднього аналізу існуючих інформаційних джерел – бідні не звертаються за субсидіями через замалий розмір житлових платежів, адже вони мешкають переважно у малому та малокомфортному житлі.

Метою даного соціологічного опитування є виявлення причин низького рівня звернень громадян за субсидіями.

Всього було опитано 1015 д/г, які не отримують житлову субсидію або компенсацію за підвищення тарифів на ЖКП. Серед опитаних 60% д/г проживає у містах, середній розмір д/г складає 3,12 осіб, середній вік основного респондента 46 років; близько 42% д/г мають дітей віком до 17 років; 65,3% д/г мають в своєму складі працюючих осіб; у складі 23,1% д/г є безробітні; хоча б один пенсіонер є в складі 46,5% д/г. Переважна кількість членів д/г (89,3%) зареєстровані за тією адресою, де проживають, 10,5% – за іншою. Більшість членів д/г (64,4%) є найманими працівниками; 8,4% – самозайняті, 3,5% – підприємці, 2,9% – займають керівні посади. У переважній більшості випадків (70,1%) сукупні доходи у минулому місяці не перевищували 2500 грн на одну особу. За самооцінкою доходів 39% д/г вказали, що їм вистачає на харчування; 30,9% – на харчування, необхідний одяг та взуття; 16,3% – змушені заощаджувати навіть на харчуванні; 12,6% д/г вистачає на харчування, одяг, взуття та інші покупки, лише 1,2% – вистачає грошей і на дорогі покупки. Серед основних причин малозабезпеченості найбільший відсоток (47,0%) припадає на варіант відповіді «низькооплачувана робота», а також варіанти «наявність у д/г осіб без доходів непрацездатного віку» (31,7%), «нерегулярна зайнятість» (23,7%), «у д/г ніхто не працює» (14,3%).

За даними соціологічного опитування майже 79,8% д/г знають про існування державної соціальної допомоги у вигляді субсидій на оплату ЖКП, але детально з умовами не ознайомлені; про знання умов надання субсидій повідомили 13,1%. Лише близько третини д/г мають уявлення про зміни, які

запроваджені у жовтні 2014 р. щодо порядку обрахунку та призначення субсидій на оплату ЖКП і можливості отримати компенсацію за підвищення тарифів на опалювальний період.

Із загальної кількості опитаних д/г лише 17,2% раніше вже зверталися за оформленням житлової субсидії, 68,1% – ніколи не зверталися, 11,2% – планують звернутися найближчим часом, 3,4% – вагалися з відповіддю.

Основними причинами, через які д/г не звертаються за житловою субсидією, наразі є такі: 1) розмір доходу д/г, який, на думку респондентів, не дає права на отримання субсидії – 29,7%; 2) наявність у д/г незареєстрованого безробітного – 19,7%; 3) відсутність повної інформації про право на таку допомогу – 13,6%; 4) тривала процедура збору та оформлення документів, необхідність збору великої кількості зайвих довідок – 9,2%; 5) незначна сума відшкодування для д/г – 6,9%.

Найбільш поширена відповідь «*Розмір доходу не дає права на отримання субсидії*» є характерною для всіх типів д/г і не залежить від місця проживання. Частота цього варіанту відповіді залежить лише від розміру середньодушового місячного доходу: серед опитаних д/г з середньодушовим доходом менше 1200 грн. її обирало кожне десяте, з доходом понад 5000 грн. – кожне друге, а з доходом понад 7000 грн. – переважна більшість. Для отримання більшого уявлення про контингент респондентів, які основною причиною незвернення назвали «розмір доходу не дає права на отримання субсидії» необхідно проаналізувати їх більш докладно. Отже частка бідних серед них становить 35,4%, середній дохід бідної частини цього контингенту складає 1330 грн., а питома вага їх витрат на ЖКП – 14,9%. Водночас загальна площа житла у таких д/г у розрахунку на особу майже не відрізнялася від середніх значень по всій сукупності (26,1 кв. м проти 26,5 кв. м.). Отже, ймовірно, бідна частина тих, хто стверджує, що їх дохід не дає їм права на отримання субсидії помиляється через брак інформації або хибне її сприйняття.

Причину «*Наявність незареєстрованого безробітного*» найчастіше обирали д/г, у складі яких є безробітні, немає жодного члена з вищою освітою, відсутні діти віком до 17 років, а також ті, що мешкають у сільській місцевості. Причину

«Відсутність повної інформації про право на допомогу» обирали частіше сільські д/г. Більше 2/3 відповідей на це запитання анкети прийшлося на д/г без дітей, які складаються з непрацевдатних членів, або не мають осіб з вищою освітою. Причину *«Тривала процедура оформлення документів, необхідність збирати велику кількість зайвих довідок»* обирали частіше сільські жителі, д/г, що складаються лише з пенсіонерів та інвалідів. Причину *«Відшкодуванні становитиме невелику суму, тому немає сенсу»* частіше обирали: сільські мешканці, д/г без дітей та ті, де немає безробітних.

Д/г, що проживають у найбільш обмежених житлових умовах (із загальною площею житла на особу менше 10 кв. м.), двома основними причинами незвертання за субсидіями вважають наявність незареєстрованого безробітного та доходу, розмір якого не дає права на субсидію. Ці причини залишаються одними з найвагоміших і при покращенні житлових умов, при цьому зростає частка тих, хто не має повної інформації про право на допомогу, а серед тих д/г, що мають більше 15 кв. м. на особу, кожне шосте вважає заниженим розмір субсидії.

Майже половина бідних д/г витрачають на ЖКП менше 10% сімейного доходу, отже, за старим порядком надання субсидії не підпадали під дію програми; 16,0% д/г витрачають на ЖКП від 10 до 15% доходу, решта (35%) – понад 15% доходу. Д/г, в яких частка витрат на ЖКП не перевищує 10% від сімейного доходу, основною причиною незвернення за субсидією вказали завеликий розмір доходу.

За даними опитування, кожне десяте д/г мало заборгованість з оплати житла, а кожне друге було змушене обмежувати свої потреби у споживанні енергоносіїв та води через нестачу коштів. Тільки третина д/г не відчувають необхідності у сторонній підтримці зі сплати товарів та послуг житлово-комунальної сфери, водночас тільки половина з них мають намір звернутися за державною соціальною допомогою, тоді як інша половина вважає, що вони не входять до категорії одержувачів субсидій. Значній частині українських д/г (близько 47%), які відчувають певні труднощі із оплатою за товари та послуги житлово-комунальної сфери, притаманне економне споживання. Така модель

поведінки для 86% з них є результативною, оскільки вони не мають заборгованості з оплати ЖКП. Оцінки д/г щодо власної спроможності оплачувати ЖКП є негативними – дві третини зазначають нестачу доходів, а зі збільшенням випадків несплати та зростанням розміру заборгованості відсоток тих, хто не в змозі самостійно вирішити проблеми і мають намір звертатися за державною допомогою, збільшується.

Майже всі опитані д/г побоюються подальшого підвищення тарифів, оскільки такі зміни суттєво вплинуть на їх бюджет. Проте майже кожне друге д/г (46%) налаштоване вирішувати свої проблеми самотужки, навіть серед бідних їх 40%. Кожне четверте д/г в цілому та кожне третє серед бідних налаштовані звернутися за державною підтримкою, хоча досі цього не робили, 16–17% будуть накопичувати борги у разі відсутності підтримки, а 1% – взагалі будуть ігнорувати оплату спожитих послуг.

Отже цільовим контингентом, який необхідно активно залучати до програми, є 17% від суб'єктивних бідних, які пасивно чекатимуть допомоги від когось і накопичуватимуть борги за житло. Решта сукупності цілком свідомо орієнтується в ситуації і має більш-менш чітку стратегію поведінку, а отже, за необхідності, звернеться за допомогою самостійно.

Висновки та пропозиції

Щодо удосконалення порядку надання субсидій:

Згідно останніх змін в програмі житлових субсидій, при розрахунку сукупного доходу сім'ї-претендента кожному працездатному члену д/г, який не має документального підтвердження своїх доходів, присвоюється дохід у розмірі мінімальної заробітної плати¹². Це «штучно» завищує дохід домогосподарства, у разі, коли в умовах звуженого ринку праці, особливо у малих населених пунктах, працездатні особи часто не можуть отримати дохід на рівні навіть мінімальної заробітної плати у незареєстрованому секторі економіки. Така умова певним чином знижує помилку включення до програми субсидій небідного населення у

¹² Налаштування програмного забезпечення є вкрай недосконалим, оскільки працюючим особам, які мають довідку про доходи, в місяці відпускнуго періоду також штучно додається дохід до розміру мінімальної заробітної плати.

великих містах, проте суттєво перешкоджає потраплянню до програми дійсно бідних сімей, особливо з малих населених пунктів.

Крім того, існують проблеми на рівні сім'ї: є певний прошарок осіб, які мають вкрай пасивну життєву позицію, вони не бажають ні працювати ні реєструватись у центрі зайнятості, що може перешкоджати іншим (в тому числі непрацездатним) членам родини отримати державну підтримку.

1. Зважаючи на ці обставини, для кращого охоплення допомогою бідного населення доцільно: активізувати роботу соціального інспектора та вдосконалювати методичний інструментарій перевірок, у т.ч шляхом застосування непрямих методів оцінки доходів. Такий підхід дасть значно більший ефект, ніж штучне збільшення сукупного доходу сім'ї за рахунок присвоєння неіснуючого доходу працездатним членам.

2. Окремої уваги потребує питання вдосконалення методики розрахунку сукупного доходу сім'ї-претендента на адресні види допомоги, оскільки окремі її складові є вкрай застарілими і не враховують сучасних тенденцій та практичного досвіду застосування.

3. Покращання якості адміністрування послуг з оформлення субсидій, зокрема, удосконалення процедури обміну інформації між соціальними службами та органами Державної податкової адміністрації, паспортними столами, органами, які реєструють право власності, Державною автомобільною інспекцією, міграційною службою тощо. Сьогодні потоки обміну інформацією у сучасному розумінні практично не працюють, листування є вкрай неефективним, воно затримує процес прийняття рішень і багаторазово знижує його якість. При цьому отримання достовірних даних від різних органів сьогодні є практично недосяжною метою, оскільки створюються штучні перешкоди задля приховування інформації. Це ускладнює етап оформлення та призначення субсидії як для претендентів, так і для працівників соціального захисту.

Щодо покращання поінформованості населення:

Результати опитування продемонстрували значну поширеність уявлення населення про те, що основною перешкодою для їх потрапляння під дію програми житлових субсидій є занадто великий дохід, який не дозволить їм отримати

допомогу. Насправді аналіз доходів цієї групи респондентів та розміру їх витрат на ЖКП показав, що близько третини з них все ж могли б претендувати на субсидію. Це означає, що вони або недостатньо поінформовані про порядок нарахування субсидій, або навіть мають хибну інформацію з цього приводу.

Крім того, враховуючи замалий термін, що минув після введення змін до програми житлових субсидій та запровадження нової програми компенсацій на підвищення тарифів, проблеми недостатнього охоплення субсидіями також стосуються питання поінформованості населення щодо можливостей системи соціальної підтримки.

Таким чином:

- Потребує удосконалення процедура поширення інформації щодо можливостей отримання субсидій. Вона має бути більш орієнтована на потенційні цільові контингенти населення, які зазвичай мають нижчий рівень освіти та частіше мешкають у малих населених пунктах. Інформація має надаватися у простій та доступній формі, з використанням засобів масової інформації (інформаційні ролики на місцевому телебаченні, роз'яснення у радіоефірі). Доцільно також розміщати інформацію про можливість отримання субсидій у платіжних документах, що надсилаються громадянам для оплати послуг ЖКП;

- В результаті дослідження виявлена доволі чисельна пасивна група у складі цільового контингенту, яка, навіть у разі значного зростання тарифів, очікуватиме допомоги від когось і накопичуватиме борги. Такий контингент необхідно виявляти та активно залучати до програми. До роботи з потенційними клієнтами мають бути більшою мірою залучені працівники ЖЕКів, квартальних комітетів, селищних рад, органів місцевого самоврядування, консультації соціальних працівників;

- Для покращання соціального захисту у сфері оплати ЖКП та оперативного реагування на зміни потреб та намірів користувачів необхідно організувати зворотній зв'язок з отримувачами субсидій шляхом анкетування, опитувань «гарячих ліній». Важливо, щоб ця інформація не лише збиралася, але й використовувалась для прийняття рішень.

Executive Summary

The steep rise of gas and heating household tariffs introduced July 2014 has left consumers' utility bills soaring. To help the disadvantaged and vulnerable groups to stay afloat, Ukraine's government launched a new subsidy programme. With the tariff increase, the number of eligible families with low income has become bigger; however, according to the Ministry of Social Policy data, only 15% out of 20-25% of eligible poor households applied for subsidies.

The UNDP project, "Support to Social Sector Reform in Ukraine," joined efforts with the Ministry of Social Policy and the Ukrainian Center of Social Reforms to identify the reasons why poor families in Ukraine do not apply for subsidies, and to help the government to improve awareness and develop public policy facilitating better targeted assistance.

This study "Households' survey on access to utilities subsidies in Ukraine" was conducted during October-December 2014.

Preliminary estimate of the Programme of housing subsidies proves its unsatisfactory results: during all period of the housing subsidies programme's existence was oriented mainly on the middle class and only slightly covered the lowest income groups. In 2013 only 3.6% of the poor households were recipients of housing subsidies (compared to 4.4% of all households in Ukraine¹³). On the other hand, only 13.2% of housing subsidies recipients were poor and a sizeable proportion were population with incomes above the poverty line.

The aim of the study is to determine main reasons and barriers which caused low participation of poor households in the programme of housing subsidies; to identify their living conditions, behavioural characteristics, preferences, awareness including about the changes in the programme.

To reach abovementioned goals, sociological survey was conducted during which 1015 households, which do not receive housing subsidy, were interviewed. Almost

¹³ Estimates according to Household Budget Survey, conducted by the State Statistics Service of Ukraine (hereinafter - HBS)

80% of households are aware about the housing subsidies programme, but not familiar with details; 13% of households are aware of the housing subsidies terms. About one third of respondents have an idea of the changes in the programme that were implemented in October 2014.

Only 17% of surveyed households previously applied for housing subsidy, 68% - never applied for, 11% planning to apply for.

Major reasons for not applying for housing subsidy are as follows: 1) the amount of household income, according to respondents, does not entitle to receive subsidy - 30%; 2) the presence of unregistered unemployed person in household - 20%; 3) the lack of information on the right to housing subsidy - 14%; 4) long procedure of collecting and processing of documents, the need to collect a large number of surplus certificates - 9%; 5) a small amount of compensation - 7%.

The most common answer is "the amount of income does not provide right to receive the subsidy." It is specific to all household types and does not depend on place of residence. The frequency of this response depends only on the size of household's income. The share of poor households is 35.4% of this cohort; their share of expenditure on housing services is 14.9%. The reason "The presence of unregistered unemployed person" often is chosen by households with unemployed members, without members with higher education and those, who live in rural areas. The reason "The lack of information on the right to housing subsidy» more often is chosen by the rural households. More than 2/3 of households that answer this question affirmatively are the households without children, with disabled persons or without members with higher education. The reason "Long procedure of collecting and processing of documents, the need to collect a large number of surplus certificates" more often is chosen by the rural households with pensioners and disabled persons only.

According to the survey, every tenth household had debts for payment of housing services, and every second was forced to limit consumption of energy and water due to lack of income. One-third of households do not experience the need for outside support, but only half of them are going to apply for public support. Almost half of households, that experience difficulties in payment of housing services, are going to

limit consumption of resources. Due to this 86% of them have no debts for payment of housing services.

Two-thirds of respondents noted deficit of money to pay for housing services. At the same time, with increasing deficit of money (growth of arrears) the share of those who intend to apply for public support is growing.

Almost all respondents worry about tariff increases. Every second household intends to solve their problems alone, and 40% are the poorest households. Every fourth household of total and each third of the poor are going to apply for government support, but have not done so yet; 16-17% of households will accumulate arrears if they do not get support, and 1% - will ignore payment for housing services.

Therefore the target audience, which should be actively engaged in the programme, is a group of poor who passively waiting for help and accumulating arrears for payment of housing services. The other population consciously aware of the situation and has certain strategy of behaviour. If necessary, they turn for help on their own.

Proposals for improving awareness of population:

The procedure of dissemination of information about obtaining of subsidies requires improvement. It should be more focused on the potential target groups of the population, which usually have lower level of education and often live in small settlements. Information should be provided in a simple and accessible way, using media (Information commercials on local TV, radio explanations). It is appropriate to place information on obtaining a housing subsidy in payment documents which citizens receive monthly in order to pay for housing services;

The passive target audience should be better identified and involved in the programme. The workers of housing offices, housing committees, village councils, local authorities, social workers should be involved to work with potential customers;

To respond quickly to changing needs and intentions of users, the feedback from recipients of subsidies should be collected through questionnaires, surveys, "hot lines".

Proposals for improvement of the order of subsidies granting:

For better coverage of poor population it is appropriate:

- to intensify the work of social inspector and to improve methodological tools of inspections, including application of indirect methods of income assessment. This approach will make a much better effect than the artificial assignment of nonexistent income to working age members (according to the current regulations the appointment of subsidies);

- to improve the method of calculating the total family income of applicant for targeted types of assistance, since some of its components are obsolete and do not take into account current trends and application experience;

- to improve the quality of administration services for registration subsidies, including improved procedures for the exchange of information between social services and the State Tax Administration, passport offices, agencies that register ownership of the State Automobile Inspectorate, Migration Service, etc.

1. Загальна оцінка програми житлових субсидій щодо доступності для бідних верств населення

1.1 Охоплення бідного населення житловими субсидіями

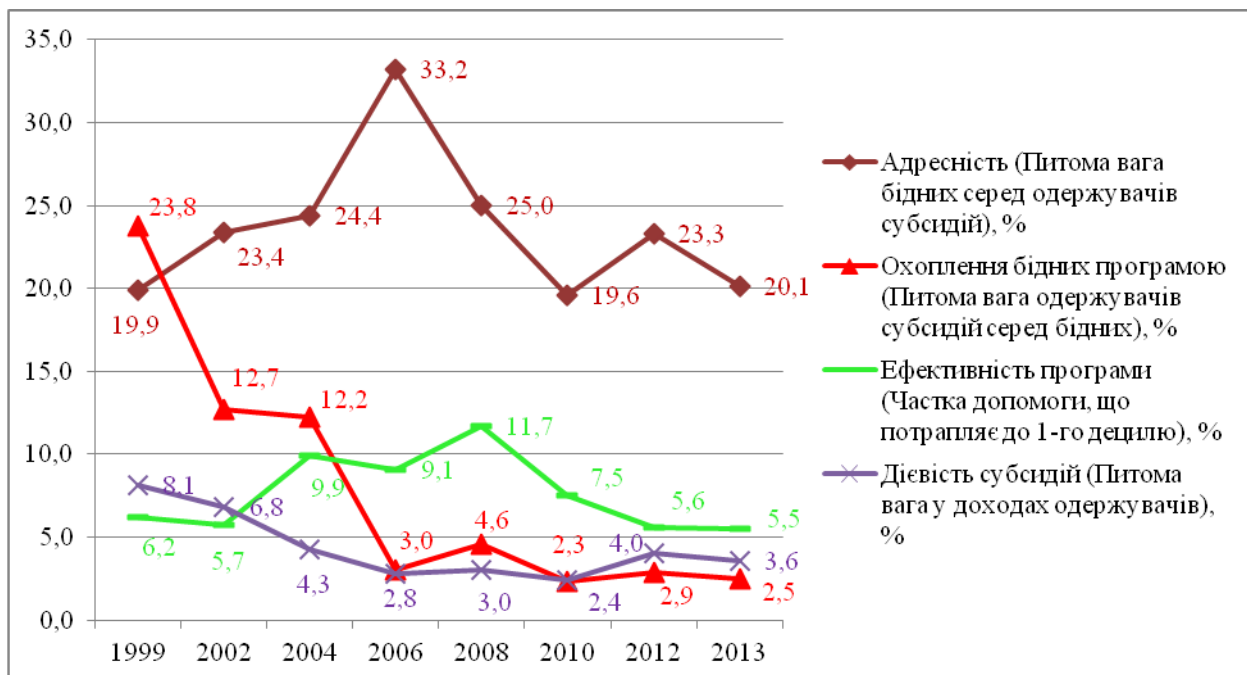
Програма житлових субсидій, хоча і базується на принципі перевірки нужденності домогосподарства, в більшій мірі залежить не від рівня доходів як таких, а від вартості спожитих домогосподарством житлово-комунальних послуг та палива. Саме ця особливість програми обумовлює її гірші характеристики у порівнянні з допомогою малозабезпеченим сім'ям. Крім того, як свідчить практика функціонування програми, в більшості випадків обмеження по житловій площі й кількості спожитих ресурсів для надання субсидії не спрацьовує, так як комісії виносять рішення на користь учасників програми.

За всіма аналізованими показниками програма житлових субсидій демонструє дуже низькі значення у порівнянні з іншою адресною програмою – допомогою малозабезпеченим сім'ям. Впродовж досліджуваного періоду ефективність програми житлових субсидій повільно зростала до 2008 року (максимальне значення за весь період – 11,7%), але з 2009-го почала

знижуватися, і у 2013 році опустилася до рівня 5,5% (проти 27,3% по програмі допомоги малозабезпеченим сім'ям). Отже, значення показника є надто низьким, оскільки менше десятої частини коштів програми потрапляє до першої децильної групи, а це означає, що житлові субсидії не орієнтовані на найбільш нужденних (рис. 1.1).

Адресність програми мала тенденцію до зростання до 2006 р., згодом майже постійно знижувалися, і у 2013 р. становила 20,1% (проти найкращого значення 33,2% у 2006 р.), що не можна вважати суттєвим проривом. Крім того, сьогодні питома вага бідних серед отримувачів субсидій навіть нижче питомої ваги бідних по всьому населенню. Отже, програма не має адресної направленості у бік бідних.

Низькі значення показника дієвості житлової субсидії в доходах одержувачів, особливо після 2004 р., пов'язані з принципами функціонування самої програми, а саме з її орієнтацією не на низькі доходи, а на співвідношення доходів з розміром житлових платежів. Отже, для переважно небідних контингентів учасників програми розмір субсидії не справляє суттєвого впливу на фінансове становище домогосподарства.

Джерело: Розрахунки за даними Обстеження умов життя домогосподарств України, що проводиться Держкомстатом України на постійній основі

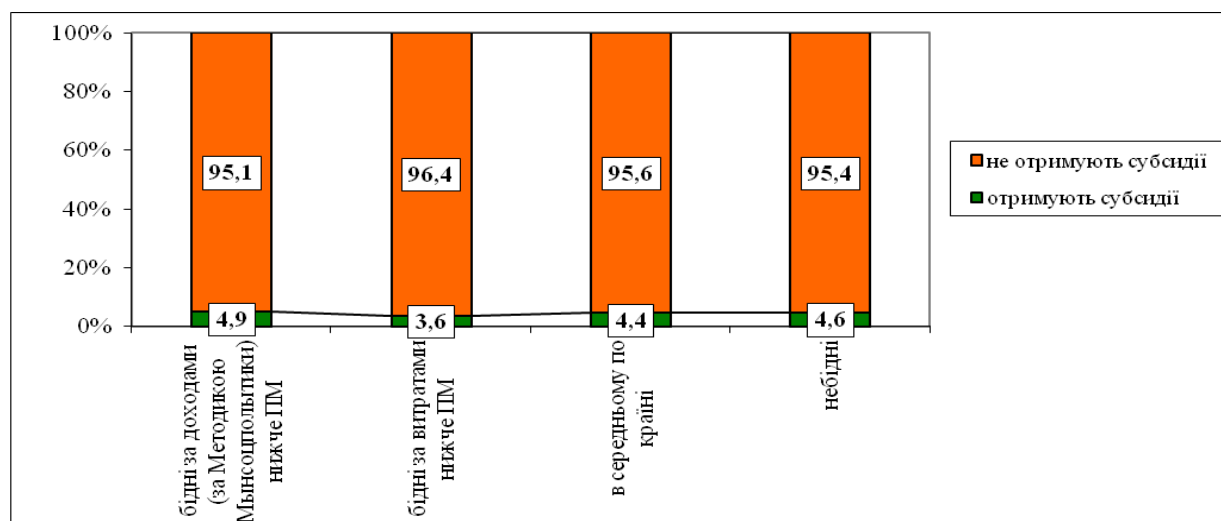
Рис. 1.1. Оцінка програми житлових субсидій за 1999-2013 роки.

За весь період маємо стабільну тенденцію до зниження рівня охоплення бідних програмою житлових субсидій (з 23,8% у 1999 р. до 2,5% у 2013 р.). Це пов'язано із зменшенням рівня охоплення населення в цілому та із зниженням показників адресності. Зрозуміло, що серед заможних домогосподарств частка учасників програма така ж незначна, як і серед найбідніших, а житлові субсидії отримують переважно представники 3-6 децильних груп.

Якщо програма орієнтована переважно на нижній шар середньодоходної групи, тобто спрямована на попередження бідності серед певних верств населення, то вона в цілому виконує покладені на неї функції. Проте, у випадку необхідності посилення захисної функції програми в частині підтягування бідного населення, слід ввести низку обмежень на мінімізацію потрапляння з небідної частини суспільства до складу реципієнтів.

В 2013 р. лише 3,6% бідних були реципієнтами програми житлових субсидій. Серед населення в цілому 4,4% домогосподарств отримували субсидії, а серед небідних таких домогосподарств налічувалося 4,6% (рис. 1.2).

Якщо для розрахунку бідності за критерієм прожиткового мінімуму використати змінну доходів, змодельовану відповідно до Методики розрахунку сукупного доходу сім'ї (Мінсоцполітики), відсоток отримувачів є вищим і складає 4,9%, проте він залишається вкрай низьким.

Джерело: Розрахунки за даними Обстеження умов життя домогосподарств України, що проводиться Держкомстатом України на постійній основі

Рис. 1.2. Розподіл учасників програм житлових субсидій за рівнем добробуту залежно від критерію визначення бідності, Україна, 2013 р., %

Серед отримувачів субсидій лише 13,2% є бідними. Наявність серед отримувачів субсидій небідних домогосподарств (86,8%) може бути свідченням дії цілого ряду факторів.

Основне питання – чому бідні не потрапляють до програми житлових субсидій. Для відповіді на нього необхідно сформулювати низку гіпотез, які можна підтвердити чи спростувати на основі доступної інформації. Решту ж припущень разом з підтвердженими гіпотезами доцільно перевірити за допомогою соціологічного опитування.

1.2 Формування гіпотез та завдань дослідження

ГІПОТЕЗА 1. Бідні не приходять за отриманням субсидій, оскільки отримують пільги на ЖКП та паливо.

Лише кожне п'яте домогосподарство (21,3%) серед бідних, що не потрапляє до програми субсидій, отримує пільги.

Відповідно, 78,7% українських бідних домогосподарств сплачують за товари та послуги житлово-комунальної сфери в повному обсязі, оскільки не отримують ані субсидій, ані пільг.

Насамперед, це сім'ї з дітьми (64,1%), з них майже кожна друга сім'я має у своєму складі одну дитину (43,1%) і кожна п'ята – двох (18,1%), лише 2,2% - багатодітні. (Багатодітні сім'ї складають лише 0,8% усіх домогосподарств України, а бідними з них є 53,2%.)

Основна частка українських бідних, які не отримують пільги і не отримують субсидії, проживають в селах (43,4%), майже третина – в малих містах (30,2%), решта – є жителями великих міст.

Серед бідних, які не отримували ані пільги, ані субсидії, налічується 9,2% пенсіонерських домогосподарств та 16,5% домогосподарств, які складаються виключно із працездатних осіб.

Отже, бідні сім'ї, які не потрапляють до програми субсидій, в переважній більшості не отримують пільги на ЖКП та паливо.

ГІПОТЕЗА 2. Бідні, які не отримують субсидій, не мають на них потенційного права.

Тобто ці бідні домогосподарства мають дуже малі витрати на товари та послуги житлово-комунальної сфери, навіть порівняно з їх низькими загальними витратами (доходами).

Витрати на товари та послуги житлово-комунальної сфери¹⁴ бідних, які не отримують субсидій, в середньому сягали 10,7% сукупних витрат.

Структура витрат на товари та послуги житлово-комунальної сфери цих домогосподарств має наступний вигляд: на паливо майже 40%, на електроенергію – майже п'яту частину (19,5%), на гарячу воду та опалення – 13,6%, на водопостачання та водовідведення – 10,1%, плата за житло – 9,7%, прибирання сміття та інші послуги, пов'язані із утриманням житла – 2,5%, пільги на товари та послуги житлово-комунальної сфери – 4,8%.

Середнє перевищення мінімального порогу проходження до програми субсидій лише на 0,7 в.п. говорить про те, що у більшості бідних ця стаття витрат становить навіть менше десятої частини від загальних витрат – отже позбавляє їх права на субсидію.

Так, в 2013 р. серед бідних, які не отримували субсидій, домінуюча частка не мала на це потенційного права (79,3%). Тільки кожне п'яте (20,3%) домогосподарство, яке перебуває у лавах бідних і не отримує субсидію, має реальне право на цей вид соціальної підтримки (для 85% з них діє десятивідсотковий поріг і для 14,5% - п'ятнадцятивідсотковий).

Понад 63% бідних домогосподарств, які мали право на субсидію, але не звернулися за нею, є домогосподарствами з дітьми (здебільшого з однією дитиною (46,3%), близько 15% – з двома дітьми, і тільки 1,9% – багатодітні). Ці домогосподарства в основному складаються з трьох осіб, що проживали у великих містах (42,9%).

Серед бідних, які мали право на субсидію і не звернулися за нею, кожне третє домогосподарство було бездітним (36,9%); у т. ч. чверть пенсіонерських (24,2%) та кожне 12-те складалося виключно із осіб працездатного віку (8,3%).

¹⁴ Враховуючи пільги.

Отже, бідні, які не отримують субсидії, в переважній більшості не мають на них потенційного права. Насамперед, через низький рівень житлово-комунальних витрат, адже традиційно вони мешкають у житлі малого розміру та/або позбавленого багатьох комунальних зручностей.

ГІПОТЕЗА 3. Домогосподарства, які мають потенційне право на субсидії і не використовують його, насправді отримують достатні доходи і не потребують допомоги.

Тобто вони не звертаються за субсидіями через достатній рівень фактичних доходів.

В 2013 р. серед бідних домогосподарств, які мали право на отримання субсидій, але не зверталися за нею, 5,9% були бездітними домогосподарствами, у складі яких був принаймні один безробітний, 3,3% - домогосподарства, які склалися виключно з дорослих працюючих осіб.

В Україні частка домогосподарств, витрати яких перевищували доходи (за Методикою) в два та більше разів складала у 2013 р. лише 6,3% (або 1 061,4 тис. домогосподарств).

Серед домогосподарств, які мають право на субсидію, але не отримують її, лише кожне дванадцяте домогосподарство (8,2%) мало витрати вдвічі більші за доходи.

За даними 2013 р. лише 40 896 (або 0,2%) домогосподарств України володіли одночасно такими характеристиками: були бідними, мали потенційне право на субсидію, не отримували субсидію, мали витрати більші за доходи. Серед цієї категорії населення не спостерігається жодного домогосподарства, де всі особи були працевлаштовані. Водночас серед них кожне п'яте домогосподарство має у своєму складі принаймні одну безробітну особу.

Отже, лише незначна частка домогосподарств, які мають право на отримання субсидій, але не отримують їх, має такі фактичні доходи, що дозволяють їм не звертатися за допомогою до держави. Це означає, що дане припущення не може бути вичерпним поясненням низького рівня охоплення бідних субсидіями.

ГІПОТЕЗА 4. Доходи домогосподарств (принаймні офіційні) не відповідають за розміром їх витратам; оскільки призначення субсидій здійснюється на основі інформації про доходи, то охоплюється не той контингент бідного населення?

Частка бідного населення (в якого рівень витрат менший від розміру прожиткового мінімуму на одну особу) складає 19,8%. В той же час частка населення, в якого рівень доходів, визначений за методикою Мінсоцполітики, менший від розміру прожиткового мінімуму, складає 31,4% (рис. 1.3).

Незважаючи на те, що сукупність бідних за першим критерієм менша, ніж за другим, ці сукупності не співпадають повністю: серед бідних за витратами тільки 67,3% є одночасно бідними і за доходами.

Значна частина населення, яке визнається бідним виходячи з рівня їх витрат (2,8 млн осіб або 6,5% всього населення), не потрапляє до бідних за Методикою розрахунку сукупного доходу сім'ї Мінсоцполітики, оскільки їх доходи перевищують прожитковий мінімум. З другого боку, 18,1% населення (7,9 млн. осіб) за рівнем витрат є небідними, хоча рівень їх доходів, визначений за Методикою Мінсоцполітики, є нижчим від прожиткового мінімуму.

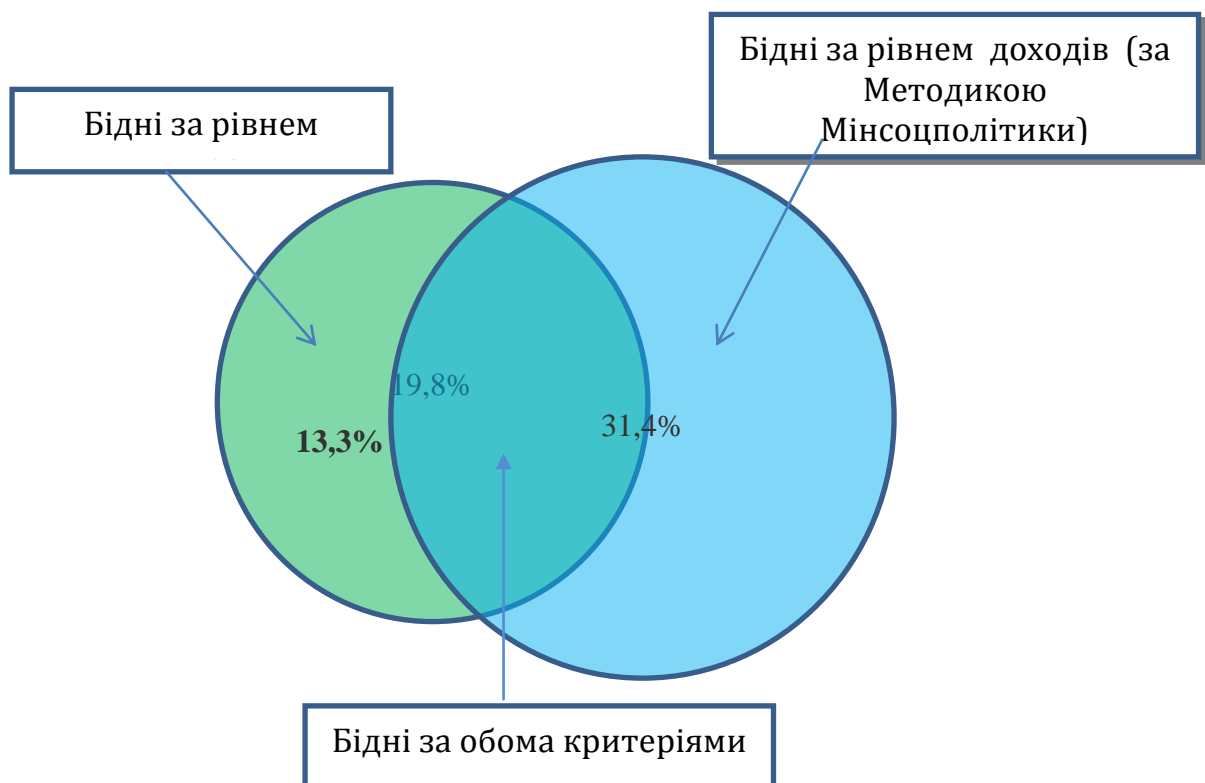

Рис. 1.3. Сукупності бідних за різними критеріями, 2013 р., % населення

Отже, програма субсидій, як і інші адресні виплати, стикаються з проблемою неправильного визначення реального доходу сім'ї (домогосподарства), і відповідно, не завжди орієнтовані на дійсно бідні контингенти.

ГІПОТЕЗА 5. *Значна частина домогосподарств не бере участі у програмі житлових субсидій через те, що розмір потенційної субсидії буде замалим.*

Серед бідних домогосподарств 20,3% (553 тис.), маючи право на отримання житлових субсидій, тим не менш не отримують її. Серед цього контингенту домогосподарств в 9,7% розмір можливої субсидії не перевищує 20 грн. на місяць, ще в 12,3% таке перевищення складає від 20 до 50 грн., в 25,5% - від 50 до 100 грн.

Таблиця 1.1. *Розподіл бідних домогосподарств, які мають право на субсидію та не звертаються по неї, за потенційним розміром субсидії, 2013 р.*

Потенційний розмір субсидії, грн. на місяць	% бідних, які мають право на субсидію, але не звертаються по неї
від 0 до 10 грн.	4,7
від 10 до 20 грн.	5,0
від 20 до 50 грн.	12,3
від 50 до 100 грн.	25,5

Якщо припустити, що розмір субсидії, менший від 50 грн. на місяць, сприймається надто малим, щоб заради нього розпочинати оформлення необхідних документів, то лише 22% домогосподарств із зазначеного контингенту не звертаються за отриманням субсидії через цю причину. Це складає 121,8 тис. домогосподарств, або 4,4% від усіх бідних домогосподарств, або 0,7% від усіх домогосподарств України.

Таким чином, замалий розмір субсидії не може бути вагомою причиною незвернення бідних потенційних учасників програми до органів соціального захисту для оформлення документів.

На основі розглянутих можливих причин низького рівня охоплення бідних програмою житлових субсидій можна зробити наступні висновки:

1. За існуючої інформаційної бази ми не можемо оцінити рівень поінформованості населення щодо субсидій, а також не можемо врахувати суб'єктивний фактор, як з боку потенційних отримувачів, так і з боку роботи працівників соціального захисту на місцях.

2. Правила участі в програмі житлових субсидій орієнтовані не стільки на підтримку малозабезпечених верств населення, скільки на допомогу тим, хто має витрати на ЖКП та паливо відносно високі порівняно з доходами. Це є основною причиною низького рівня охоплення бідних програмою.

3. Недосконала методика розрахунку доходів претендентів на адресні види допомоги і відсутність дієвого механізму перевірки та контролю матеріального стану претендентів призводить до зміщення цільового контингенту, тобто програма завідомо орієнтована не на ті контингенти, оскільки реальні ресурси одних домогосподарств занижуються, а інших – завищуються. Така ситуація призводить до високих помилок включення і виключення.

2. Методологічні засади соціологічного опитування домогосподарств щодо доступності субсидій на оплату житлово-комунальних послуг

Генеральна сукупність дослідження: домогосподарства з низьким рівнем доходу.

Особливості вибіркової сукупності: національна, багатоступенева, територіально-поселенська, стратифікована, репрезентативна для населення України.

Метод отримання інформації: індивідуальне інтерв'ю за місцем проживання респондента.

Реалізований об'єм вибіркової сукупності: 1015 домогосподарств (1007 респондентів, з них за статтю основного респондента: 564 – жінки; 443 – чоловіки).

Хід реалізації опитування

I. Підготовчий етап дослідження:

1. Сформовано робочу групу з метою вирішення організаційних питань дослідження та доопрацювання інструментарію.
2. Здійснено переклад запитальника на російську мову.
3. Підготовлені картки до запитань анкети українською та російською мовами.
4. Узгоджено фінальну версію запитальника.
5. Здійснено розрахунок вибіркової сукупності та квотного завдання для 25 територіально-адміністративних одиниць України: 24 областей України та м. Києва.
6. Складено та узгоджено план польового етапу дослідження.
7. Розроблено план моніторингу за ходом опитування та графік передачі анкет.
8. Здійснено тиражування інструментарію опитування.
9. Підготовлені польові документи дослідження (інструкції організаторам та інтерв'юерам; посвідчення інтерв'юера, форми звітів інтерв'юерів).

II. Польовий етап дослідження:

1. Польовий етап дослідження проведено з 4 по 10 грудня 2014 р. в 25 територіально-адміністративних одиницях України (24 області та м. Київ).

Загальна кількість опитаних: 1015 респондентів, з них 443 чоловіки та 564 жінки (табл. 1).

Під час опитування дотримано всіх вимог щодо технології проведення опитування, збережено анонімність та конфіденційність відповідей усіх опитаних респондентів.

Інтерв'юерами під час польового етапу зафіксовано 660 відмов. Розподіл відмов та їхні причини представлені у таблицях 4 та 5.

Рівень досяжності респондентів становить 60,6 % (табл. 2.1).

Регіони опитування: 25 територіально-обласних одиниць України – 24 області (Вінницька, Волинська, Дніпропетровська, Донецька, Житомирська, Закарпатська, Запорізька, Івано-Франківська, Київська, Кіровоградська, Луганська, Львівська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Харківська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська області) та м. Київ.

Кількість населених пунктів, у яких проходило опитування, представлена у таблиці 2.2.

2. За результатами польового етапу дослідження кожним інтерв'юером підготовлені звіти, в яких зазначені основні перешкоди, запитання, які викликали труднощі (табл. 2.6), зауваження та коментарі. Звіти зберігаються в секторі збору первинної інформації.

3. Здійснено контроль якості отриманої інформації: при первинному опрацюванні анкет здійснювалась перевірка на повноту та логіку заповнення.

Основні відомості щодо реалізації польового етапу дослідження

Таблиця 2.1. Розподіл опитаних по територіально-адміністративним одиницям

№з/п	Територіально-адміністративна одиниця	Кількість опитаних	Кількість відмов	Рівень досяжності (%)
1	Вінницька	29	9	76,3%
2	Волинська	30	30	50,0%
3	Дніпропетровська	27	28	49,1%
4	Донецька	20	12	62,5%
5	Житомирська	59	22	72,8%
6	Закарпатська	53	23	69,7%
7	Запорізька	34	24	58,6%
8	Івано-Франківська	50	44	53,2%
9	Київська	31	8	79,5%
10	м. Київ	30	37	44,8%
11	Кіровоградська	39	60	39,4%
12	Луганська	48	52	48,0%

13	Львівська	43	12	78,2%
14	Миколаївська	27	21	56,3%
15	Одеська	44	12	78,6%
16	Полтавська	43	38	53,1%
17	Рівенська	50	33	60,2%
18	Сумська	30	8	78,9%
19	Тернопільська	60	48	55,6%
20	Харківська	27	44	38,0%
21	Херсонская	66	16	80,5%
22	Хмельницька	57	8	87,7%
23	Черкаська	34	33	50,7%
24	Чернівецька	33	16	67,3%
25	Чернігівська	51	22	69,9%
	Всього:	1015	660	60,6%

Таблиця 2.2. Розподіл за розміром населених пунктів, у яких проходило опитування

№з/п	Тип населеного пункту	Кількість	Кількість опитаних респондентів	
			Кількість	%
1	Місто з населенням понад 100 тис. жителів	25	328	32,3
2	Місто з населенням до 100 тис. жителів	46	283	27,9
3	Село	38	404	39,8
Загальна кількість		109	1015	100

Опитування проводилося силами 83 підготовлених інтерв'юерів.

Тривалість інтерв'ю становила:

- мінімум = 8-9 хвилин,
- максимум = 60 хвилин,
- в середньому = 20 хвилин.

Аналіз звітів організаторів та інтерв'юерів

Таблиця 2.4. Кількість відмов від участі в опитуванні та їх причини за типом населеного пункту і статтю

	Обласні центри			Інші міста			Села		
	Всього	Чоловіки	Жінки	Всього	Чоловіки	Жінки	Всього	Чоловіки	Жінки
Кількість	282	121	161	225	113	112	153	76	77

Причини відмов	▪ Відсутність вільного часу. ▪ Побоюються злочинців, не довіряють соціологічним дослідженням. ▪ Відмовляються через хворобу та погане самопочуття.	▪ Не розуміють для чого збирається інформація ▪ Відмовляються без пояснення причини. ▪ Відсутність вільного часу.	▪ Відсутність вільного часу. ▪ Відмовляються без пояснення причини. ▪ Не бажають брати участь в дослідженні.
	Загальна кількість відмов становить – 660		

Таблиця 2.5. Кількість відмов від участі в опитуванні за віком і статтю

Вікові групи	Чоловіки	Жінки	Всього
18–29 років	72	65	137
30–45 років	99	108	207
46–59 років	74	93	167
60 років і старше	65	84	149
Загальна кількість відмов за віком і статтю	310	350	660

Рівень досяжності серед чоловіків становить – 41,2%

Рівень досяжності серед жінок становить –38,3%

Таблиця 2.6. Запитання, які викликали труднощі у респондентів

№ запитання	Запитання	Причина
2.1.	Скажіть, будь ласка, яким був дохід <u>вашого домогосподарства (родини)</u> у минулому місяці <u>з розрахунку на одного члена домогосподарства</u>	Респонденти вважають питання компрометуючим і відмовляються відповідати на нього. Вважають це питання некоректним. Бояться розголошення даних.
4.1.	Скільки квадратних метрів загальної площі у помешканні, яке займає (має в розпорядженні) ваша сім'я/домогосподарство?	Респонденти не могли одразу пригадати обсяг загальної площі помешкання.
4.2.	Житлова площа оселі:	Респондент не знає/не пам'ятає скільки складає житлова площа оселі.
4.6.	Скільки приблизно витрачається на сплату <u>всіх рахунків</u> за житлово-	Респонденти мали труднощі при підрахунках

	комунальні послуги (не враховуючи витрати на телебачення, телефон, інтернет, домофон)	середніх витрат.
6.2.	В разі значного зростання тарифів на житлово-комунальні послуги, що ви збираєтесь робити?	Респондентам було важко визначитися і надати єдину відповідь.

Коментарі, зауваження та враження інтерв'юерів про хід опитування:

- Загалом анкета складена вдало, невелика за об'ємом, але деякі запитання є великими за обсягом і респонденти встигали втомлюватись відповідаючи на них.

- Запитання Блоку 5 (субсидії/ компенсації: поінформованість та уявлення щодо перешкод та ризиків отримання/неотримання) викликали труднощі у респондентів через недостатній рівень їхньої обізнаності у цій проблематиці. Особливо це стосується жителів сільської місцевості.

- Респондентів лякали запитання, що стосувалися їхніх доходів та збережень.

- Респонденти мали побоювання щодо питань, які стосуються особистого заробітку та витрат.

- У респондентів виникали труднощі при проханні назвати площу їхнього житла.

- Відповідаючи на запитання Блоку 6 (настанови та орієнтації), респонденти відволікалися на критику підняття тарифів на оплату ЖКП.

III. Етап обробки отриманих даних

1. Здійснено кодування відповідей респондентів.
2. Інформація, що міститься в заповнених анкетах перенесена в електронний формат (в програмі SPSS.PC).

Масив даних складається з відповідей: 1015 респондентів, з них 443 – чоловіки (43,6% від загального числа опитаних), 564 – жінки (55,6 % від загального числа опитаних).

3. Підготовлено загальний технічний звіт за результатами опитування.

Методологія відбору респондентів

Побудова вибірки, пошук, відбір та досяжність респондентів

Дизайн вибіркової сукупності обраховується у відповідності до характеристик генеральної сукупності відомих зі статистики, до яких входять:

- рівень бідності за доходами;
- територіальний розподіл;
- Розподіл за типом поселення.

На основі цих даних обчислюються пов'язані квоти.

Таблиця 2.7. Розрахунок дизайну вибіркової сукупності (1)

	Рівень бідності (за доходами)	Розподіл вибірки 1000 респондентів за регіонами: опитати домогосподарств	Очікувано бідність зростатиме у Донецькій та Луганські областях, + збільшено представленість м. Києва
		з округленням	корегування
Вінницька	6,9	28	28
Волинська	8	32	32
Дніпропетровська	6,8	27	27
Донецька*	3,5	14	25
Житомирська	17,1	68	60
Закарпатська	12,9	51	51
Запорізька	7,9	32	32
Івано-Франківська	12,9	51	50
Київська	7,7	31	31
м. Київ	2,8	12	30
Кіровоградська	11,4	46	46
Луганська*	9,3	37	45
Львівська	10,4	42	42
Миколаївська	6,6	27	27
Одеська	10,7	43	43
Полтавська	9,9	40	40
Рівненська	12,5	50	50
Сумська	7,5	30	30
Тернопільська	20,2	80	60
Харківська	6,6	27	27

Хмельницька	15,8	63	60
Херсонська	15,3	61	60
Черкаська	9	36	36
Чернівецька	15,7	63	50
Чернігівська	6,1	25	30

Таблиця 2.7. Розрахунок дизайну вибіркової сукупності (2)

	Розподіл домогосподарств за регіонами %			Розподіл вибірки 1000 респондентів за регіонами: опитати домогосподарств		
	Великі міста	малі міста	сільська м	Великі міста	малі міста	сільські
Вінницька	21,8	24,9	53,3	6	7	15
Волинська	20,7	31,4	47,9	7	10	15
Дніпропетровська	66,6	17,4	16	18	5	4
Донецька*	61	29,7	9,3	10	7	7
Житомирська	20,1	35,7	44,2	12	21	27
Закарпатська	10,9	29,8	59,3	6	15	30
Запорізька	57,5	19,4	23,1	18	6	7
Івано-Франківська	16,9	28,1	55	8	14	28
Київська	11,3	46,3	42,4	4	14	13
м. Київ	100			30		
Кіровоградська	31,9	29,3	38,8	15	13	18
Луганська*	57,2	29,8	13	15	17	12
Львівська	33,4	29,9	36,7	14	13	15
Миколаївська	42,1	25,6	32,3	11	7	9
Одеська	40,9	27,1	32	18	12	14
Полтавська	36,2	23,6	40,2	14	9	16
Рівненська	20,3	28,8	50,9	10	14	25
Сумська	22,5	43,1	34,4	7	13	10
Тернопільська	22,3	22,8	54,9	13	14	33
Харківська	51,6	28,6	19,8	14	8	5
Хмельницька	32,8	29,8	37,4	20	18	22
Херсонська	18,7	33,1	48,2	11	20	29
Черкаська	23,7	30,1	46,2	9	11	17
Чернівецька	30,8	12,9	56,3	15	6	28
Чернігівська	23,8	34,9	41,3	7	10	12

Виходячи з заданого розміру вибіркової сукупності у 1000 респондентів обрахована кількість маршрутів, за умови опитування не більше 8-9

респондентів на одному маршруті, кількість маршрутів становитиме $1000/9=111,11$ (після округлення 111).

Відбір первинних точок відбору. Для кожного району міста складається впорядкований список виборчих дільниць. Зі створеного списку видаляються спеціалізовані дільниці (до них належать лікарні, тюрми, слідчі ізолятори тощо – ті а якими не закріплені виборці). Далі, в кожному з 10 районних списків дільниць відбираються дільниці для опитування. Дільниці обираються з рівною ймовірністю з застосуванням покрокового відбору. Крок відбору визначається як:

кількість звичайних дільниць в районі/кількість маршрутів в районі = крок
відбору.

Перша (базова) точка відбору (дільниця з якої починається відлік) визначається методом випадкового числа.

Опис кожної дільниці містить перелік вулиць та будинків. Відбір вулиці з опису вулиць, що містить опис дільниці, відбувається випадковим чином. Якщо маршрут не може бути повністю реалізований за вказаною адресою, інтерв'юер застосовуючи крок відбору переходить до наступної у списку вулиці.

Пошук респондентів маршрутним методом дозволяє точно репрезентувати групу людей, яка вибірково досліджується, за ознакою місця проживання і забезпечити незалежний та випадковий відбір респондентів, рівномірні розподіляючи ймовірність попадання до вибіркової сукупності тих з мешканців, які проживають у певному територіальному кластері.

На відібраних вулицях інтерв'юер прокладає маршрут за інструкціями, відбираючи:

- будинки;
- під'їзди та поверхи (у випадку багатоквартирних будинків);
- квартири;
- респондентів (компетентного представника домогосподарства).

Алгоритм прокладання маршруту (послідовність дій, які необхідно здійснити інтерв'юєрові для того, щоб знайти та відібрати респондентів безпосередньо вже на відібраній вулиці):

Залежно від кількості житлових будинків та типу забудови маршрут може прокладатися:

- по одній вулиці;
- по певній ділянці вулиці;
- по кількох найближчих вулицях (що перетинаються).

Вирізняють три типи забудови: 1) багатоквартирні житлові будинки; 2) одноквартирні/приватні житлові будинки та 3) змішаний тип (багатоквартирні будинки та одноквартирні/приватні).

По одній вулиці маршрут прокладається, якщо:

- чисельність багатоквартирних житлових будинків не менша ніж кількість домогосподарств, яких треба опитати, помножена на два. Тобто якщо треба опитати 10 домогосподарств, то житлових будинків має бути не менше 20;

- або якщо при забудівлі (2) та (3) типів кількість житлових будинків не менша ніж кількість респондентів, яких треба опитати, помножена на 3. Тобто коли треба опитати 10 респондентів, то житлових будинків має бути не менше 30

По ділянці вулиці маршрут прокладається, якщо вулиця є занадто довгою та густо заселеною. Тому у разі дотримання тих самих вимог з кількістю будинків, що і до однієї вулиці, можна вибирати ділянку вулиці. Для зручності підрахунку будинків зазвичай вибирають ділянку від одного перехрестя вулиць до іншого.

По декількох вулицях (які перетинаються між собою або одна переходить в іншу) маршрут прокладається, якщо кількість будинків на ній менша, ніж це зазначено у вимогах до однієї вулиці.

Після того як точно визначено, де саме прокладатиметься маршрут, розглянемо, яких заходів треба вжити далі.

Крок 1. Відбір будинку.

Для відбору будинків необхідно зробити підрахунок кроку відбору. "Чисельником" буде кількість ЖИТЛОВИХ будинків на маршруті (враховуючи житлові будинки з дрібними номерами, будинки з номерами, що містять літери (наприклад, 10А, 10Б) та житлові корпуси будинків (наприклад, буд. 12 корпус 1,

буд. 12 корпус 2)). "Знаменником" стане кількість респондентів, яких треба опитати. Отже, крок відбору дорівнюватиме: "чисельник" поділити на "знаменник". Відбір житлового будинку здійснюється в порядку збільшення номерів житлових будинків, починаючи з боку вулиці з НЕПАРНИМИ номерами. Коли будинки на непарному боці закінчилися, інтерв'юер переходить на інший бік вулиці (парні номери) і продовжує відбір у протилежному напрямі (у порядку зменшення номерів). Розпочинати відбір треба з житлового будинку, який за своїм порядковим номером дорівнює половині кроку. Якщо вулиця одностороння, то відповідно відбір здійснюється по заселеному боку вулиці, незалежно від парності/непарності нумерації.

Зручніше розрахувати, які саме будинки треба відібрати до виходу на маршрут. Для цього складаємо список будинків на вулиці за допомогою карти: перелік розпочинаємо з непарних номерів житлових будинків у порядку збільшення, потім - парні номери житлових будинків у порядку збільшення.

Крок 2. Відбір під'їзду, поверху та квартири в будинку.

Рухаючись за маршрутом у зазначеній вище послідовності й відбираючи житлові будинки за визначеним кроком, інтерв'юєрові у випадку забудови багатоповерховими будинками необхідно чергувати початок відбору під'їздів, поверхів та квартир у кожному відібраному житловому будинку.

Щодо під'їздів. Якщо у першому будинку інтерв'юєр починає з першого під'їзду, то в другому необхідно розпочинати з 2-го, у третьому – з 3-го. Якщо в будинку менше, ніж треба для продовження чергування під'їздів, то знову розпочинаємо з 1-го під'їзду. У випадку коли у будинку понад 100 квартир, можна відібрати 3-х респондентів (але за правилом обов'язково з різних під'їздів), а коли за чергою випадає останній під'їзд, треба розпочинати відбір з першого під'їзду.

Квартири. Номер першої квартири визначається за наступним правилом: загальну кількість квартир у відібраному будинку ділимо на три. Наприклад: у будинку 123 квартири, отже, $123/3=41$ – це і буде номер першої квартири. Якщо в

результаті обчислення ми отримуємо неціле число, тоді його слід округлити до цілого.

Якщо відібрана квартира виявилася нежилою або в ній не виявилось потрібного нам респондента (згідно з характеристиками квотного завдання), ми йдемо в наступну квартиру, яка знаходиться праворуч від першої відібраної, якщо і там немає результату, то ми йдемо в наступну квартиру, яка знаходиться зліва від першої відібраної і так далі. Після того, як ми провели опитування у відібраній квартирі, ми слідуємо спочатку в ту, яка праворуч від квартири, де було проведено анкетування або зліва, якщо не відібрали респондента або отримали відмову, або квартира виявилася нежилою і так далі, слідуємо за такою ж схемою, не забуваючи про ті обмеження щодо кількості респондентів, яку можна опитати в кожному будинку (про що говорилося вище).

Крок 3. Відбір респондента.

Відбір респондентів у квартирі: за квотною карткою (необхідно вибрати з мешканців квартири особу з визначеними соціально-демографічними ознаками (зазвичай це визначений вік та стать)).

Для відбору домогосподарств використовувалася спеціальна відбіркова анкета.

Відбіркова анкета / Отборочная анкета

1.

Скажіть, будь-ласка, яку частку (%) доходів ваша сім'я витрачає на харчування? вкажіть відсоток.	Скажите, пожалуйста, какую долю (%) доходов ваша семья тратит на питание? укажите процент.

_____ %

2.

Скажіть, будь-ласка, яку частку (%) доходів ваша сім'я витрачає на сплату житлово-комунальних послуг? вкажіть відсоток.	Скажите, пожалуйста, какую долю (%) доходов ваша семья тратит на уплату жилищно-коммунальных услуг? укажите процент.

_____ %

Якщо домогосподарство витрачає менше 15% сукупних доходів на жкп → закінчити інтерв'ю

3.

Скажіть чи отримуєте ви або члени вашого домогосподарства житлову субсидію або компенсацію за підвищення тарифів на жкп?	Скажите, получаете ли вы или члены вашего домохозяйства субсидию или компенсации за повышение тарифов на жку?

1. так / да → закінчити інтерв'ю
2. ні / нет → перейти до основного інтерв'ю

Увага! <i>Якщо відібране домогосподарство є отримувачем житлової субсидії або компенсації за підвищення тарифів на жкп певного виду соціальної допомоги, закінчить інтерв'ю і зробить відповідні помітки у формі «звіт інтерв'юера».</i>	Внимание! <i>Если отобранное домохозяйство является получателем жилищной субсидии или компенсации за повышение тарифов на жку определенного вида социальной помощи, закончите интервью и сделайте соответствующие пометки в форме «отчет интервьюера».</i>

Соціологічну анкету обстеження домогосподарств щодо доступності субсидій на оплату житлово-комунальних послуг подано у додатку 1, картки до анкети – у додатку 2, розподіл відповідей респондентів на запитання анкети (у %) – у додатку 3.

3. Результати дослідження щодо доступності субсидій і компенсацій на оплату житлово-комунальних послуг

3.1. Соціально-демографічні та ресурсні характеристики домогосподарств

Опитано 1015 респондентів, які не отримують житлову субсидію або компенсацію за підвищення тарифів на ЖКП.

Тип населеного пункту. 60,3% опитаних проживають у містах (з них 32,4% – у великих містах понад 100 тис. жителів, 27,9% – у містах до 100 тис. жителів), інші 39,7% мешкають в селі.

Розмір домогосподарства. Найбільш поширений виявився розмір домогосподарства з 3-ма (26,7%) та 2-ма (24,4%) членами. Найменше представлені домогосподарства з 1-ї особи (13,5%). В розрізі місто–село, в містах переважають домогосподарств з трьох членів (32,8%), а у селах спостерігається тенденція до збільшення розміру домогосподарства (домогосподарства з п'яти та більше осіб - 25,4%) (рис. 3.1).

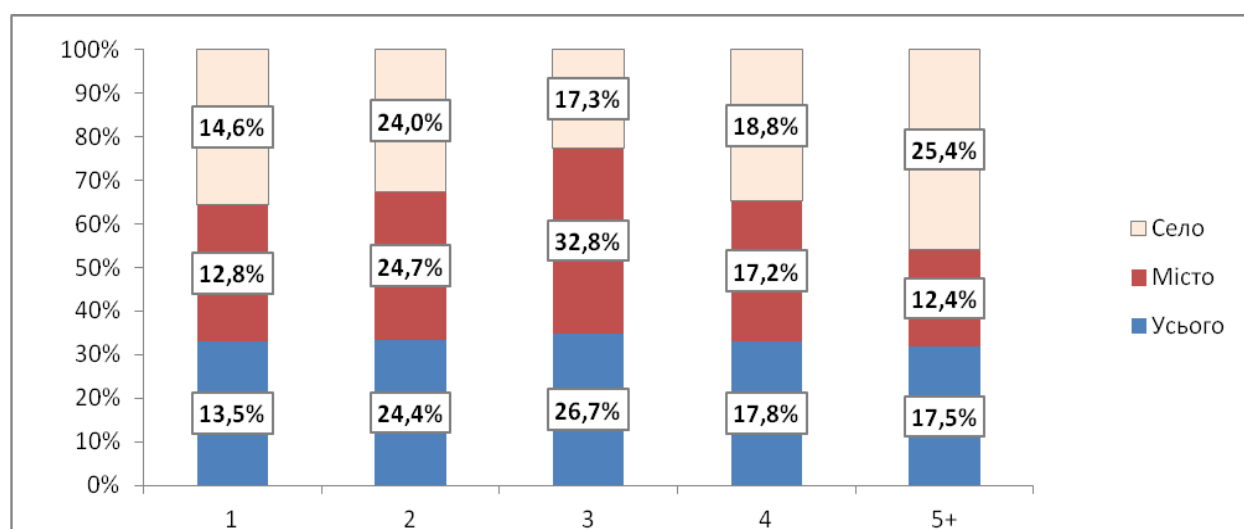

Рис. 3.1. Розмір домогосподарств респондентів за типами населеного пункту, %

Статевий склад. Основним респондентом є в основному жінки (56%), чоловіки є основними респондентами в 44% інтерв'ю. Відмінності між статевим

розподілом основних респондентів та розподілом по всіх членах домогосподарства є незначною. Серед всіх, хто проживає в домогосподарстві 46% становлять чоловіків і 54% - жінки.

Вік. 44,9% складають опитані, віком 36-59 років, середній вік основного респондента 46 років. Тобто, більшість становлять люди середнього віку. При цьому, 30,7% становить молодь (віком 18-35 років), і 24,4% - люди літнього віку (60 років і старші).

Тип домогосподарства. 65,3% домогосподарств мають в своєму складі працюючих осіб. У складі 23,1% домогосподарств є безробітні. Хоча б один пенсіонер є в складі 46,5% домогосподарств (з них у 61% домогосподарств по одному пенсіонеру). Особи з інвалідністю є в складі 1,3% опитаної сукупності.

Домогосподарства без дітей. Більшість опитаних (58,3%) проживають без дітей. Серед домогосподарств без дітей більшість (43%) складаються з людей працездатного віку. 28,2% тих, хто проживає без дітей складаються лише з пенсіонерів та інвалідів.

Домогосподарства з дітьми. У 41,7% домогосподарств є діти віком до 17 років. 28,1% сімей мають одну дитину, 12,7% – дві дитини, і лише 2,1% сімей є багатодітними (три та більше дітей). Як видно з рис. 3.2, за типом поселень сім'ї без дітей переважають все ж таки у містах, а з двома та більше дітьми – у селах.

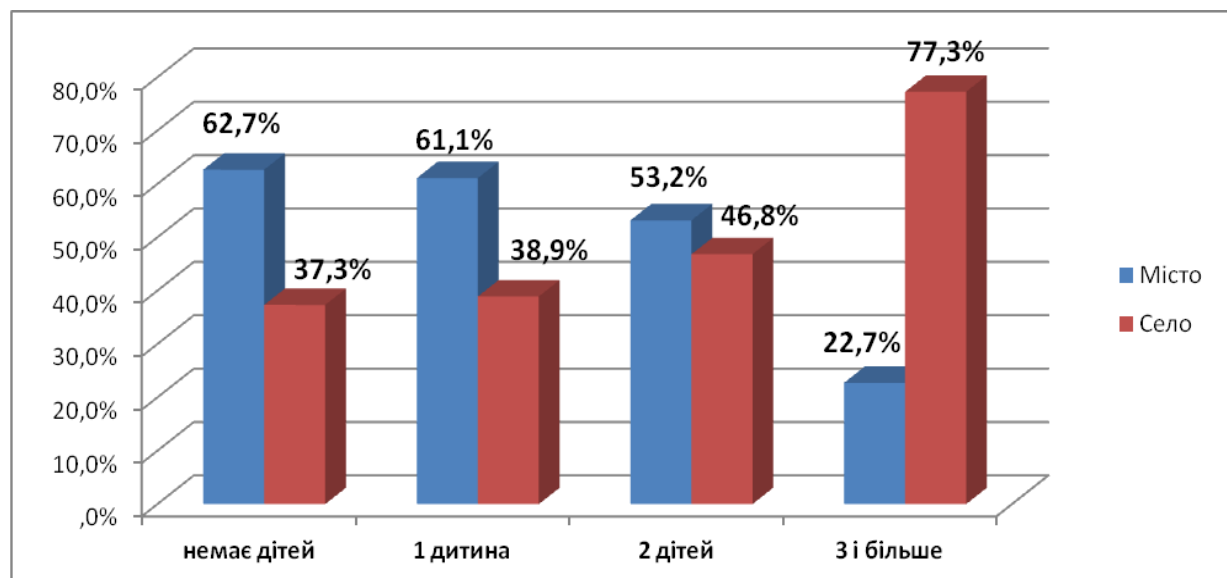

Рис. 3.2. Склад домогосподарства за типом поселення, %

Рівень освіти. Середній рівень освіти по всіх дорослих членах домогосподарств є наступним: 32% не мають повної середньої освіти; 20,9% мають повну середню або професійно-технічну; 25,9% мають середню спеціальну освіту; 21,2% закінчили вищий навчальний заклад. В 38,3% домогосподарств є люди з вищою освітою.

Реєстрація. 89,3% респондентів зареєстровані на цій адресі, де проживають. 10,5% зареєстровані за іншою адресою. Кількість зареєстрованих/ незареєстрованих переселенців зі Сходу/Криму є вкрай незначною.

Зайнятість. Більшість респондентів 64,4% є найманими працівниками (31,1% - технічний персонал, 33,3% - службовці). 8,4% респондентів є самозайнятими, займаються підприємницькою діяльністю лише 3,5%, займають керівні посади 2,9% респондентів (рис. 3.3).

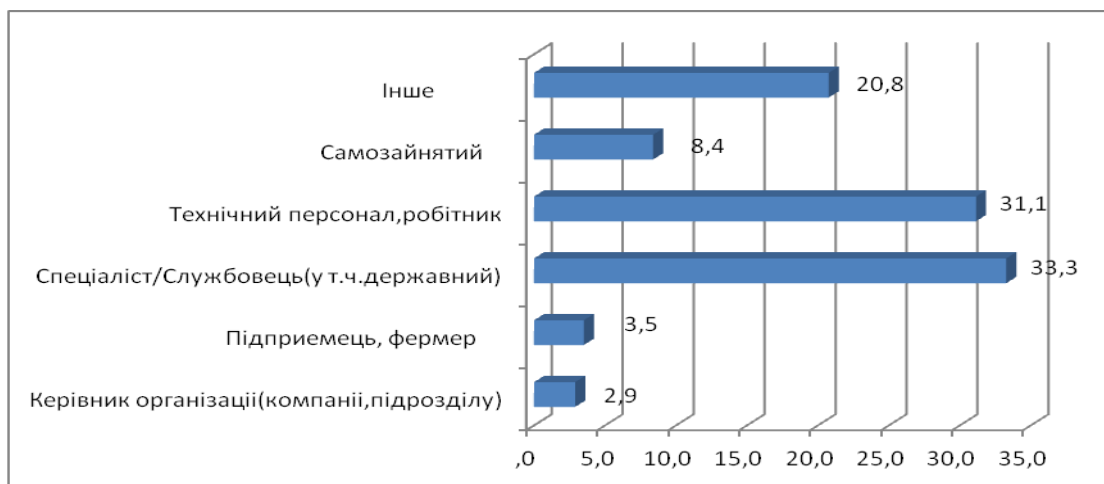

Рис. 3.3. Зайнятість членів домогосподарства, %

Соціально-економічний статус. Більшість з опитаної сукупності є працюючими (44,4%), 25,2% - пенсіонери, 12% членів домогосподарства – учні та студенти, 9,8% становлять незареєстровані безробітні. 4,2% - домогосподарки, та 3,5% - знаходяться в декретній відпустці.

Ресурси домогосподарств. За розміром місячних сукупних доходів на одного члена родини домогосподарства респондентів у переважній більшості домогосподарств (70,1%) сукупні доходи у минулому місяці не перевищували 2500 грн. на одну особу.

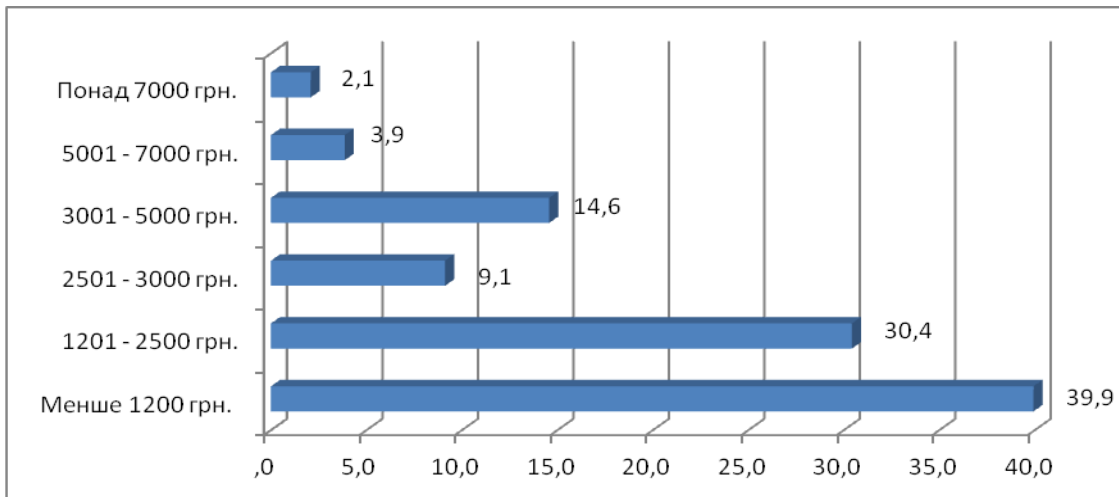

Рис. 3.4. Місячні сукупні доходи домогосподарства на 1 члена родини, %

Джерела доходу. Як основне джерело доходу 53,4% респондентів вказали на заробітну плату, 30,3% – пенсію. Лише для 6,1% опитаних особисте селянське господарство є основним джерелом доходу, для 4,5% – доходи від підприємницької діяльності та від самостійної зайнятості; для 3,1% – соціальна допомога (рис. 3.4).

Самооцінка матеріального становища. 39% респондентів вказали, що їм вистачає на харчування, 30,9% – вистачає на харчування і необхідний одяг, взуття; 16,3% опитаних зазначили, що вони змушені заощаджувати навіть на харчуванні, а 12,6% – що їм вистачає на харчування, одяг, взуття та інші покупки. Вистачає грошей і на дорогі покупки лише 1,2% респондентів (рис. 3.5).

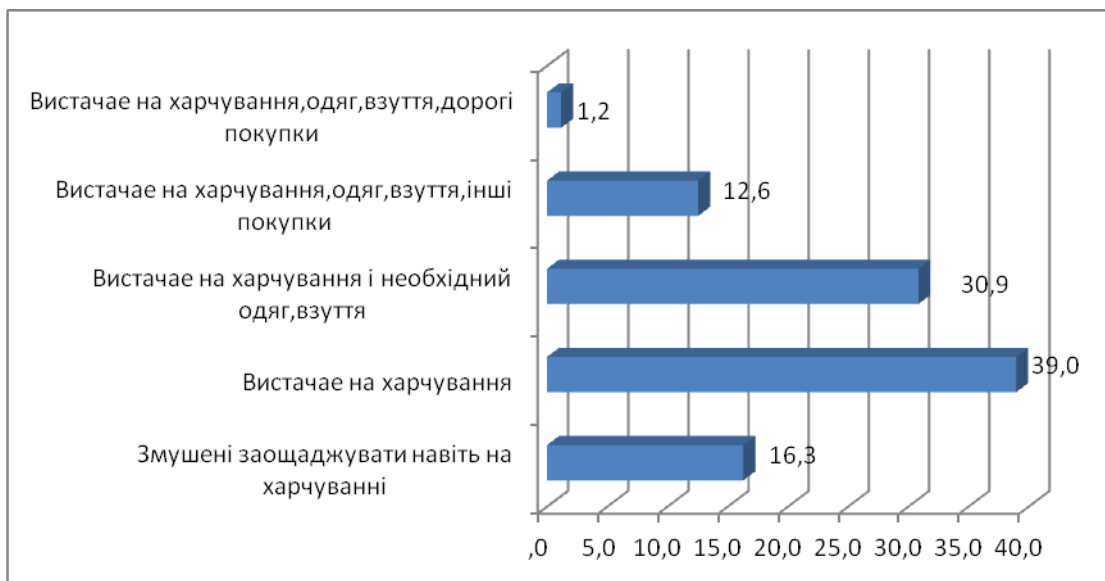

Рис. 3.5. Самооцінка матеріального становища, %

Причини малозабезпеченості. Серед основних причин малозабезпеченості сімей (до трьох варіантів відповідей) найбільший відсоток (47,0%) припадає на варіант відповіді «Низькооплачувана робота», а також варіанти «Наявність у домогосподарстві осіб без доходів непрацездатного віку» (31,7%), «Нерегулярна зайнятість» (23,7%), «В домогосподарстві ніхто не працює» (14,3%).

Житлові умови. 46,4% опитаних мешкають в приватному будинку, 46,6% живуть в окремій квартирі, частину будинку займають 5,7%. А частину квартири – 1,1%. При цьому більшість опитаних (40,2%) займають невелику житлову площу – до 40 кв.м., в оселях, площею 41-70 кв.м. мешкає 41% респондентів, а 18,8% мають площу житлової оселі понад 71 кв.м.

Наявність квартирних лічильників для вимірювання спожитих послуг. Загалом забезпеченість квартирними лічильниками є дуже низькою (рис. 3.6). Лише споживання холодної води (у 56,8% домогосподарств) та споживання природного газу на індивідуальне опалення (у 52,9% домогосподарств) вимірюються квартирними лічильниками. Забезпеченість лічильниками на централізоване опалення вкрай низька – лише 6,4%.

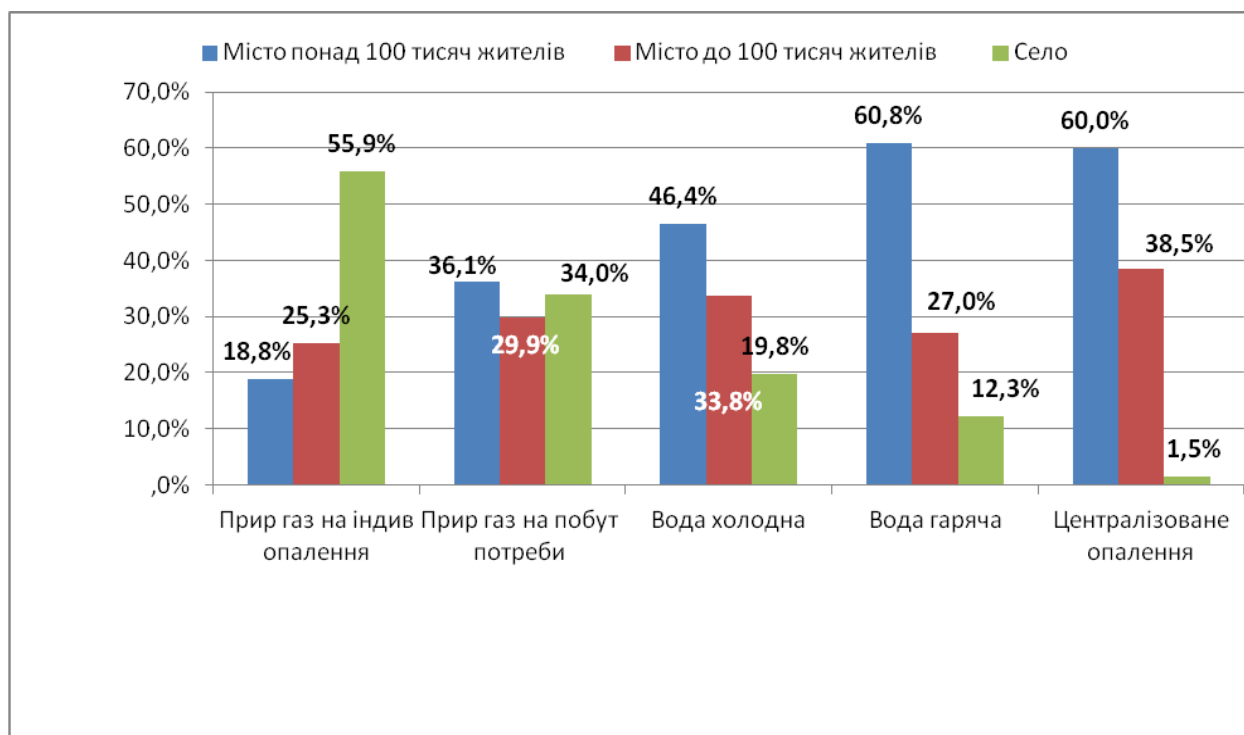

Рис 3.6. Розподіл тих домогосподарств, які вимірюють квартирними лічильниками спожиті послуги за типом населеного пункту, %

Заборгованість в оплаті ЖКП мають лише 10% опитаних. Середній розмір заборгованості 89 грн. При цьому середня сума оплати за ЖКП в літні місяці у 46% опитаної сукупності становить від 100 до 300 грн, більше 300 грн сплачують 22%. В зимові місяці середня сума оплати у 48,4% опитаних є вищою за 500 грн.

Види житлово-комунальних послуг, які сплачують домогосподарства, представлено на рис. 3.7–3.8.

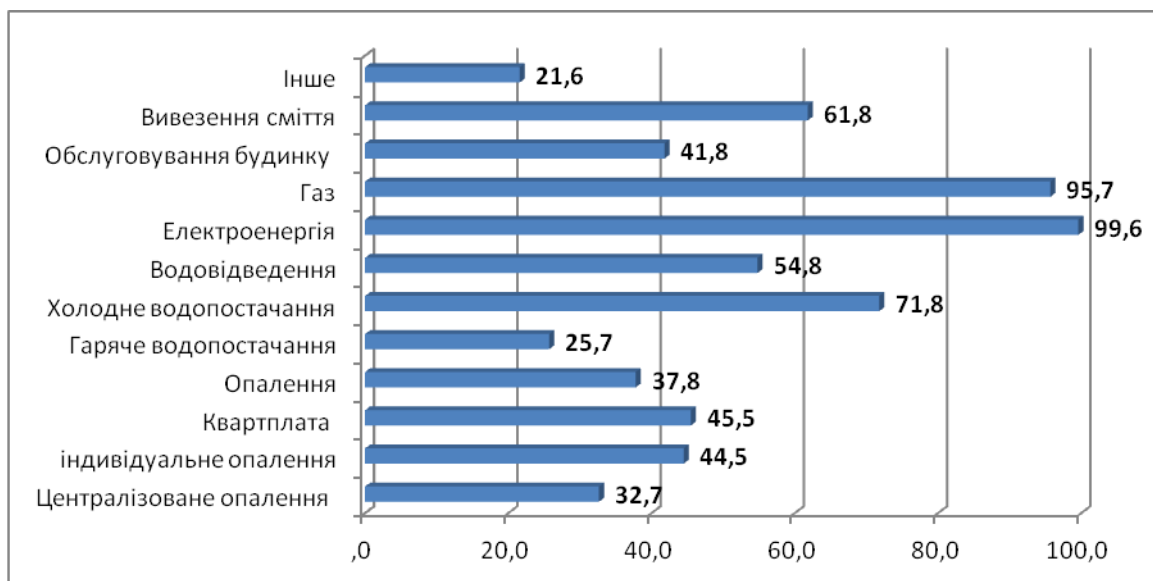

Рис 3.7. Види житлово-комунальних послуг, які сплачують домогосподарства, %

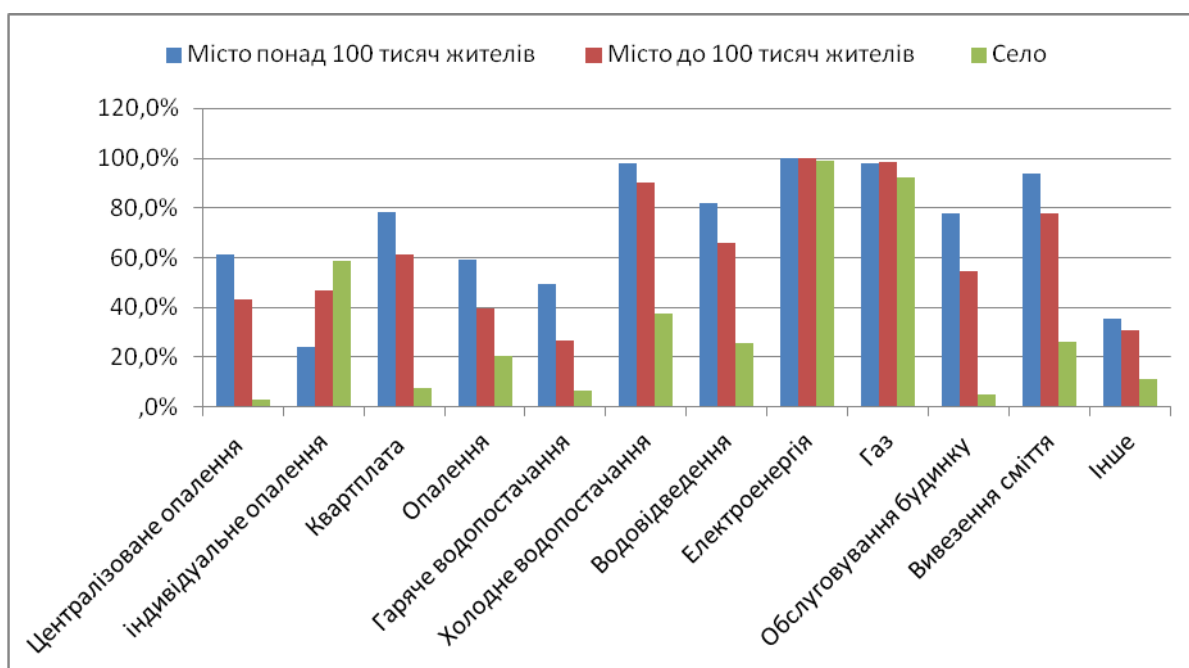

Рис 3.8. Види житлово-комунальних послуг, які сплачують домогосподарства, за типом населеного пункту, %

3.2. Соціально-економічний портрет та профіль домогосподарств, які не отримують житлові субсидії

За даними соціологічного опитування на кінець 2014 р. 60,2% домогосподарств були мешканцями українських міст, які розподілилися майже порівну між містами двох розмірів: 53,7% проживали у містах із населенням до ста тисяч жителів і 46,3% - більше ста тисяч. Сільськими жителями були близько 40% домогосподарств (табл. 3.1).

Таблиця 3.1. Частка домогосподарств, які не отримують субсидії з оплати житлово-комунальних послуг, залежно від їх соціально-економічних характеристик та місцевості проживання, Україна, 2014 р., %

Соціально-економічні характеристики	Питома вага, %
<i>Тип місцевості</i>	
Місто	60,2
Село	39,8
<i>Розмір домогосподарства</i>	
Одна особа	13,6
Дві-три особи	50,9
Чотири особи	17,8
П'ять та більше осіб	17,6
<i>Наявність дітей</i>	
Домогосподарства з дітьми, в тому числі:	41,7
з однією дитиною	27,1
з двома та більше дітьми	14,6
Домогосподарства без дітей	58,3
<i>Соціально-економічні характеристики</i>	
Всі особи працездатного віку	25,1
Всі особи є пенсіонерами та / або інвалідами	16,5
Є хоча б один безробітний	23,1
Є хоча б один працюючий	65,3
Є хоча б одна особа із вищою освітою	38,3

Одноосібні домогосподарства є найменш чисельною групою серед тих, хто не отримує субсидії, їх частка складала 13,6%. Найбільш численним типом є домогосподарства, які налічують у своєму складі 2-3 осіб (50,9%); майже кожне шосте домогосподарство складається із п'яти осіб та більше.

Основна питома вага домогосподарств-респондентів представлена бездітними – 58,3%, відповідно, як наведено у табл. 3.1, домогосподарств з дітьми нараховувалося близько 42%. При цьому сімей з однією дитиною в 1,8 разу більше ніж сімей з двома та більше дітьми.

Близько 28% бездітних домогосподарств складаються із інвалідів та / або пенсіонерів (за статусом), 43,1% - виключно з осіб працездатного віку.

Майже кожне четверте домогосподарство серед тих, хто не отримував субсидію, (23,1%) мало у своєму складі принаймні одного безробітного, тоді як хоча б одного працюючого в 2,8 разів більше – вже 65,3%.

За даними опитування майже 38% домогосподарств мали у своєму складі хоча б одну особу із вищою освітою.

Профіль бідних домогосподарств, які не отримують субсидії. Станом на кінець 2014 р. серед домогосподарств, які не були реципієнтами субсидій, 55,1% знаходилися за межею бідності, визначеної за суб'єктивним критерієм, тобто їх коштів вистачало або тільки на харчування або взагалі вони були змушені заощаджувати навіть на харчуванні. Середній дохід бідних домогосподарств в розрахунку на особу за попередній до опитування місяць дорівнював 1330 грн, що тільки на 13% перевищувало прожитковий мінімум, встановлений на 2014 р. у розмірі 1176 грн.

Понад половина учасників (53,4%) основною причиною своєї незабезпеченості назвали низькооплачувану роботу, 40% – наявність у складі родини особи непрацездатного віку без доходу (тобто дитини) і біля третини – вважають низький рівень доходу наслідком нерегулярних надходжень (табл. 3.2).

Таблиця 3.2. Основні причини малозабезпеченості бідних домогосподарств, які не отримують субсидії з оплати житлово-комунальних послуг, 2014 р., %

Причини	Бідні
В домогосподарстві ніхто не працює	20,0
Втрата годувальника	2,9
Тяжка хвороба члена сім'ї	3,9
Член сім'ї і страждає від алко- (наркотичної) залежності	2,0
Втрата майна	0,4
Наявність осіб без доходів непрацездатного віку	40,3
Низькооплачувана робота	53,3
Нерегулярна зайнятість (доходи)	29,5
Вимушений догляд вдома за членами сім'ї	4,3
Інше	10,4

Переважає більшість бідних домогосподарств, що не отримували субсидії, були мешканцями міст – 58,3% (в тому числі 34,7% проживали у містах із населенням понад сто тисяч жителів і 23,6% у містах до ста тисяч жителів), тоді як у сільській місцевості проживало 41,7% сімей. Здебільшого контингент представлений сім'ями із двох-трьох осіб (47,3%); найменше нараховувалося однаків – 15,2% і кожне п'яте домогосподарство (19,3%) складалося із п'яти та більше членів родини (табл. 3.3).

Таблиця 3.3. Частка бідних домогосподарств, які не отримують субсидії з оплати житлово-комунальних послуг, залежно від їх соціально-економічних характеристик та місцевості проживання, Україна, 2014 р., %

Соціально-економічні характеристики	Питома вага, %
<i>Тип місцевості</i>	
Місто	58,3
Село	41,7
<i>Розмір домогосподарства</i>	
Одна особа	15,2
Дві-три особи	47,3
Чотири особи	18,2
П'ять та більше осіб	19,3

Наявність дітей	
Домогосподарства з дітьми, в тому числі:	41,9
з однією дитиною	24,9
з двома та більше дітьми	17,0
Домогосподарства без дітей	58,1
Соціально-економічні характеристики	
Всі особи працездатного віку	20,6
Всі особи є пенсіонерами та / або інвалідами	20,4
Є хоча б один безробітний	29,2
Є хоча б один працюючий	58,0
Є хоча б одна особа із вищою освітою	31,7

Основна частка (58,1%) бідних, що не отримують житлові субсидії, представлена домогосподарствами без дітей. Серед бездітних майже третина складається виключно із осіб пенсійного віку та / або інвалідів і ще третина представлена домогосподарствами, де усі особи перебувають у працездатному віці.

За даними соціологічного обстеження у 2014 р. серед неотримувачів житлових субсидій, що відносилися до категорії бідних, налічувалося біля 42% сімей з дітьми. Із них майже 60% виховували одну дитину, і 40,6% - двох та більше дітей.

Серед бідних українських домогосподарств, які не отримують державну соціальну допомогу у вигляді субсидій, 29,2% мало у своєму складі принаймні одну безробітну особу і 58% хоча б одного працюючого члена сім'ї. Трохи більше 68% домогосподарств цього контингенту не мали у своєму складі жодної особи із вищою освітою.

3.3 Причини незвернення за житловими субсидіями

Із загальної кількості опитаних домогосподарств лише 17,2% раніше вже зверталися за оформленням житлової субсидії, 68,1% – ніколи не зверталися,

11,2% – планують звернутися найближчим часом, 3,4% – вагалися з відповіддю, тобто точно не знали, чи зверталися члени їхніх родин або орендодавці за оформленням відповідної допомоги на оплату ЖКП (рис. 3.9).

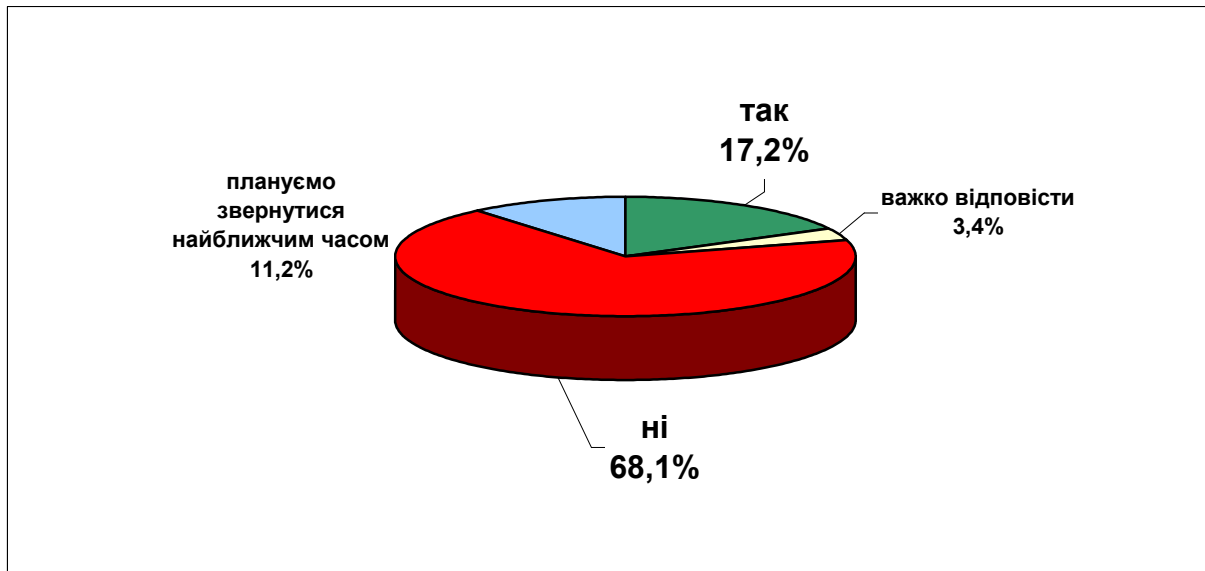

Рис. 3.9. Розподіл відповідей на запитання «Чи зверталися Ви або хтось із членів домогосподарства (або орендодавець) раніше за житловою субсидією?», %

Перш, ніж перейти до детального аналізу причин, за якими люди не звертаються за оформленням житлових субсидій, охарактеризуємо домогосподарств, що вже мали такий досвід раніше. Це різні за розміром міські (63%) та сільські (37%) домогосподарства, у більшості з яких (76%) середньодушовий дохід не перевищує 2500 грн на місяць. Більше половини таких домогосподарств (61%) не мають дітей віком до 17 років та хоча б однієї особи з вищою освітою, 59% – мають у своєму складі хоча б одного працюючого, 82% – не мають безробітних. Четверть таких домогосподарств складається з пенсіонерів або інвалідів.

Щодо тих, хто планує звернутися найближчим часом за житловою субсидією, то найбільша їх частка (41%) проживає у великих за розміром домогосподарствах (п'ять та більше осіб), а найменша (7%) – у одноосібних. Ці домогосподарства представлені як сільськими (52%), так і міськими (48%). Мають дітей віком до 17 років 55% домогосподарств. Більшість таких домогосподарств (70%) складаються з осіб без вищої освіти та мають хоча б одного працюючого. Мають зареєстрованих безробітних лише 36%

домогосподарств. Середньодушовий місячний дохід у 69% домогосподарствах менше, ніж 1200 грн.

Три чверті домогосподарств, що *не змогли відповісти* на це запитання анкети, є міськими. Така ж їх кількість не має дітей. Більше половини домогосподарств складаються з осіб без вищої освіти та мають хоча б одного працюючого. Майже всі домогосподарства не мають у своєму складі зареєстрованих безробітних. Переважна більшість домогосподарств складається з двох або трьох осіб. Мають середньодушовий місячний дохід до 2500 грн 71% домогосподарств.

Домогосподарства, які жодного разу *не зверталися за оформленням житлової субсидії* (68,1% з опитаних), є різними за розмірами: 14,9% – одинаки, 23,3% – з двома особами; 28,4% – з трьома, 18,7% – з чотирма, 14,8% – з п'ятьма та більше особами. За типом місцевості домогосподарства представлені 60,8% міськими та 39,2% – сільськими. Мають дітей віком до 17 років 40,9% домогосподарств. Складаються лише з пенсіонерів або інвалідів 14,5% домогосподарств. 66,3% домогосподарств мають у своєму складі хоча б одного працюючого, 22,4% – зареєстрованих безробітних. Мають хоча б одну особу з вищою освітою 39,7% домогосподарств.

За розміром середньодушового місячного доходу домогосподарства, що жодного разу не зверталися за житловою субсидією, розподілені таким чином: до 1200 грн – 35,2%; 1201–2500 грн – 29,5%; 2501–3000 грн – 10,1%; 3001–5000 грн – 16,8%; 5001–7000 грн – 4,6%, понад 7000 грн – 2,9%; відмова від відповіді – 0,9%.

У макрорегіональному та регіональному розрізі¹⁵ серед опитаних найбільша частка домогосподарств, що не зверталися за субсидією, припадає: на м. Київ – 86,7%; Південний регіон – 84,7% (зокрема майже усі з опитаних

¹⁵ У цьому соціологічному дослідженні умовно виокремлено 8 макрорегіонів: **Північно-Західний** (Волинська, Львівська та Рівненська області); **Південно-Західний** (Закарпатська, Івано-Франківська, Тернопільська та Чернівецька області); **Центральний** (Вінницька, Кіровоградська, Полтавська, Хмельницька та Черкаська області); **Північний** (Житомирська, Київська, Сумська та Чернігівська області); **Східний** (Дніпропетровська, Запорізька та Харківська області); **Донбас** (Донецька та Луганська області); **Південний** (Миколаївська, Одеська та Херсонська області); **м. Київ**.

домогосподарств Одещини); Донбас – 82,4% (у Луганській області – 89,6%, Донецькій – 65,0%). У Східному регіоні ця частка домогосподарств становить 73,9% (найбільше у Запорізькій області – 85,3%); Північно-Західному регіоні – 65,9% (найбільше на Рівненщині – 80,0%); Північному регіоні – 62,6% (найбільше на Чернігівщині – 78,4%), Центральному регіоні – 62,4% (найбільше на Черкащині та Хмельниччині – 82,4% та 80,7% відповідно), Південно-Західному регіоні – 58,2% (майже усі з опитаних домогосподарств Чернівецької області, а також понад 2/3 домогосподарств Тернопільської та Івано-Франківської областей). Найменша частка з опитаних домогосподарств, що раніше не зверталися за субсидією, припадає на Закарпатську та Полтавську області.

За регіональним розподілом відповідей на це запитання анкети неможливо зробити певні висновки, отже у подальшому проаналізуємо більш детально усі найвагоміші причини незвернення домогосподарств за оформленням житлової субсидії по всіх областях України та м. Києву.

Домогосподарства, що жодного разу не зверталися за оформленням житлової субсидії, представлені різними за розмірами міськими та сільськими домогосподарствами з усіх регіонів України, які мають у своєму складі і дітей, і працездатних, і безробітних, а рівень освіти їх членів не є виключно високим. Майже у 2/3 домогосподарств середньодушовий дохід не перевищує 2500 грн на місяць.

Таблиця 3.4. Розподіл відповідей на запитання анкети
«Якщо Ви відчуваєте потребу у допомозі на оплату ЖКП, то чому не звертаєтесь за житловою субсидією?»

№ з/п	Причина незвернення	Усі причини		Одна найвагоміша	
		%*	ранг	%**	ранг
1	2	3	4	5	6
1	Відсутність реєстрації за місцем проживання	7,5	7	4,9	6
2	Наявність у домогосподарстві незареєстрованого безробітного	23,2	4	19,7	2
3	Розмір доходу домогосподарства не дає права на отримання субсидії	33,3	1	29,7	1
4	Відсутність повної інформації про право на допомогу, де і як її оформлювати, не знаю, куди звернутися за субсидіями	24,0	3	13,6	3

5	Не можу за станом здоров'я дістатися до місця оформлення	2,9	17	1,3	11
6	Маємо незадекларовані доходи	6,7	9	4,4	7
7	Ми не є власниками житла	5,1	11	2,8	9
8	Відшкодування становитиме невелику суму, тому немає сенсу	15,2	5	6,9	5
9	Отримуємо пільги на ЖКП	2,3	20	2,2	10
10	Територіальна віддаленість закладів для оформлення /незручні години роботи закладів для оформлення /занадто великі черги	4,9	12	0,6	13
11	Неввічливість або недобросовісність персоналу, зловживання	2,7	18	0,8	12
12	Тривала процедура збору та оформлення документів /необхідність збирати велику кількість зайвих довідок	27,1	2	9,2	4
13	Сподіваюсь на те, що найближчим часом самостійно вийду зі скрутного становища	6,9	8	3,0	8
14	Побоюємось перевірок у своїй оселі	4,3	14	0,3	14
15	Процедура перевірки є принизливою для нас	3,6	15	0,3	14
16	Боїмося втрати форми власності на квартиру /будинок	1,2	21	0,3	14
17	Субсидію потрібно повернути в повному обсязі, якщо вирішимо продавати своє житло	3,6	15	-	x
18	Неузгодженість між членами сім'ї	2,5	19	-	x
19	Не зареєстрований у центрі зайнятості	9,7	6	-	x
20	Користуємося іншими пільгами, тому не можемо претендувати на субсидію	4,8	13	-	x
21	Інше	6,2	10	-	x

Примітки: * у відсотках до загальної кількості домогосподарств, які раніше не зверталися до за житловою субсидією; ** у відсотках до кількості домогосподарств, які визначилися з однією найвагомішою причиною незвернення за житловою субсидією.

Розподіл відповідей домогосподарств на запитання анкети щодо причин відмови від звернення за оформленням житлової субсидії представлено у табл. 3.4.

Як видно з табл. 3.4, серед усіх запропонованих дослідниками причин, респонденти найчастіше обирали такі варіанти відповіді, як: «розмір доходу домогосподарства не дає права на отримання субсидії» (33,3%); «тривала процедура збору та оформлення документів» (27,1%); «відсутність повної інформації про право на допомогу» (24,0%); «наявність у домогосподарстві

незареєстрованого безробітного» (23,2%); «відшкодування становитиме невелику суму» (15,2%).

Серед опитаних 92,5% домогосподарств вказали на одну найвагомішу для них причину, через яку вони не звертаються за оформленням житлової субсидії. Розподіл відповідей на це запитання анкети представлено у табл. 3.4 та на рис. 3.10.

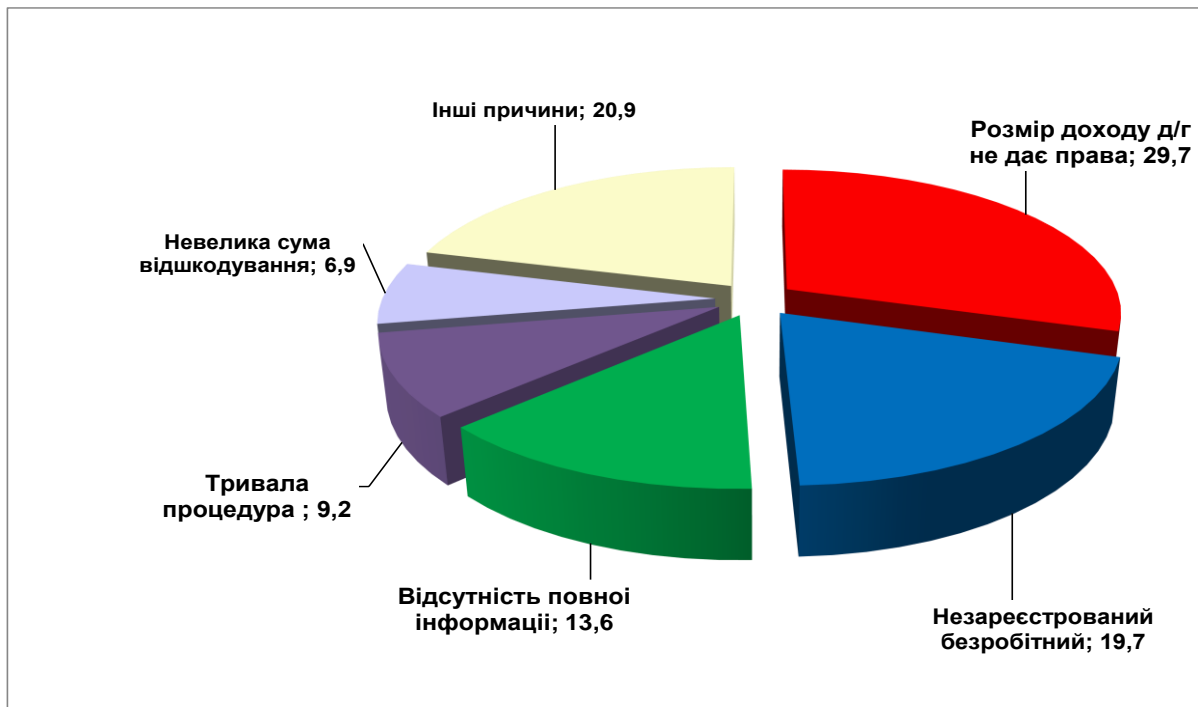

Рис. 3.10. Основні причини, через які домогосподарства не звертаються за оформленням житлової субсидії, %

Отже аналіз розподілу відповідей показав, що основними причинами, через які домогосподарства не звертаються за житловою субсидією, наразі є:

- 1) розмір доходу домогосподарства, який, на думку респондентів, не дає права на отримання субсидії – 29,7%;
- 2) наявність у домогосподарстві незареєстрованого безробітного – 19,7%;
- 3) відсутність повної інформації про право на таку допомогу – 13,6%;
- 4) тривала процедура збору та оформлення документів, необхідність збору великої кількості зайвих довідок – 9,2%;
- 5) незначна сума відшкодування для домогосподарства – 6,9%.

Розподіл відповідей домогосподарств за макрорегіональною ознакою щодо найвагомішої причини незвернення за житловою субсидією міститься у табл. 3.5.

Як показав попередній аналіз, за причиною «розмір доходу домогосподарства не дає права на отримання субсидії» на фоні решти макрорегіонів виділяється Південно-Західний (лише 6,3% відповідей), натомість частка відповідей жителів цього макрорегіону є найвагомішою за причиною «наявність у домогосподарстві незареєстрованого безробітного» (49,1%). Брак повної інформації про право на отримання житлової субсидії найбільше відчувають жителі Південного регіону (30,5%), а от тривалість процедури збору та оформлення документів є найбільш актуальною для домогосподарств з Центрального регіону (18,7%). Тому специфіку розподілу за регіональною ознакою (у тому числі по областях України) буде розглянуто нижче за кожною причиною незвернення.

Таблиця 3.5. Розподіл відповідей за регіональною ознакою на запитання анкети «Якщо Ви відчуваєте потребу у допомозі на оплату ЖКП, то чому не звертаєтесь за житловою субсидією? Вкажіть одну найвагомішу причину», %

№ з/п	Причина незвернення	Макрорегіони							
		Північно-Західний	Південно-Західний	Північний	Центральний	Південний	Східний	Донбас	м. Київ
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	Відсутність реєстрації за місцем проживання	6,7	4,5	5,3	3,3	2,9	3,7	0,0	26,9
2	Наявність у домогосподарстві незареєстрованого безробітного	6,7	49,1	24,5	15,4	10,5	18,5	0,0	11,5
3	Розмір доходу домогосподарства не дає права на отримання субсидії	42,7	6,3	29,8	28,5	34,3	20,4	58,0	46,2
4	Відсутність повної інформації про право на допомогу	2,7	13,4	13,8	5,7	30,5	20,4	12,0	3,8
5	Не можу за станом здоров'я дістатися до місця оформлення	2,7	0,0	2,1	0,0	0,0	1,9	6,0	0,0
6	Маємо незадекларовані доходи	5,3	0,9	8,5	0,0	5,7	13,0	4,0	0,0
7	Ми не є власниками житла	1,3	1,8	3,2	4,9	1,9	3,7	4,0	0,0
8	Відшкодування становитиме	5,3	6,3	5,3	12,2	5,7	3,7	6,0	7,7

	невелику суму, тому немає сенсу								
9	Отримуємо пільги на ЖКП	0,0	5,4	0,0	4,1	1,0	0,0	4,0	0,0
10	Територіальна віддаленість, незручні години роботи тощо	0,0	0,0	0,0	2,4	1,0	0,0	0,0	0,0
11	Неввічливість або недобросовісність персоналу, зловживання	0,0	0,9	0,0	2,4	0,0	0,0	2,0	0,0
12	Тривала процедура збору та оформлення документів	10,7	10,7	4,3	18,7	5,7	7,4	4,0	0,0
13	Сподіваюсь, що самостійно вийду зі скрутного становища	16,0	0,9	1,1	1,6	0,0	5,6	0,0	0,0
14	Побоюємось перевірок у своїй оселі	0,0	0,0	1,1	0,0	0,0	0,0	0,0	3,8
15	Процедура перевірки є принизливою для нас	0,0	0,0	0,0	0,0	1,0	1,9	0,0	0,0
16	Боїмося втрати форми власності на квартиру /будинок	0,0	0,0	1,1	0,8	0,0	0,0	0,0	0,0
	Усього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Портрет домогосподарств, які не звертаються за оформленням житлової субсидії через конкретні причини. Причина «*Розмір доходу не дає права на отримання субсидії*» виявилася актуальною для міських та сільських домогосподарств, що мають у своєму складі не більше 5-ти осіб. Однак найчастіше її обирали домогосподарства, що складаються з двох та трьох членів. Розподіл відповідей щодо наявності/відсутності у домогосподарстві хоча б однієї особи з вищою освітою виявився майже однаковий. Переважна більшість таких домогосподарств (88,9%) не складається виключно з пенсіонерів/інвалідів. Не мають дітей віком до 17 років 57,9% домогосподарств, що вказали на цю причину. Найбільш актуальною вона виявилася також для домогосподарств, де є хоча б один працюючий (82,6%) та немає безробітних (95,2%).

Зростання частки відповідей за цією причиною було абсолютно пропорційно збільшенню розміру середньодушового місячного доходу у домогосподарстві. Якщо серед усіх опитаних домогосподарств (що раніше ніколи

не зверталися за житловою субсидією) з середньодушовим доходом менше 1200 грн. її обирало кожне десяте, то із доходом понад 5000 грн. – кожне друге, а з доходом понад 7000 грн. – переважна більшість.

У регіональному розрізі як найвагоміша причина незвернення вона є для домогосподарств Донецької, Луганської, Рівненської, Чернігівської та Хмельницької областей (більше половини домогосподарств). Майже половина домогосподарств Херсонської, Харківської, Львівської областей та м. Києва також вказали на цю обставину. Найменш значущою вона виявилася для домогосподарств (у порядку убутання): Полтавської, Сумської, Одеської, Вінницької, Волинської, Дніпропетровської, Київської, Миколаївської, Кіровоградської, Черкаської, Чернівецької, Івано-Франківської, Запорізької та Тернопільської областей. Зовсім не вказали на цю причину лише домогосподарства з Житомирської та Закарпатської областей.

За даними соціологічного обстеження, серед домогосподарств, які мають загальне уявлення про існування програми житлових субсидій, і основною причиною незвернення за її призначенням до органів соціального захисту вважають, що «розмір доходу не дає права на отримання субсидії», мають середній щомісячний дохід у розмірі 2082 грн. на особу (по Україні цей показник становить 1479 грн., серед бідних – 1330 грн).

При цьому питома вага витрат цих домогосподарств на житлово-комунальні послуги складала 9,7% загальних доходів, тобто вони були меншими від нижнього порогу входження до програми субсидій за старим порядком (в середньому по країні – 13,3% витрати на ЖКП, серед бідних – 14,9%). Водночас загальна площа житла в розрахунку на особу майже не відрізнялася від середніх значень по країні та серед бідних: 26,8 кв. м проти 26,5 кв. м по Україні та 26,1 кв. м серед бідних).

Таблиця 3.6. Окремі характеристики опитаних домогосподарств

	Д/г, які мають уявлення про існування програми житлових субсидій і основною причиною незвернення вказали «розмір доходу не дає права на отримання субсидії»	Бідні д/г	Усі д/г
Середньодушовий дохід, грн. на особу на місяць	2082	1330	1479
Частка витрат на житлово-комунальні послуги у загальних доходах, %	9,7	14,9	13,3
Загальна площа житла, кв. м на особу	26,8	26,1	26,5
Поінформованість населення щодо умов надання субсидій: «знаю, що така можливість існує, проте детально з умовами не знайомий», %	86,1	79,2	78,9

Частка бідних серед опитаних складала 55,1%, серед домогосподарств, які мають загальне уявлення про існування програми житлових субсидій, і основною причиною незвернення за її призначенням вважають, що їх «розмір доходу не дає права на отримання субсидії», – 35,4% (табл. 3.6).

Причину **«Наявність незареєстрованого безробітного»** найчастіше обирали домогосподарства, у складі яких є безробітні, немає жодного члена з вищою освітою, відсутні діти віком до 17 років, а також ті, що мешкають у сільській місцевості. Цю причину обирали різні за розміром домогосподарства, але найчастіше ті, що складаються з трьох та чотирьох осіб, а найменше – одинаки та домогосподарств з шістьма та більше особами. Більше половини відповідей на цю причину припало на домогосподарства, у яких середньодушовий місячний дохід не перевищує 1200 грн, майже 18% – з доходом

до 2500 грн (зовсім не вказували на цю причину домогосподарства з доходом понад 7000 грн).

За регіонами найбільш вагомою (у тому числі серед усіх інших причин) вона виявилася для майже 2/3 домогосподарств Івано-Франківщини, більше половини домогосподарств Тернопільщини, 1/3 домогосподарств Чернівецької та Миколаївської областей, та майже чверті домогосподарств Запорізької та Київської областей. Разом з цим, зовсім не вказали на цю причину як найвагомішу домогосподарства Волинської, Донецької, Закарпатської, Луганської та Полтавської областей.

Причину **«Відсутність повної інформації про право на допомогу»** обирали частіше сільські домогосподарства. Більше 2/3 відповідей на це запитання анкети прийшлося на домогосподарства без дітей, які складаються з непрацездатних членів, або не мають осіб з вищою освітою. Щодо розміру домогосподарства, то цю причину частіше обирали одинокі громадяни, а також домогосподарства з двома–чотирма особами. У великих домогосподарствах (понад 4 особи) обізнаність щодо умов надання допомоги виявилася більшою.

Серед родин, які вказали на цю причину як найвагомішу, за розміром середньодушового доходу переважають домогосподарства менше 1200 грн (40%) та 1201–2500 грн (31%) на особу в місяць.

У регіональному розрізі ця причина незвернення виявилася єдиною (!) для всіх домогосподарств Закарпатської області. Найвагомішою вона була (у тому числі серед усіх інших причин) для понад третини домогосподарств Житомирщини, Дніпропетровщини, Одещини, а також кожного п'ятого домогосподарства Київської області. Її обрали й понад третини домогосподарств Херсонщини, кожне п'яте домогосподарство Запорізької області та кожне шосте – Луганської. Зовсім не вказали на цю причину як найвагомішу домогосподарства Донецької, Кіровоградської, Рівненської, Сумської, Харківської та Чернігівської областей.

Причину **«Тривала процедура оформлення документів, необхідність збирати велику кількість зайвих довідок»** обирали частіше сільські жителі, домогосподарства, що складаються лише з пенсіонерів та інвалідів. Також вона

виявилася більш актуальною для домогосподарств, де є хоча б одна працююча особа, немає зареєстрованих безробітних, немає хоча б однієї особи з вищою освітою. Частіше цю причину обирали домогосподарства, що складаються від однієї до чотирьох осіб. Серед домогосподарств, що обрали цей варіант відповіді, більше половини має середньодушовий дохід до 1200 грн і майже третина – від 1201 до 2500 грн. на місяць.

Цікаво, що у міжрегіональному вимірі ця причина була найактуальнішою (навіть серед усіх інших) для майже половини домогосподарств Черкаської області. Також її відмітило кожне четверте домогосподарство Вінницької, Волинської та Кіровоградської областей, кожне п'яте – Дніпропетровської та Чернівецької областей. Не вказали на цю причину як найвагомішу домогосподарства м. Києва та ще 9 областей (Донецької, Закарпатської, Запорізької, Київської, Миколаївської, Полтавської, Харківської, Хмельницької, Чернігівської).

Причину **«Відшкодуванні становитиме невелику суму, тому немає сенсу»** частіше обирали: сільські мешканці, домогосподарства без дітей та де немає безробітних. Актуальною вона була для домогосподарств з кількістю членів до чотирьох осіб, оскільки родини з 5-ма та більше особами цю причину обирали вкрай рідко. Цікаво, що за рівнем здобутої освіти переважали домогосподарства, де немає осіб з вищою освітою. Більше третини домогосподарств, що обрали цей варіант відповіді, вказали, що їхній середньодушовий дохід не перевищує 1200 грн на місяць, майже третина домогосподарств має дохід від 1201 до 2500 грн.

Ця причина була обрана як найвагоміша (навіть серед інших причин) більше чвертю домогосподарств Кіровоградщини. Вона також обиралася кожним восьмим домогосподарством Одещини та Хмельниччини. По всіх інших регіонах ця причина вказувалася або дуже рідко (у тому числі по м. Києву), або взагалі не обиралася.

Причина **«Відсутність реєстрації за місцем проживання»** найчастіше обиралася: міськими жителями; домогосподарствами, де є хоча б один працюючий; які за розміром не більше 4-х осіб. Цей варіант відповіді не обрало

жодне домогосподарство, яке складається лише з пенсіонерів або інвалідів. За рівнем статків на причину вказало 2/3 домогосподарств з середньодушовими доходами до 1200 грн. та не більше 2500 грн. Щодо регіонального розподілу, то цю причину відмітили домогосподарства лише 14 регіонів. Найбільша частка (чверть домогосподарств) припадала на м. Київ та Волинь.

Причина **«Маємо незадекларовані доходи»** обиралася переважно домогосподарствами, в складі яких є хоча б один працюючий, а за розміром родини – від двох до чотирьох осіб. Більше третини домогосподарств, що зазначили цю причину як найвагомішу, мали середньодушовий дохід від 1201 до 2500 грн, однак жодне домогосподарство не вказало статки вище 7000 грн на місяць. Ця причина була однією із трьох найвагоміших для кожного п'ятого домогосподарства Київської області. Її зазначало також кожне четверте домогосподарство Миколаївщини, кожне п'яте – Житомирської, Запорізької, Львівської та Харківської областей (але в цілому по Україні цю причину як найвагомішу відмітили домогосподарства лише з 10 регіонів).

Відповідь **«Сподіваюсь на те, що самотійно вийду з скрутного становища»** обирали майже виключно сільські домогосподарства розміром від 3-х до 5 осіб, де є хоча б один працюючий та немає зареєстрованих безробітних. Більше половини таких домогосподарств мають дітей віком до 17 років та хоча б одного члена з вищою особою. Більше двох третин домогосподарств вказало, що мають місячний дохід до 1200 грн. на особу, причому жодне домогосподарство не має дохід вище 5000 грн. Ці домогосподарства проживають у Запорізькій, Івано-Франківській, Київській, Полтавській та Рівненській областях, причому на Рівненщині цю причину вказало кожне третє домогосподарство.

Відповідь **«Ми не є власниками житла»** обиралася переважно: міськими домогосподарствами з дітьми та без дітей; домогосподарствами, де є хоча б один працюючий та немає незареєстрованих безробітних; без членів з вищою освітою. Розмір цих домогосподарств не перевищує 4-х осіб. У однієї третини домогосподарств середньодушовий дохід не досягає 1200 грн, а у іншій третини – 2500 грн. на місяць. Ці домогосподарства проживають у 15 областях, однак на цю причину не вказало жодне домогосподарство м. Києва.

Причину **«Отримуємо пільги на ЖКП»** обрали насамперед домогосподарства, що складаються з пенсіонерів або інвалідів. Половина цих домогосподарств складаються з однієї особи, більше чверті – з двох осіб. Більше половини домогосподарств не отримує дохід понад 1200 грн та жодне домогосподарство – понад 3000 грн на особу на місяць. Цю причину вказало кожне п'яте домогосподарство Вінницької, а також домогосподарства Івано-Франківської, Кіровоградської, Луганської, Херсонської та Чернівецької областей.

Відповідь **«Не можу за станом здоров'я дістатися до місця оформлення»** обрана домогосподарствами, половина з яких складається лише з однієї особи, а ще чверть – лише з двох осіб. Майже 2/3 таких домогосподарств складається виключно з осіб пенсійного віку або інвалідів. Половина таких домогосподарств має середньодушовий дохід менше 1200 грн. і у жодного домогосподарства – не перевищує 5000 грн. на місяць. На цю причину вказали мешканці 7 областей (Волинської, Дніпропетровської, Донецької, Київської, Луганської, Львівської та Сумської). **«Неввічливість або недоброчесність персоналу»** є основною причиною незвернення домогосподарств, половина з яких складається лише з пенсіонерів та інвалідів. У різних за розміром домогосподарствах є й працюючі, й безробітні, однак немає дітей віком до 17 років. Майже всі ці домогосподарства складаються з осіб без вищої освіти, а їхні місячні доходи не перевищують 1200 грн. На цю причину вказали лише домогосподарства Донеччини, Тернопільщини та Черкащини.

«Територіальна віддаленість закладів» є найвагомішою причиною незвернення для домогосподарств, що мешкають як у селах, так і містах. Усі ці домогосподарства мають хоча б одного працюючого, а половина з них – дітей віком до 17 років. Половина домогосподарств має середньодушовий дохід до 1200 грн на місяць. На цю причину вказали лише домогосподарства Кіровоградщини, Одещини та Черкащини.

Як основну причину незвернення для оформлення житлової субсидії відповідь **«Лобюємось перевірок у своїй оселі»** обрали виключно міські домогосподарства розміром не більше 3-х осіб, без дітей віком до 17 років, де всі

працюють. Їхній дохід становить від 1201 до 5000 грн. на особу на місяць. На цю причину вказали лише столичні мешканці та жителі Чернігівської області.

Причину *«Процедура перевірки є принизливою для нас»* назвали лише міські домогосподарства від 3-х до 5 осіб, які не мають дітей, але в складі яких є хоча б один працюючий. Навіть за наявності зареєстрованих безробітних такі домогосподарства вказали середньодушовий дохід від 2500 до 7000 грн. на місяць. Цю причину вказали лише домогосподарства Запорізької та Одеської обл.

Причину *«Боїмося втрати форми власності на житло»* визначили як найвагомішу лише міські домогосподарства з двох осіб, які не мають дітей, усі члени яких мають вищу освіту та працюють. Їхній середньодушовий дохід становить від 1200 до 5000 грн. на місяць. Ці домогосподарства мешкають у Сумській та Черкаській областях.

Незалежно від типу житла, в якому проживає домогосподарство, усі респонденти серед усіх причин, через які вони не зверталися по субсидію, основними назвали три: 1) розмір доходу не дає права на отримання субсидії (22,6% домогосподарств, що мешкають в приватному будинку та 35,5% - в окремій квартирі); 2) наявність незареєстрованого безробітного (відповідно 20,6% та 17,9%); 3) відсутність повної інформації про право на допомогу (відповідно 17,4% та 10,7%). При цьому, якщо для мешканців будинків всі три причини мають приблизно однакову вагомість, то для мешканців квартир (тобто, насамперед міських мешканців) особливо виділяються причина, пов'язана з розміром доходу – її вказали більше третини респондентів (табл. 3.7).

Таблиця 3.7. Розподіл найвагоміших причин, через які респонденти не звертаються за субсидіями, залежно від типу житла, %

	у приватному будинку (займаємо весь будинок)	В окремій квартирі	Займаємо частину приватного будинку	Займаємо частину квартири (кімнату) або кімнату в гуртожитку
Відсутність реєстрації за місцем проживання	5,2	4,1	0,0	25,0

Наявність незареєстрованого безробітного	20,6	17,9	33,3	12,5
Розмір доходу не дає права на отримання субсидії	22,6	35,5	27,8	50,0
Відсутність повної інформації про право на допомогу	17,4	10,7	8,3	0,0
Не можу за станом здоров'я дістатися до місця оформлення	1,0	1,7	0,0	0,0
Маємо незадекларовані доходи	4,9	3,8	8,3	0,0
Ми не є власниками житла	2,4	3,8	0,0	0,0
Відшкодування становитиме невелику суму, немає сенсу	7,7	6,9	5,6	0,0
Отримуємо пільги на ЖКП	2,4	2,1	0,0	0,0
Територіальна віддаленість закладів	0,7	0,7	0,0	0,0
Неввічливість або недоброчесність персоналу	0,0	1,0	5,6	0,0
Тривала процедура оформлення документів	8,4	10,0	8,3	12,5
Сподіваюсь на те,що самостійно вийду із скрутного становища	6,3	0,0	2,8	0,0
Побоюємось перевірок у своїй оселі	0,0	0,7	0,0	0,0
Процедура перевірки є принизливою для нас	0,3	0,3	0,0	0,0
Боїмося втрати форми власності на житло	0,0	0,7	0,0	0,0
Усього	100,0	100,0	100,0	100,0

Таблиця 3.8. Розподіл найвагоміших причин, через які респонденти не звертаються за субсидіями, залежно від розміру загальної площі житла на 1 особу, %

	Загальна площа житла на 1 особу			
	до 10 кв. м.	10-15 кв. м.	15-20 кв. м	понад 20 кв. м.
Відсутність реєстрації за місцем проживання	6,5	6,3	5,6	3,0
Наявність незареєстрованого безробітного	32,3	19,8	22,4	19,1
Розмір доходу не дає права на отримання субсидії	19,4	37,5	28,0	28,4
Відсутність повної інформації про право на допомогу	6,5	13,5	13,3	14,0
Не можу за станом здоров'я дістатися до місця оформлення	0,0	1,0	0,7	1,7
Маємо незадекларовані доходи	6,5	6,3	2,8	4,0
Ми не є власниками житла	6,5	1,0	0,0	3,7
Відшкодування становитиме невелику суму, немає сенсу	6,5	4,2	9,8	7,0
Отримуємо пільги на ЖКП	3,2	1,0	0,7	3,7
Територіальна віддаленість закладів	0,0	1,0	0,7	0,7
Неввічливість або недобросовісність персоналу	0,0	0,0	0,7	0,3
Тривала процедура оформлення документів	12,9	6,3	9,8	10,4
Сподіваюсь на те, що самостійно вийду із скрутного становища	0,0	0,0	4,2	3,3
Побоюємось перевірок у своїй оселі	0,0	0,0	0,7	0,3
Процедура перевірки є принизливою для нас	0,0	2,1	0,0	0,0
Боїмося втрати форми власності на житло	0,0	0,0	0,7	0,3
Усього	100,0	100,0	100,0	100,0

Респонденти, в чій домогосподарствах на одну особу припадає менше 10 кв. м загальної площі житла, головною причиною незвертання за субсидією вказують наявність незареєстрованого безробітного (32,3%), другою за важливістю – розмір доходу (19,4%), а також тривалу процедуру оформлення документів (12,9%). Слід зазначити, що таких домогосподарств лише 5,4%. При ліпших житлових умовах найбільш вагомою причиною є розмір доходу (від 28 до 37,5%), наявність безробітного вказують від 19,1 до 22,4% домогосподарств. Також важливою причиною виявляється відсутність повної інформації про право на допомогу – 13–14% (табл. 3.8).

Таблиця 3.9. Розподіл найвагоміших причин, через які респонденти не звертаються за субсидіями, залежно від частки витрат на оплату ЖКП, %

	Частка витрат на ЖКП			
	до 10%	10-15%	15-20%	понад 20%
Відсутність реєстрації за місцем проживання	6,3	2,4	9,3	4,1
Наявність незареєстрованого безробітного	18,5	24,1	20,4	28,4
Розмір доходу не дає права на отримання субсидії	33,3	31,3	16,7	12,2
Відсутність повної інформації про право на допомогу	12,2	9,6	16,7	14,9
Не можу за станом здоров'я дістатися до місця оформлення	1,8	1,2	0,0	4,1
Маємо незадекларовані доходи	5,4	2,4	1,9	0,0
Ми не є власниками житла	2,7	1,2	3,7	2,7
Відшкодування становитиме невелику суму, немає сенсу	7,7	8,4	7,4	8,1
Отримуємо пільги на ЖКП	0,5	7,2	5,6	5,4
Територіальна віддаленість закладів	0,5	0,0	0,0	0,0
Неввічливість або недобросовісність персоналу	0,5	0,0	0,0	2,7
Тривала процедура оформлення документів	9,0	10,8	14,8	17,6
Сподіваюсь на те,що самостійно вийду із скрутного становища	0,9	0,0	1,9	0,0
Побоюємось перевірок у своїй	0,5	1,2	0,0	0,0

оселі				
Процедура перевірки е принизливою для нас	0,5	0,0	0,0	0,0
Боїмося втрати форми власності на житло	0,0	0,0	1,9	0,0
Усього	100,0	100,0	100,0	100,0

Менше 10% від сімейного доходу за житлово-комунальні послуги сплачують 51,3% респондентів (табл. 3.9). При цьому головною причиною, через яку не звертаються по субсидію, вони вважають розмір доходу (33,3%) та наявність незареєстрованого безробітного (18,5%). Така ж черговість причин притаманна домогосподарствам, які витрачають на ЖКП від 10 до 15% доходу, а при ще більшій частці таких витрат черговість причин міняється місцями. Слід також зазначити, що із збільшенням частки витрат на ЖКП зростає частка домогосподарств, які скаржаться на тривалість процедури оформлення документів – від 9,0% до 17,6%.

Окремо слід зупинитися на деяких найбільш вразливих групах населення, якими, згідно з експертними оцінками, вважатимемо сім'ї з двома та більше дітьми, домогосподарства, в яких є безробітні особи, та сільські мешканці.

Домогосподарства, які вказали, що в їх складі є хоча б одна безробітна особа, в половині випадків саме це й вважають основною причиною, через яку вони не звертаються по допомогу.

Що стосується сімей з двома та більше дітьми, то 68% їх витрачають на житлово-комунальні послуги не більше 10% доходу, а отже, за старим порядком надання субсидій, не мали права на їх отримання. Враховуючи, що значна більшість опитаних не обізнана з тим, що на момент опитування порядок надання субсидій змінився, можна вважати, що саме не обізнаність слугує основною причиною їх не звернення, хоча основними причинами вони вказують наявність незареєстрованого безробітного (26,7%) та розмір доходу, що не дає права на отримання допомоги (22,7%).

Що стосується сільської місцевості, то головною причиною того, що домогосподарства не звертаються по субсидію, є наявність у їх складі незареєстрованих безробітних осіб (24,5%, що у 1,5 рази вище, ніж у містах).

Іншими важливими причинами вони вважають зavelикий розмір доходу (17,8%), відсутність повної інформації про право на допомогу (15,0%) та тривалу процедуру оформлення документів (11,5%). Тобто, чверть сільських домогосподарств, можливо, звернулись би за субсидією, як би усвідомлювали, що наявність незареєстрованого безробітного не є безумовною перешкодою для цього.

Слід також відмітити, що більше половини з тих домогосподарств, які не зверталися раніше за житловою субсидією, згідно зі старим порядком надання субсидій, не мали формального права на отримання субсидій, оскільки частка витрат на житлово-комунальні послуги не перевищувала 10% сімейного доходу. Таким чином, здійснене опитування підтверджує той факт, що значна частина домогосподарств не лише не цікавилася умовами надання субсидії, а й об'єктивно не могла претендувати на їх отримання.

Профіль бідних домогосподарств, які не звертаються за житловими субсидіями (компенсаціями). З огляду на те, що значна більшість домогосподарств мешкають у приватному будинку (47,3%) або в окремій квартирі (46,0%), варто зосередитися саме на цих типах житла, а розглядати решту не представляється доцільним.

Бідні домогосподарства, залежно від типу житла, дещо по-різному визначають основні причини, через які вони не звертаються по житлову субсидію (табл. 3.10). Для тих, хто мешкає в приватному будинку, найголовнішими причинами є відсутність повної інформації про право на допомогу (24,8%) та наявність незареєстрованого безробітного (20,1%). Крім того, 14,1% вважають, що розмір їх доходу не дає права на отримання субсидій, а 12,1% скаржаться на тривалу процедуру оформлення документів.

Якщо домогосподарство мешкає в окремій квартирі (тобто, переважно в містах), то головною причиною називають те, що розмір доходу не дає права на отримання субсидій (23,4%), ще 18,6% мають незареєстрованого безробітного, 14,5% скаржаться на тривалу процедуру оформлення документів, по 11,7% вважають, що розмір відшкодування буде занадто малим та не мають повної інформації про право на допомогу.

Таблиця 3.10. Розподіл найвагоміших причин, через які бідні домогосподарства не звертаються за субсидіями, залежно від типу житла, %

	у приватному будинку (займаємо весь будинок)	В окремій квартирі	Займає мо частин у приват ного будин ку	Займаємо частину квартири (кімнату) або кімнату в гуртожитку
Відсутність реєстрації за місцем проживання	4,0	3,4	0,0	50,0
Наявність незареєстрованого безробітного	20,1	18,6	33,3	50,0
Розмір доходу не дає права на отримання субсидії	14,1	23,4	11,1	0,0
Відсутність повної інформації про право на допомогу	24,8	11,7	11,1	0,0
Не можу за станом здоров'я дістатися до місця оформлення	1,3	2,8	0,0	0,0
Маємо незадекларовані доходи	4,0	4,1	11,1	0,0
Ми не є власниками житла	2,7	4,1	0,0	0,0
Відшкодування становитиме невелику суму, немає сенсу	10,7	11,7	11,1	0,0
Отримуємо пільги на ЖКП	1,3	1,4	0,0	0,0
Територіальна віддаленість закладів	0,7	1,4	0,0	0,0
Неввічливість або недобросовісність персоналу	0,0	2,1	5,6	0,0
Тривала процедура оформлення документів	12,1	14,5	16,7	0,0
Сподіваюсь на те,що самостійно вийду із	4,0	0,0	0,0	0,0

скрутного становища				
Побоюємось перевірок у своїй оселі	0,0	0,0	0,0	0,0
Процедура перевірки є принизливою для нас	0,0	0,7	0,0	0,0
Боїмося втрати форми власності на житло	0,0	0,0	0,0	0,0
Усього	100,0	100,0	100,0	100,0

У найбільш стислих житлових умовах, коли на одну особу припадає менше 10 кв.м загальної площі житла, проживає 6,8% бідних домогосподарств, 18,0% – в житлі з площею від 10 до 15 кв.м, 25,5% – в житлі з площею від 15 до 20 кв. м, в решти домогосподарств загальна площа перевищує 20 кв. м на особу.

Таблиця 3.11. Розподіл найвагоміших причин, через які бідні домогосподарства не звертаються за субсидіями, залежно від розміру загальної площі житла на 1 особу, %

	Загальна площа житла на 1 особу			
	до 10 кв.м.	10-15 кв.м.	15-20 кв. м.	понад 20 кв.м.
Відсутність реєстрації за місцем проживання	5,0	3,8	5,3	3,4
Наявність незареєстрованого безробітного	25,0	22,6	25,3	17,8
Розмір доходу не дає права на отримання субсидії	25,0	28,3	13,3	14,4
Відсутність повної інформації про право на допомогу	5,0	17,0	18,7	19,2
Не можу за станом здоров'я дістатися до місця оформлення	0,0	1,9	1,3	2,1
Маємо незадекларовані доходи	10,0	7,5	1,3	3,4
Ми не є власниками житла	5,0	1,9	0,0	5,5
Відшкодування становитиме невелику	10,0	3,8	16,0	11,6

суму, немає сенсу				
Отримуємо пільги на ЖКП	0,0	0,0	0,0	2,7
Територіальна віддаленість закладів	0,0	1,9	1,3	0,7
Неввічливість або недобросовісність персоналу	0,0	0,0	0,0	0,7
Тривала процедура оформлення документів	15,0	9,4	14,7	15,8
Сподіваюсь на те,що самостійно вийду із скрутного становища	0,0	0,0	2,7	2,7
Побоюємось перевірок у своїй оселі	0,0	0,0	0,0	0,0
Процедура перевірки є принизливою для нас	0,0	1,9	0,0	0,0
Боїмося втрати форми власності на житло	0,0	0,0	0,0	0,0
Усього	100,0	100,0	100,0	100,0

Домогосподарства, що проживають у найбільш стислих житлових умовах, двома основними причинами вважають наявність незареєстрованого безробітного та доходу, розмір якого не дає права на субсидію – по 25,0% (табл. 3.11). Ці дві причини залишаються одними з найвагоміших і при покращенні житлових умов. При цьому зростає частка тих, хто не має повної інформації про право на допомогу (до 17-19%). На низький розмір відшкодування скаржаться 16,0% тих, хто має 15-20 кв.м на особу, та 11,6% з більшим розміром житлової площі.

Майже половина бідних домогосподарств (49%) витрачають на житлово-комунальні послуги не більше 10% сімейного доходу, отже, за старим порядком надання субсидії не підпадали під дію програми; 16,0% домогосподарств витрачають на ЖКП від 10 до 15% доходу, 10,7% - від 15 до 20%, решта – понад 20% доходу.

Домогосподарства, в яких частка витрат на житлово-комунальні послуги не перевищує 10% від сімейного доходу, основною причиною вказали занадто великий розмір доходу – 23,5% (табл. 3.12). Ще 17,6% не володіють повною інформацією

про право на допомогу, 15,1% мають незареєстрованих безробітних, 14,3% скаржаться на тривалу процедуру оформлення документів, 12,6% – на незначний розмір відшкодування. Ті ж самі причини вказують і ті домогосподарства, в яких частка витрат на ЖКП складає від 10 до 20%. Дещо відрізняється розподіл причин в тих домогосподарствах, в яких частка витрат на ЖКП перевищує 20% від доходу. Головною причиною для них є наявність незареєстрованого безробітного (30,5%), 18,6% скаржаться на тривалу процедуру оформлення документів, а 13,6% - не мають повної інформації про право на допомогу. Натомість, те, що розмір доходу не дає права на отримання субсидії, як основну причину вказують лише 8,5% таких домогосподарств.

Таблиця 3.12. Розподіл найвагоміших причин, через які бідні домогосподарства не звертаються за субсидіями, залежно від частки витрат на оплату ЖКП, %

	Частка витрат на ЖКП			
	до 10%	10-15%	15-20%	понад 20%
Відсутність реєстрації за місцем проживання	5,9	2,6	7,7	5,1
Наявність незареєстрованого безробітного	15,1	23,1	19,2	30,5
Розмір доходу не дає права на отримання субсидії	23,5	20,5	15,4	8,5
Відсутність повної інформації про право на допомогу	17,6	15,4	11,5	13,6
Не можу за станом здоров'я дістатися до місця оформлення	2,5	0,0	0,0	5,1
Маємо незадекларовані доходи	5,0	2,6	3,8	0,0
Ми не є власниками житла	2,5	2,6	3,8	3,4
Відшкодування становитиме невелику суму, немає сенсу	12,6	15,4	15,4	10,2
Отримуємо пільги на ЖКП	0,8	2,6	3,8	1,7
Територіальна віддаленість закладів	0,0	0,0	0,0	0,0
Неввічливість або недобросовісність персоналу	0,0	0,0	0,0	3,4
Тривала процедура оформлення документів	14,3	15,4	15,4	18,6
Сподіваюсь на те,що самостійно	0,0	0,0	3,8	0,0

вийду із скрутного становища				
Побоюємось перевірок у своїй оселі	0,0	0,0	0,0	0,0
Процедура перевірки є принизливою для нас	0,0	0,0	0,0	0,0
Боїмося втрати форми власності на житло	0,0	0,0	0,0	0,0
Усього	100,0	100,0	100,0	100,0

Отже, три основні причини незвертання по субсидію, які переважають в більшості бідних домогосподарств – наявність незареєстрованого безробітного, розмір доходу, що не дає права на отримання субсидії, та відсутність повної інформації про право на допомогу. При цьому серед причин практично відсутні причини суб'єктивного характеру (побоювання перевірок або принизливість їх, скарги на персонал, сподівання на самостійний вихід із скрутного становища тощо), а також територіальна віддаленість закладів та неможливість дістатись до них за станом здоров'я.

3.4. Ситуація щодо оплати спожитих послуг житлово-комунальної сфери: економія, заборгованість, попередження, потреба у сторонній підтримці

За даними соціологічного опитування у 2014 р. кожне десяте домогосподарство мало заборгованість з оплати спожитих товарів та послуг житлово-комунальної сфери, середній розмір якої складав 1048 грн. на місяць. Більшість домогосподарств (39,5%) мали заборгованість, що не перевищувала 500 грн., ще чверть – розміром від 500 до 1000 грн., і решта – майже 35% - понад тисячу гривень.

Таблиця 3.13. Розподіл домогосподарств України за частотою потрапляння у ситуації, пов'язані із несплатою рахунків та економією у споживанні ЖКП, 2014 р.; %

	Ніколи	Іноді	Майже кожного місяця
Доводилося обмежувати свої потреби у споживанні енергії та палива, водопостачанні через відсутність коштів	22,2	31,1	46,7
Не сплачували за рахунки за житлово-комунальні послуги або сплачували їх тільки частково	65,2	28,6	6,2
Отримували попередження про відключення тих чи інших житлово-комунальних послуг через несплату рахунків	79,4	17,1	3,4

У 2014 р. чи не щомісяця майже кожне друге українське домогосподарство було змушено обмежувати свої потреби у споживанні енергії, палива та води через нестачу коштів; водночас 6,2% - не сплачували або сплачували частково рахунки по спожитих ЖКП і 3,4% - отримували попередження через несплату рахунків про відключення тих чи інших комунальних послуг (табл. 3.13).

Економія у споживанні товарів та послуг житлово-комунальної сфери є результативним заходом при обмеженості коштів домогосподарства, яке не отримує субсидії з оплати ЖКП. Так, за даними опитування у 2014 р. 70,3% українських домогосподарств, що вдаються до обмеженого споживання ЖКП, скоріш за все сплачують за спожиті послуги у повному розмірі, не мають заборгованостей по сплаті, про що свідчить відсутність в них випадків із отриманням попереджень про відключення тих чи інших послуг.

Серед українських домогосподарств, які не економлять на споживанні товарів та послуг житлово-комунальної сфери¹⁶, лише 2,2% інколи отримували попередження про відключення тих чи інших послуг. Водночас серед тих, що

¹⁶ Тут мається на увазі, ті, які на запитання «Як часто вашому домогосподарству доводилося обмежувати свої потреби у споживанні електроенергії та палива, водопостачанні через відсутність коштів?» надали відповідь «ніколи».

кожен місяць змушені обмежувати своє споживання електроенергії, води та палива, частка тих, що отримують попередження інколи збільшується вдесятеро; а тих, що отримують попередження щомісяця складала 7,4% (табл. 3.14).

Таблиця 3.14. Питома вага домогосподарств, які отримують попередження про відключення послуг ЖКП серед тих, хто щомісяця через нестачу коштів економлять на споживанні ЖКП, Україна, 2014 р.; %

		Отримували попередження про відключення тих чи інших житлово-комунальних послуг через несплату рахунків		
		Ніколи	Іноді	Майже кожного місяця
Доводилося обмежувати свої потреби у споживанні енергії та палива, водопостачанні через відсутність коштів	Ніколи	97,8	2,2	-
	Іноді	80,1	19,9	-
	Майже кожного місяця	70,3	22,4	7,4

Серед домогосподарств, які кожного місяця отримують попередження про відключення постачання комунальних послуг середній розмір заборгованості дорівнює 1579 грн. Серед домогосподарств, що ніколи не отримують попередження, також присутні такі, що мають заборгованість, розмір якої є в 2,4 рази меншим. Те, що вони не отримують попереджень пояснюється, скоріш за все, невеликою сумою заборгованості¹⁷ по кожному окремому виду комунальних послуг, тому постачальники не мають юридичного права надсилати попередження.

¹⁷ Наприклад, у Київській області постачальник енергії надсилає попередження про відключення від постачання електроенергії тільки якщо заборгованість із несплати попередніх рахунків перевищує 300 грн.

У 2014 р. тільки третина домогосподарств України не відчувають необхідності у сторонній підтримці зі сплати товарів та послуг житлово-комунальної сфери, тоді як потребують на сторонню підтримку аж 69% домогосподарств. Водночас, тільки половина з них мають намір звернутися за державною соціальною допомогою через те, що їх доходів на сплату за ЖКП не вистачає, тоді як інша половина вважає, що вони не входять до категорії одержувачів субсидій (рис. 3.11).

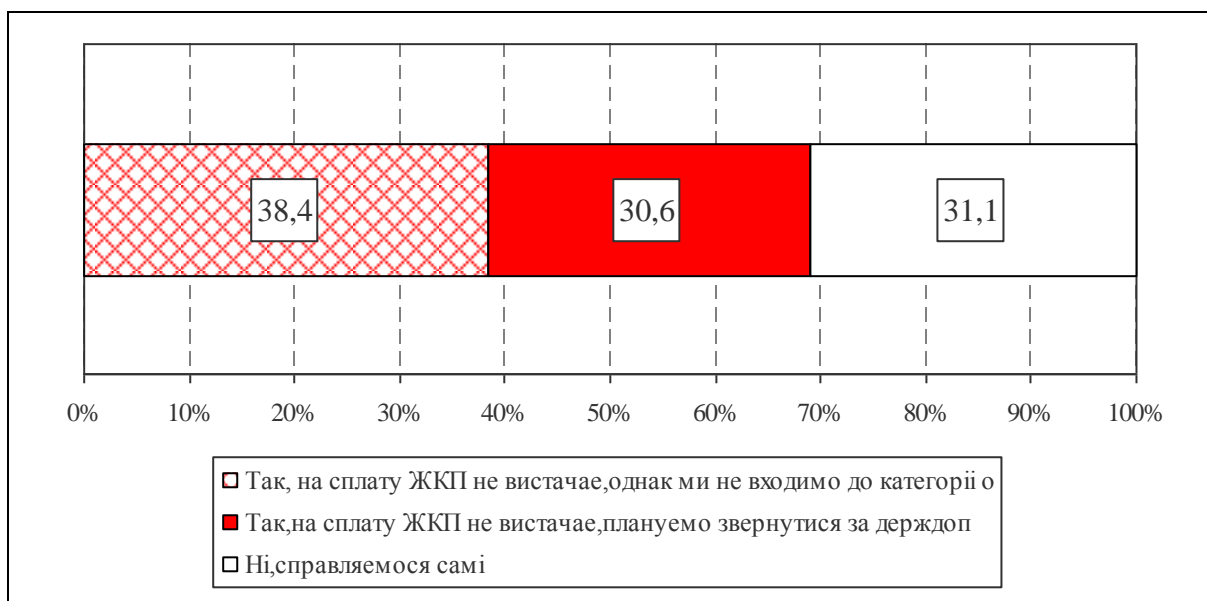

Рис. 3.11. Розподіл домогосподарств залежно від потреби у сторонній підтримці щодо оплати за житло та житлово-комунальні послуги, Україна, 2014 р.; %

Частка тих домогосподарств, що планують звернутися за допомогою до держави у сплаті по рахунках за ЖКП зростає залежно від «складності» ситуації із оплатою. Так, якщо серед домогосподарств, що кожен місяць економно споживають ЖКП через обмеженість коштів, планують звернутися за допомогою 36,4%, то серед тих, хто щомісяця повністю або частково не оплачують спожиті послуги, потребують сторонньої підтримки вже в 1,8 разу більше домогосподарств, а серед тих, хто отримує попередження про відключення постачання комунальних послуг – в двічі більше (75,4%) (табл. 3.15).

Таблиця 3.15. Залежність потреби у сторонній допомозі при оплаті за житло та житлово-комунальні послуги від складності ситуації з оплати ЖКП домогосподарством, Україна, 2014 р.; %

	Чи є у Вас потреба у сторонній підтримці для оплати за житло чи ЖКП		
	Так, на сплату ЖКП не вистачає, однак ми не входимо до категорії отримувачів субсидії	Так, на сплату ЖКП не вистачає, тому ми плануємо звернутися за державною допомогою	Ні, справляємося самі
Доводилося обмежувати свої потреби у споживанні енергії та палива, водопостачанні через відсутність коштів майже кожного місяця	39,8	36,4	23,8
Не сплачували за рахунки за житлово-комунальні послуги або сплачували їх тільки частково майже кожного місяця	29,5	63,9	6,6
Отримували попередження про відключення тих чи інших житлово-комунальних послуг через несплату рахунків майже кожного місяця	18,2	75,8	6,1

Таким чином, значній частині українських домогосподарств (близько 47%), які відчують певні труднощі із оплатою за товари та послуги житлово-комунальної сфери через недостатність доходів, притаманні настанови в постійному економному споживанні та обмеженні власних потреб. Така модель поведінки для 86% з них є результативною, оскільки вони не мають заборгованості з оплати ЖКП. В той же час тільки 24% з тих, що економлять, самостійно справляються із оплатою спожитих електроенергії, палива та води, а решта потребують сторонньої підтримки і 47% планують за нею звернутися.

Взагалі оцінки респондентів щодо власної спроможності оплачувати ЖКП є негативними – дві третини зазначають про нестачу доходів на задоволення цієї

потреби. І зважаючи на складність ситуації домогосподарства з частотою випадків із часткової або повної несплати спожитих ЖКП та розміром наявної заборгованості відсоток тих, хто не в змозі самостійно вирішити ці проблеми і мають намір звертатися за державною допомогою тільки збільшується.

Ситуація щодо оплати спожитих послуг житлово-комунальної сфери серед бідних домогосподарств. Відсутність коштів для 58,9% бідних домогосподарств, що не є реципієнтами програми житлових субсидій, були причиною, яка змушувала їх майже щомісяця обмежувати споживання електроенергії, палива та води. Водночас кожна шоста родина (16,3%) при користуванні товарами та послугами житлово-комунальної сфери не зважала на те, що не зможе їх оплатити, і ніколи не вдавалася до обмежень у споживанні.

Про наявність заборгованості з оплати тих чи інших послуг житлово-комунальної сфери, повідомило майже кожне сьоме бідне домогосподарство (13,8%); середній розмір якої складав близько 1063 грн.

Понад 60,5% контингенту постійно сплачували рахунки за спожиті ЖКП, біля третини – повідомили про рідкі випадки щодо не сплати рахунків або ж їх часткової оплати, і 8,6% респондентів повідомили про щомісячну несплату по рахунках. При цьому біля 5% серед бідних так само регулярно (щомісяця) отримують попередження про припинення постачання тих чи інших житлово-комунальних послуг. І середній розмір заборгованості домогосподарств, що постійно не сплачують за спожиті ЖКП й отримують попередження, складає вже 1717 грн.

Серед бідних домогосподарств, що мають заборгованість з оплати ЖКП, дев'ять із десяти домогосподарств (90,5%) повідомили, що їм не вистачає на ці витрати коштів. При цьому 70% з них планують звернутися за допомогою до держави, і решта – третина – вважає, що вони не є цільовою групою програми субсидій.

І якщо серед бідних домогосподарств, які щомісяця економлять на споживанні ЖКП, частка тих, що через нестачу коштів має намір звернутися за допомогою до держави складає 41%, то серед домогосподарств, які щомісячно не сплачують за спожиті послуги, таких нараховується в 1,9 разу більше –76,1%.

3.5. Поінформованість та уявлення домогосподарств щодо перешкод та ризиків отримання субсидій

За даними соціологічного опитування майже 79,8% домогосподарств України знають про існування державної соціальної допомоги у вигляді субсидій на оплату житлово-комунальних послуг, але детально з умовами не ознайомлені, достеменно про знання умов надання субсидій повідомили 13,1% (рис. 3.12).

Як видно з рис. 3.12, серед бідних домогосподарств стан поінформованості є аналогічним до загальноукраїнського, проте існує одна особливість: хоча й не на багато, але менша частка бідних мають детальні знання про програму (12,7% проти 13,1%) і більша частка – демонструє свою неосвіченість з цього питання (8,1% проти 8%).

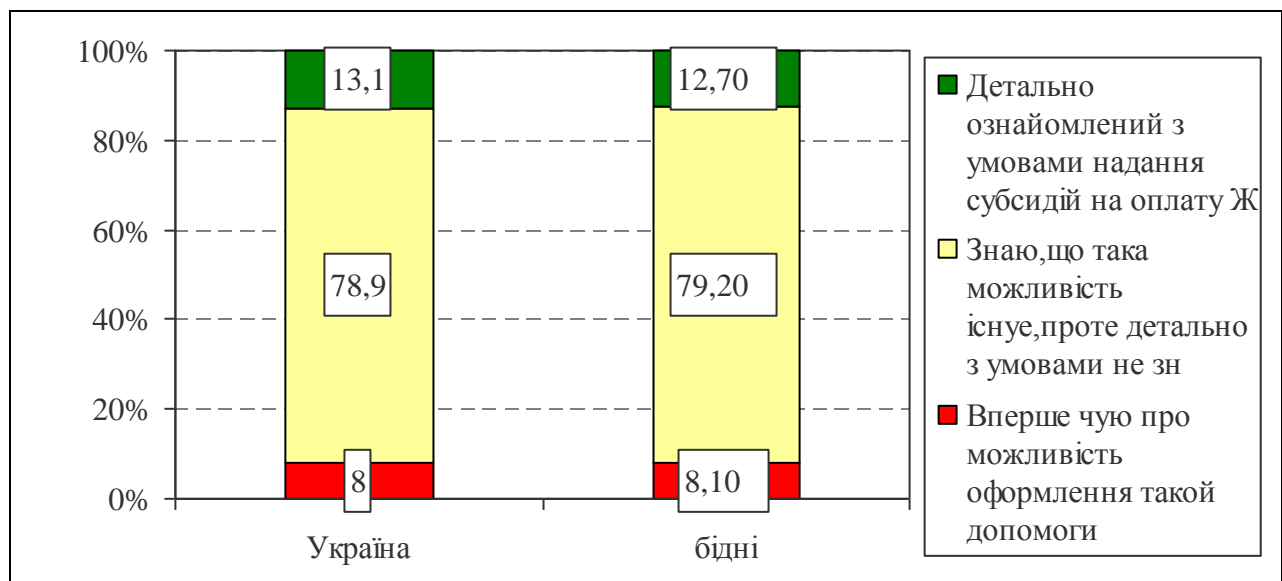

Рис. 3.12. Поінформованість домогосподарств щодо умов надання субсидій з оплати житлово-комунальних послуг, Україна, 2014 р.; %

Зворотною є ситуація щодо поінформованості українських домогосподарств стосовно змін, які відбулися у жовтні 2014 р., щодо порядку обрахунку та призначення субсидій на оплату житлово-комунальних послуг і можливості отримати компенсацію за підвищення тарифів на ЖКП на опалювальний період. Судячи із отриманих даних, тільки біля третини домогосподарств мають уявлення про зазначені заходи (рис. 3.13).

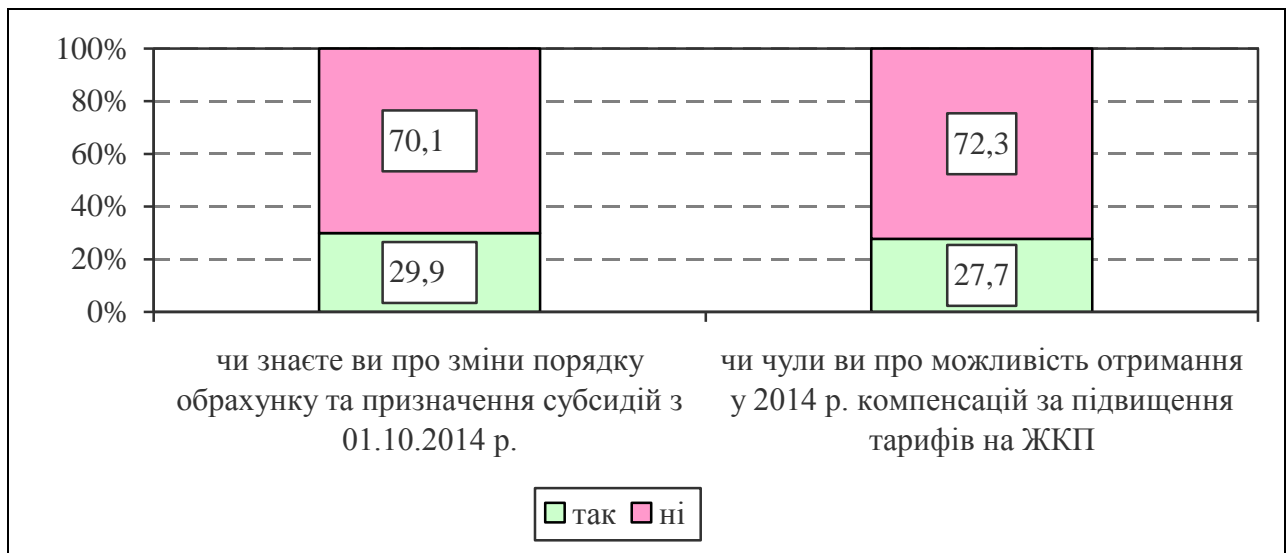

Рис. 3.13. Поінформованість домогосподарств щодо змін порядку обрахунку та призначення субсидій і можливості отримати компенсацію за підвищення тарифів на ЖКП, Україна, 2014 р.; %

Поінформованість бідних стосовно отримання компенсації за ЖКП та зміну умов надання субсидій з 1 жовтня 2014 р. є також меншою серед бідних домогосподарств порівняно до середніх показників по країні – в середньому тільки кожне четверте бідне домогосподарство, що не отримувало субсидії, володіло такою інформацією. Тоді як незнання про зміни у програмі житлових субсидій продемонстрували 72,7% бідних, а про можливість отримати компенсацію – майже 75%.

Домогосподарства, які раніше були реципієнтами програми житлових субсидій, демонструють більш високу обізнаність умовами надання програми. Так, серед тих, що раніше отримували субсидії, 32,8% повідомили, що володіють детальною інформацією про умови отримання цієї допомоги, тоді як серед тих, що не були користувачами субсидій – частка детальної поінформованості є в 3,4 рази меншою. Навіть серед тих, домогосподарств, які планують тільки звернутися за державною соціальною допомогою на оплату житлово-комунальних послуг 7% вже детально вивчили умови та правила участі у програмі (рис. 3.14).

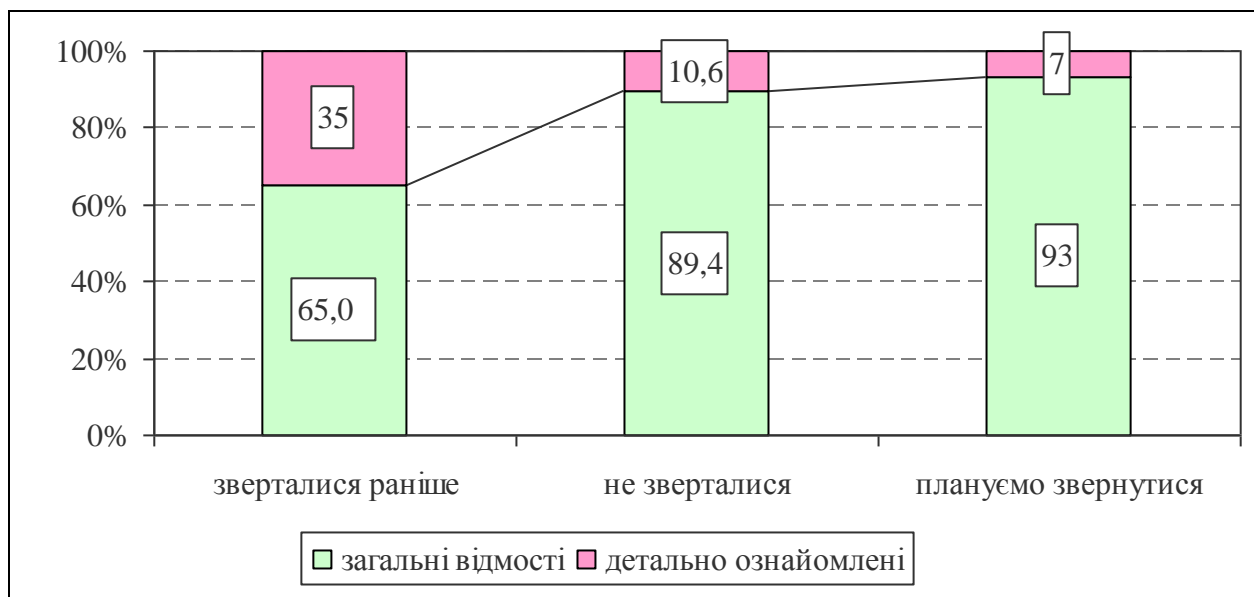

Рис. 3.14. Розподіл домогосподарств щодо ступеню обізнаності із умовами надання програми житлових субсидій залежно від участі у програмі в попередні періоди, Україна, 2014 р.; %

Така сама залежність між рівнем обізнаності та попередньою участю в програмі житлових субсидій простежується у відповідях на запитання щодо змін у порядку обрахунку та призначення субсидій і наявності компенсацій. Якщо домогосподарство раніше отримало субсидію, то воно є більш поінформованим щодо запроваджених у 2014 р. змін та нового виду соціальної підтримки через виплату компенсацій. Однак незважаючи на це, загальний рівень поінформованості про зміни є низьким (рис. 3.15).

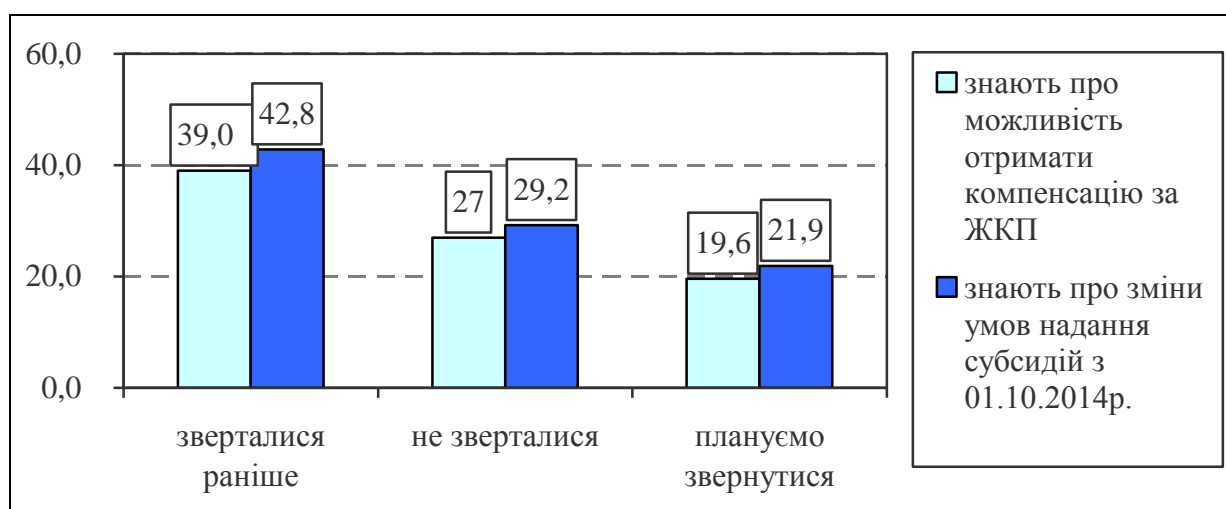

Рис. 3.15. Розподіл домогосподарств щодо ступеню обізнаності із змінами у порядку обрахунку та призначення субсидій на оплату ЖКП та можливістю отримати компенсації залежно від участі у програмі в попередні періоди, Україна, 2014 р.; %

Таким чином, поінформованість домогосподарств України про умови надання субсидій з оплати житлово-комунальних послуг населенню є задовільною, про що свідчить частка населення яке принаймні чуло про цей вид соціальної підтримки у розмірі 79%. Водночас домогосподарства демонструють низьку обізнаність щодо запроваджених у 2014 р. змін до програми та запровадженням нового виду соціальної підтримки у зв'язку із підняттям тарифів. При цьому більша частка домогосподарств повідомляє, що вони чули про зміни від 1 жовтня 2014 р., аніж про існування компенсацій. Бідним домогосподарствам притаманна аналогічна обізнаність з цього питання.

3.6. Настанови та орієнтації цільового контингенту програми житлових субсидій

За даними 2014 р. побоюються збільшення тарифів на оплату житлово-комунальних послуг майже 98% домогосподарств України (в тому числі 82,1% - цілком та 15,7% - скоріше, так). Взагалі не переймаються на цей рахунок лише 0,4% і 1,9% - скоріше не побоюються.

Серед бідних занепокоєння зростанням вартості тарифів та послуг ЖКП демонструють майже сто відсотків домогосподарств, і тільки 0,7% зазначають, що такий розвиток подій скоріш їм не страшний (рис. 3.16).

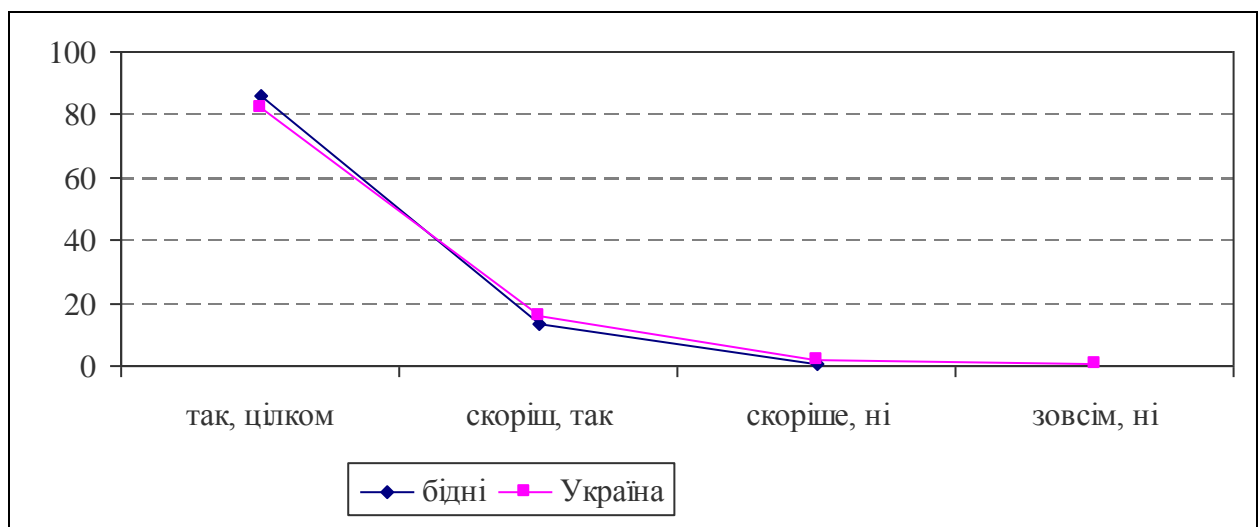

Рис. 3.16. Розподіл домогосподарств залежно від очікувань у разі збільшення тарифів на оплату житла, Україна, 2014 р.; %

Близько 46% домогосподарств України повідомили про намір разі підвищення тарифів за оплату житлово-комунальних послуг сплачувати за них за будь-яких умов як і раніше, а серед бідних такий намір мають 40%. Трохи більше третини домогосподарств висловили сумнів щодо достатності коштів на оплату спожитих послуг і обрали дві моделі поведінки:

- перша – звертатимусь за допомогою до родичів – 30%;
- друга – звертатимусь за державною підтримкою – 70% (рис. 3.17).

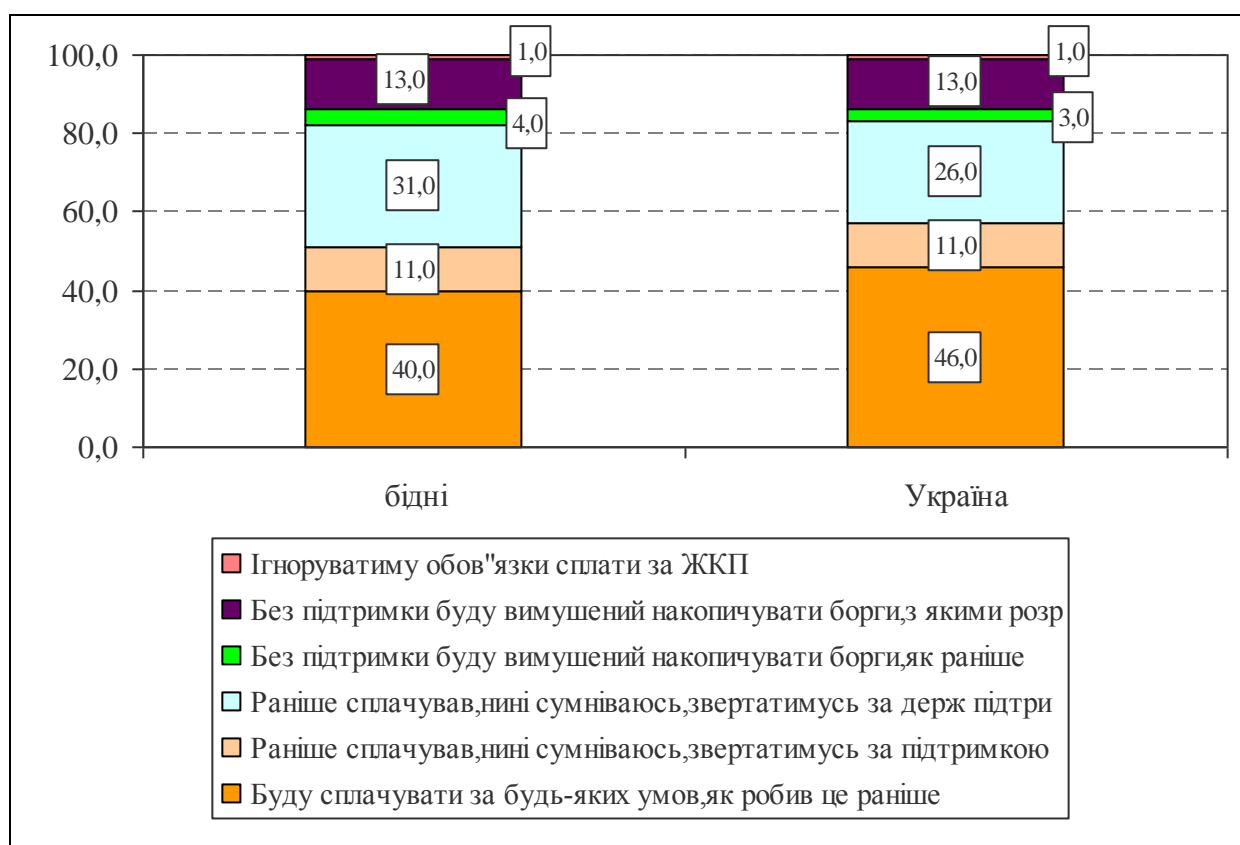

Рис. 3.17. Розподіл домогосподарств залежно від моделі поведінки обраної у разі збільшення тарифів на оплату житлово-комунальних послуг, Україна, 2014 р.; %

Серед бідних домогосподарств, що будуть не в змозі оплачувати по рахунках за ЖКП і звертатимуться за допомогою (41,9%), розподіл між родиною та державою був трохи інакшим: 25,8% проти 74,2% відповідно.

Як видно з рис. 3.17, до накопичення боргів схильні 16,2% домогосподарств країни, при цьому 80,2% з них планують погасити борги пізніше, коли буде нагода. Серед бідних частка домогосподарств, які схильні не сплачувати за

спожиті ЖКП у разі підвищення цін є більшою лише на 0,4%, а питома вага тих, хто за сприятливих умов погасить свою заборгованість є меншою на 3,7 в.п.

Повністю ігноруватимуть обов'язки зі сплати ЖКП у разі підняття їх вартості 1,1% домогосподарств (серед бідних – 1,4%).

За даними опитування виявилось, що українським домогосподарствам, в тому числі й бідним, притаманні позитивні настанови щодо посилення умов відбору до участі у програмі житлових субсидій: (62,7% в середньому по країні та 66,6% серед бідних).

Переважає більшість домогосподарств країни надали позитивну відповідь на запитання щодо призначення державної допомоги на підставі більш детального вивчення матеріального стану сім'ї-претендента на допомогу (шляхом відвідування сім'ї, опитування сусідів тощо). З них 62,3% повністю згодні на перевірку і 37,7% - скоріш згодні (серед бідних вони розподілилися наступним чином: 41,5% проти 58,5%) (рис. 3.18).

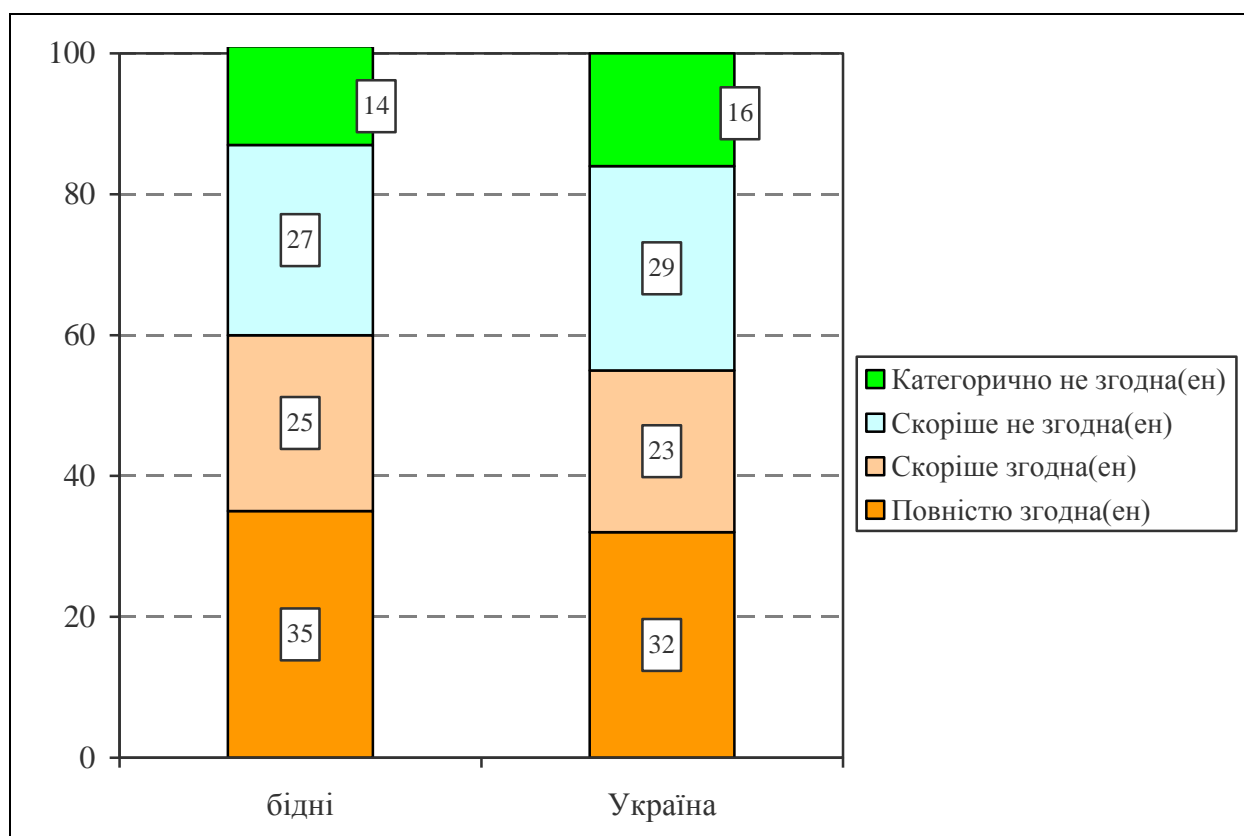

Рис. 3.18. Розподіл домогосподарств залежно від можливості перевірки реального матеріального та сімейного стану соціальним інспектором перед отриманням субсидії, Україна, 2014 р.; %

Категорично заперечують можливість перевірки реального сімейного та матеріального стану сім'ї соціальним інспектором 16,1% домогосподарств, серед бідних цей показник є на 2,3 в. п. меншим.

Припустити, що у випадку коли перевірка соціальним інспектором реального сімейного та матеріального стану домогосподарства буде обов'язковою умовою отримання державної допомоги, то вони скоріш за все будуть на неї згодні, дозволяє частка відповідей «скоріше не згодні на перевірку» у розмірі 28,5% по країні та 27,2% серед бідних (див. рис. 3.18.).

Таким чином, майже усі домогосподарства України побоюються за зростання тарифів житлово-комунальних послуг. Також домінують настанови щодо самостійної оплати вартості ЖКП, навіть серед бідних. Серед тих, які вважають, що самостійно не зможуть оплачувати за спожиті електроенергію, паливо та воду мають намір звернутися за допомогою до держави (70% в середньому по країні та 75% серед бідних). Повністю ігноруватимуть обов'язки сплати за ЖКП через підняття тарифів будуть близько 1% домогосподарств.

За даними соціологічного опитування більшість українських домогосподарств погоджуються із необхідністю застосування більш детального вивчення матеріального стану домогосподарства-претендента при призначенні житлової субсидії і перевірці реального сімейного та матеріального стану соціальним інспектором. При чому серед бідних частка тих, хто надає позитивні відповіді є більшою ніж по Україні в середньому.

3.7. Компенсації за підвищення тарифів на оплату житлово-комунальних послуг

Впровадження нової програми щодо компенсації населенню додаткових витрат на оплату комунальних послуг в умовах підвищення цін і тарифів на послуги відбулося з 1 липня 2014 р. Порядок призначення та надання компенсацій передбачає, що вона поширюються лише на сім'ї, чий середньомісячний сукупний дохід за попередні 6 місяців не перевищує величини прожиткового мінімуму для сім'ї. Різниця між новою та старою вартістю

комунальних послуг у межах норм споживання надається з моменту звернення на весь опалювальний сезон. При цьому застосовуються процедури розрахунку доходу, звернення, перевірок та припинення, аналогічні до діючих за програмою житлових субсидій. Тобто, ця програма фактично накладається на систему механізмів програми житлових субсидій, в значній мірі дублюючи її функції.

Якщо орієнтуватися на Методику розрахунку сукупного доходу сім'ї, яка використовується Мінсоцполітики для визначення ступеню нужденності, то доходи нижче прожиткового мінімуму у 2013 р. мало кожне четверте домогосподарство (26,5%) (рис. 3.19). Тобто саме така чисельність потенційного контингенту отримувачів компенсації, які можуть звернутися до органів соціального захисту населення.

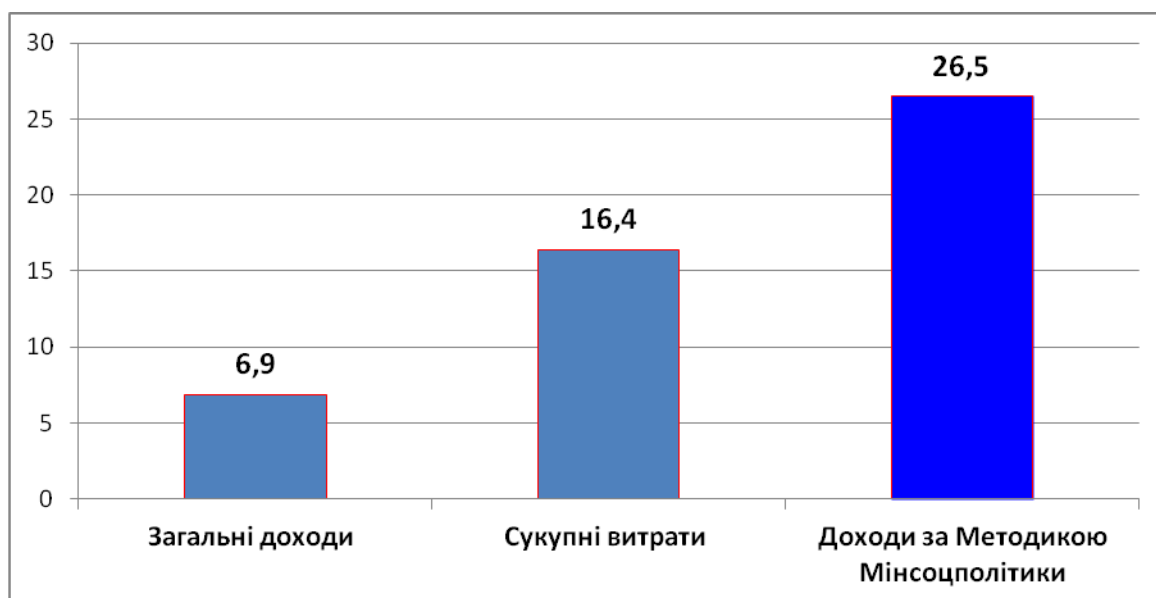

Рис 3.19. Потенційний контингент отримувачів компенсацій на підвищення тарифів ЖКП, 2013 р., % домогосподарств з доходами нижче ПМ за різними змінними

Джерело: Розрахунки за даними Обстеження умов життя домогосподарств України, що проводиться Держкомстатом України на постійній основі.

Серед даного контингенту у випадку 100%-го звернення по компенсацію місячна виплата в середньому на одне домогосподарство становитиме:

- За умови зростання витрат на ЖКП на 50% – 131,7 грн. на місяць на 1 домогосподарство;

- За умови зростання витрат на ЖКП на 100% – 263,4 грн. на місяць на 1 домогосподарство (табл. 3.16).

Таблиця 3.16. Середній розмір компенсації при зростанні тарифів на ЖКП за різними сценаріями зростання, грн. в місяць на домогосподарство

Критерій бідності для визначення потенційного контингенту	Варіанти зростання тарифів на ЖКП	
	на 50%	на 100%
Сукупні витрати нижче прожиткового мінімуму (в середнього на 1 особу в д/г)	120,4	240,9
Доходи за Методикою Мінсоцполітики нижче прожиткового мінімуму (в середнього на 1 особу в д/г)	131,7	263,4

Джерело: Розрахунки за даними Обстеження умов життя домогосподарств України, що проводиться Держкомстатом України на постійній основі.

Якщо припустити, що домогосподарства, які можуть отримати у вигляді компенсації менше 50 грн на місяць, не звернуться для її оформлення, то контингент потенційних отримувачів скоротиться несуттєво:

- За варіанту підвищення витрат на ЖКП на 50% він становитиме 22,4% домогосподарств країни;
- За варіанту підвищення витрат на ЖКП на 100% – 24,2 % домогосподарств країни (табл. 3.17–3.18).

Таблиця 3.17. Кількість домогосподарств з низьким розміром компенсації (менше 50 грн на місяць), домогосподарств

Критерій бідності для визначення потенційного контингенту	Варіанти зростання тарифів на ЖКП	
	на 50%	на 100%
Сукупні витрати нижче прожиткового мінімуму (в середнього на 1 особу в д/г)	426285	199522
Доходи за Методикою Мінсоцполітики нижче прожиткового мінімуму (в середнього на 1 особу в д/г)	689817	391721

Таблиця 3.18. Потенційний контингент отримувачів компенсації ЖКП без врахування домогосподарств, в яких розмір компенсації менше 50 грн, % домогосподарств

Критерій бідності для визначення потенційного контингенту	Варіанти зростання тарифів на ЖКП	
	на 50%	на 100%
Сукупні витрати нижче прожиткового мінімуму (в середнього на 1 особу в д/г)	13,9	15,2
Доходи за Методикою Мінсоцполітики нижче прожиткового мінімуму (в середнього на 1 особу в д/г)	22,4	24,2

Дійсно, близько 22–24% населення сьогодні мають середньодушові грошові доходи нижчі за офіційно встановлений рівень прожиткового мінімуму. Якщо припустити, що помилки включення та помилки виключення будуть приблизно однаковими¹⁸, тобто поглинуть одна одну, то практично кожне третє домогосподарство може звернутися по компенсацію до органів соціального захисту.

Проте, на заваді отримання компенсації стоїть умова штучного присвоєння доходу у розмірі прожиткового мінімуму для працездатної особи без довідки про доходи. Таким чином, більша частина з означеного контингенту домогосподарств (22–24% всіх домогосподарств країни) не зможе отримати компенсацію, оскільки має в своєму складі хоча б одну працездатну особу.

Крім того, умови програми передбачають вибір одного з двох напрямків державної підтримки – субсидії чи компенсації, і більшість цільового контингенту скоріше за все віддадуть перевагу житловим субсидіям як більш вигідному засобу підтримки. Саме тому кількість звернень за компенсаціями у органи соціального захисту є надзвичайно низькою: замість очікуваних 3 млн сімей сьогодні компенсацію отримують лише 14 тисяч.

Дається в значки і низький рівень поінформованості населення щодо нової програми, адже відповідна постанова була прийнята лише в травні, отже

¹⁸ Помилка включення здебільшого обумовлена існуванням тіньових доходів, а помилка виключення – небажанням звертатися по компенсацію у невеликому розмірі.

пройшло досить мало часу для природнього поширення інформації, а управління соціального захисту мали надвисоке навантаження в останні періоди, що перешкоджало проведенню активної агітації, особливо в сільській місцевості.

Так, за даними проведеного соціологічного опитування, менше третини (27,0%) з домогосподарств, що ніколи не зверталися за державною допомогою в оплаті житла, знають про можливість отримання компенсації на збільшення тарифів ЖКП (рис. 3.20).

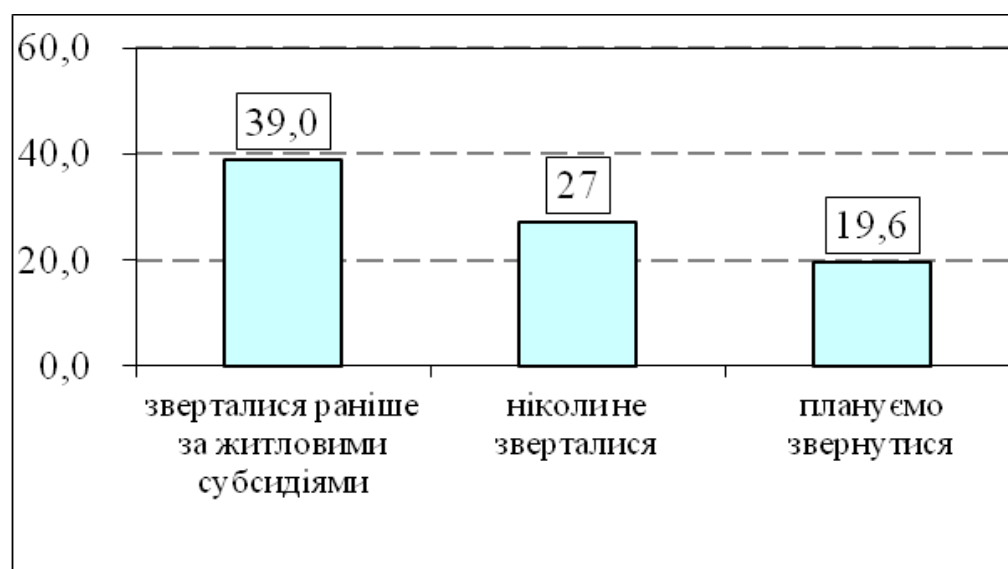

Рис. 3.20. Частка домогосподарств, які знають про можливість отримання компенсації на збільшення тарифів ЖКП залежно від участі у програмі житлових субсидій, 2014 р., %

Вищим є рівень поінформованості тих домогосподарств, що колись були реципієнтами житлових субсидій (39,0%). Якщо домогосподарство раніше отримувало субсидію, то воно є більш поінформованим щодо запроваджених у 2014 р. змін до програми субсидій та щодо запровадження нового виду соціальної підтримки через виплату компенсацій. При цьому частіше домогосподарства повідомляють, що вони чули про зміни від 1 жовтня 2014 р., аніж про існування нової програми компенсацій. Бідним домогосподарствам притаманна така ж низька обізнаність з цього питання.

Однак, домогосподарства демонструють низьку обізнаність щодо запровадження у 2014 р. нового виду соціальної підтримки у зв'язку із підняттям тарифів, і відповідно загальний рівень поінформованості про зміни є низьким.

Висновки

Необхідність проведення дослідження була обумовлена такими обставинами:

1. Досвід функціонування програми житлових субсидій довів недостатню їх спрямованість на найбільш вразливі категорії населення;

2. У 2014 р. відбулось значне підвищення тарифів на ЖКП, і є очікування щодо їх подальшого зростання, що обумовлює значне зростання потреби населення у допомозі;

3. Реакцією на зростання тарифів були зміни у програмі житлових субсидій, а також надання компенсації населенню, пов'язаної із збільшенням тарифів. Ці зміни були спрямовані на захист найбільш вразливих верств населення, і очікувалось значне зростання звернень за субсидіями. Але на початку дії нововведень не спостерігалось відповідної реакції з боку населення.

Ці обставини дали підстави для проведення спеціального дослідження щодо виявлення причин низького охоплення бідних верств програмою житлових субсидій, а також виявлення настанов потенційних отримувачів щодо сплати послуг ЖКП та перешкод для отримання допомоги.

Метою цього дослідження була оцінка доступності системи державної соціальної підтримки в частині оплати домогосподарствами спожитих житлово-комунальних послуг та палива для різних соціальних груп, зокрема вразливих категорій та найбільш вразливих прошарків населення, а також розробка рекомендацій щодо збільшення рівня охоплення бідного населення житловими субсидіями, підвищення ефективності та дієвості програми.

Основні завдання дослідження були сформульовані виходячи з попередніх – проведення спеціального соціологічного обстеження домогосподарств щодо доступності субсидій на оплату житлово-комунальних послуг та палива;

- оцінка націленості державних соціальних програм на бідне населення в частині допомоги у сплаті за житлово-комунальні послуги та паливо;
- аналіз доступності державної соціальної підтримки в частині оплати спожитих житлово-комунальних послуг та палива (насамперед, житлових субсидій) для різних груп населення, залежно від рівня їх доходу та соціально-демографічних профілів;
- визначення складу бідних сімей, що з різних причин не отримують житлову субсидію;
- встановлення основних причин неотримання субсидій бідними, ранжування причин за ступенем важливості;
- визначення основних перешкод на шляху підвищення рівня охоплення нужденних субсидіями;
- оцінка поінформованості населення щодо запровадження нової програми – компенсацій за підвищення тарифів ЖКП, а також налаштованості на її отримання;
- визначення ступеню поінформованості населення щодо змін порядку призначення субсидій з 1 жовтня 2014 року;
- розробка рекомендацій щодо вдосконалення програми житлових субсидій в частині підвищення рівня охоплення бідних верств населення.

Аналіз охоплення бідного населення програмою житлових субсидій та дієвості державної підтримки низькодоходних верств в оплаті послуг житлово-комунальної сфери свідчить про незадовільні результати. Впродовж всього періоду існування програма житлових субсидій була орієнтована переважно на середні шари суспільства і лише в незначній мірі охоплювала групи з найнижчими доходами. У 2013 році лише 3,6% бідних були отримувачами житлових субсидій (проти 4,4% по всій сукупності домогосподарств України). З другого боку, серед учасників програми лише 13,2% були бідними, а «левову» частку складало населення з доходами, вищими за межу бідності.

На основі доступної статистичної інформації було сформовано гіпотези щодо можливих причин низького рівня охоплення бідних програмою житлових субсидій:

3) Правила участі в програмі орієнтовані не стільки на підтримку малозабезпечених верств населення, скільки на допомогу тим, хто має відносно високі (порівняно з доходами) витрати на ЖКП та паливо.

4) Недосконала методика розрахунку доходів претендентів на адресні види допомоги і відсутність дієвого механізму перевірки та контролю їх матеріального стану призводить до зміщення цільового контингенту, оскільки реальні ресурси одних домогосподарств занижуються, а інших – завищуються. Така ситуація призводить до високих помилок включення і виключення.

За існуючої інформаційної бази неможливо врахувати суб'єктивний фактор, який може виявитися визначальним при формуванні контингенту учасників програми. Насамперед, необхідно було з'ясувати основні причини неучасті бідних домогосподарств у програмі субсидій і, відповідно, сприяти усуненню виявлених перешкод. Суб'єктивні фактори можуть свідчити як про психологічні орієнтації та настанови домогосподарств, так і про роботу управлінь соціального захисту на місцях в контексті поширення інформації, роз'яснення ключових моментів та відповідей на принципові питання, а також щодо сприяння залученню певних контингентів до програми. Крім того, необхідно було підтвердити чи спростувати ключову гіпотезу даного дослідження, отриману на основі попереднього аналізу існуючих інформаційних джерел – бідні не звертаються за субсидіями через замалий розмір житлових платежів, адже вони мешкають переважно у малому та малокомфортному житлі.

У ході соціологічного дослідження було опитано 1015 домогосподарств, що не отримують житлову субсидію або компенсацію за підвищення тарифів на ЖКП. Цільовою групою соціологічного обстеження були: респонденти від 18 років та старше, які проживають у домогосподарстві, мають низький рівень доходів та право на субсидії/допомогу (домогосподарства з дітьми, з людьми з інвалідністю, та домогосподарства, що складаються з літніх людей).

Серед опитаних 60% домогосподарств проживає у містах; середній розмір домогосподарства складає 3,12 осіб, середній вік основного респондента становить 46 років; близько 42% домогосподарств мають дітей віком до 17 років; 65,3% – мають в своєму складі працюючих осіб, 23,1% – безробітних; 46,5% – хоча б одного пенсіонера. Переважна кількість членів домогосподарств (89,3%) зареєстровані за тією адресою, де проживають, 10,5% – за іншою. Більшість членів домогосподарств (64,4%) є найманими працівниками; 8,4% – самозайняті, 3,5% – підприємці, 2,9% – займають керівні посади.

У переважній більшості випадків (70,1%) сукупні доходи у минулому місяці не перевищували 2500 грн на одну особу. За самооцінкою доходів 39% домогосподарств вказали, що їм вистачає на харчування; 30,9% – на харчування, необхідний одяг та взуття; 16,3% – змушені заощаджувати навіть на харчуванні; 12,6% домогосподарствам вистачає на харчування, одяг, взуття та інші покупки, лише 1,2% – вистачає грошей і на дорогі покупки.

Серед основних причин малозабезпеченості домогосподарства найбільший відсоток (47,0%) припадає на варіант відповіді «низькооплачувана робота», а також варіанти «наявність у домогосподарстві осіб непрацездатного віку без доходів» (31,7%), «нерегулярна зайнятість» (23,7%), «у домогосподарстві ніхто не працює» (14,3%).

За даними соціологічного опитування майже 79,8% домогосподарств знають про існування державної соціальної допомоги у вигляді субсидій на оплату ЖКП, але детально з умовами не ознайомлені; про знання умов надання субсидій повідомили 13,1%. Лише близько третини домогосподарств мають уявлення про зміни, які запроваджені у жовтні 2014 р. щодо порядку обрахунку та призначення субсидій на оплату ЖКП і можливості отримати компенсацію за підвищення тарифів на опалювальний період.

Із загальної кількості опитаних лише 17,2% домогосподарств раніше вже зверталися за оформленням житлової субсидії, 68,1% – ніколи не зверталися, 11,2% – планують звернутися найближчим часом, 3,4% – вагалися з відповіддю.

У макрорегіональному та регіональному розрізі серед опитаних найбільша частка домогосподарств, що не зверталися за субсидією, припадає: на м. Київ –

86,7%; Південний регіон – 84,7% (зокрема майже усі з опитаних домогосподарств Одещини); Донбас – 82,4% (у Луганській області – 89,6%, Донецькій – 65,0%). У Східному регіоні ця частка домогосподарств становить 73,9% (найбільше у Запорізькій області – 85,3%); Північно-Західному регіоні – 65,9% (найбільше на Рівненщині – 80,0%); Північному регіоні – 62,6% (найбільше на Чернігівщині – 78,4%), Центральному регіоні – 62,4% (найбільше на Черкащині та Хмельниччині – 82,4% та 80,7% відповідно), Південно-Західному регіоні – 58,2% (майже усі з опитаних домогосподарств Чернівецької області, а також понад 2/3 домогосподарств Тернопільської та Івано-Франківської областей). Найменша частка з опитаних домогосподарств, що раніше не зверталися за субсидією, припадає на Закарпатську та Полтавську області.

Основними причинами, через які домогосподарства не звертаються за житловою субсидією, наразі є такі: 1) розмір доходу домогосподарства, який, на думку респондентів, не дає права на отримання субсидії – 29,7%; 2) наявність у домогосподарстві незареєстрованого безробітного – 19,7%; 3) відсутність повної інформації про право на таку допомогу – 13,6%; 4) тривала процедура збору та оформлення документів, необхідність збору великої кількості зайвих довідок – 9,2%; 5) незначна сума відшкодування для домогосподарства – 6,9%.

Розподіл відповідей домогосподарств за макрорегіональною ознакою щодо найвагомішої причини незвернення за житловою субсидією показав, що за причиною «розмір доходу домогосподарства не дає права на отримання субсидії» на фоні решти макрорегіонів виділяється Південно-Західний (лише 6,3% відповідей), натомість частка відповідей жителів цього макрорегіону є найвагомішою за причиною «наявність у домогосподарстві незареєстрованого безробітного» (49,1%). Брак повної інформації про право на отримання житлової субсидії найбільше відчувають жителі Південного регіону (30,5%), а от тривалість процедури збору та оформлення документів є найбільш актуальною для домогосподарств з Центрального регіону (18,7%). Тому специфіку розподілу за регіональною ознакою (у тому числі по областях України) було розглянуто за кожною причиною незвернення.

За найвагомішими причинами незвернення домогосподарств для оформлення житлових субсидій були складені портрети домогосподарств. Їх характеристика включала: регіон проживання; тип місцевості, де розташовано домогосподарство та його розмір; рівень освіти членів домогосподарства; наявність або відсутність дітей віком до 17 років; наявність/відсутність осіб працездатного віку; наявність/відсутність осіб пенсійного віку та інвалідів; наявність/відсутність зареєстрованого безробітного; наявність/відсутність хоча б одного працюючого члена; розмір середньодушового доходу на одного члена домогосподарства на місяць; тип житла, у якому проживають бідні домогосподарства; розмір загальної площі житла, що припадає на одного члена бідного домогосподарства; частка витрат домогосподарства на оплату ЖКП.

Найбільш поширена відповідь «*Розмір доходу не дає права на отримання субсидії*» є характерною для всіх типів домогосподарств і не залежить від місця проживання. Частота цього варіанту відповіді залежить лише від розміру середньодушового місячного доходу: серед опитаних домогосподарств з середньодушовим доходом менше 1200 грн її обирало кожне десяте, з доходом понад 5000 грн – кожне друге, а з доходом понад 7000 грн – переважна більшість.

Для отримання більшого уявлення про контингент респондентів, які основною причиною незвернення назвали «розмір доходу не дає права на отримання субсидії» необхідно проаналізувати їх більш докладно. Отже частка бідних серед них становить 35,4%, середній дохід бідної частини цього контингенту складає 1330 грн., а питома вага їх витрат на ЖКП – 14,9%. Водночас загальна площа житла у таких домогосподарствах у розрахунку на особу майже не відрізнялася від середніх значень по всій сукупності (26,1 кв. м проти 26,5 кв. м.). Отже, імовірно, бідна частина тих, хто стверджує, що їх дохід не дає їм права на отримання субсидії помиляється через брак інформації або хибне її сприйняття.

Причину «*Наявність незареєстрованого безробітного*» найчастіше обирали домогосподарства, у складі яких є безробітні, немає жодного члена з вищою освітою, відсутні діти віком до 17 років, а також ті, що мешкають у сільській місцевості. Причину «*Відсутність повної інформації про право на допомогу*»

обирали частіше сільські домогосподарства. Більше 2/3 відповідей на це запитання анкети прийшлося на домогосподарства без дітей, які складаються з непрацездатних членів, або не мають осіб з вищою освітою. Причину «Тривала процедура оформлення документів, необхідність збирати велику кількість зайвих довідок» обирали частіше сільські жителі, домогосподарства, що складаються лише з пенсіонерів та інвалідів. Причину «Відшкодуванні становитиме невелику суму, тому немає сенсу» частіше обирали: сільські мешканці, домогосподарства без дітей та ті, де немає безробітних.

Домогосподарства, що проживають у найбільш обмежених житлових умовах (із загальною площею житла на особу менше 10 кв. м.), двома основними причинами незвертання за субсидіями вважають наявність незареєстрованого безробітного та доходу, розмір якого не дає права на субсидію. Ці причини залишаються одними з найвагоміших і при покращенні житлових умов, при цьому зростає частка тих, хто не має повної інформації про право на допомогу, а серед тих домогосподарств, що мають більше 15 кв. м. на особу, кожне шосте вважає заниженим розмір субсидії.

Майже половина бідних домогосподарств витрачають на ЖКП менше 10% сімейного доходу, отже, за старим порядком надання субсидії не підпадали під дію програми; 16,0% домогосподарств витрачають на ЖКП від 10 до 15% доходу, решта (35%) – понад 15% доходу. Домогосподарства, в яких частка витрат на ЖКП не перевищує 10% від сімейного доходу, основною причиною незвернення за субсидією вказали завеликий розмір доходу.

Отже, три основні причини незвертання по субсидію, які переважають в більшості бідних домогосподарств – наявність незареєстрованого безробітного, розмір доходу, що не дає права на отримання субсидії, та відсутність повної інформації про право на допомогу. При цьому серед причин практично відсутні причини суб'єктивного характеру (побоювання перевірок або принизливість їх, скарги на персонал, сподівання на самостійний вихід із скрутного становища тощо), а також територіальна віддаленість закладів та неможливість дістатись до них за станом здоров'я.

За даними соціологічного опитування, кожне десяте домогосподарство мало заборгованість з оплати житла, а кожне друге було змушене обмежувати свої потреби у споживанні енергоносіїв та води через нестачу коштів. Тільки третина домогосподарств не відчують необхідності у сторонній підтримці зі сплати товарів та послуг житлово-комунальної сфери, водночас тільки половина з них мають намір звернутися за державною соціальною допомогою, тоді як інша половина вважає, що вони не входять до категорії одержувачів субсидій.

Значній частині українських домогосподарств (близько 47%), які відчують певні труднощі із оплатою за товари та послуги житлово-комунальної сфери, притаманне економне споживання. Така модель поведінки для 86% з них є результативною, оскільки вони не мають заборгованості з оплати ЖКП. Оцінки домогосподарств щодо власної спроможності оплачувати ЖКП є негативними – дві третини зазначають нестачу доходів, а зі збільшенням випадків несплати та зростанням розміру заборгованості відсоток тих, хто не в змозі самостійно вирішити проблеми і мають намір звертатися за державною допомогою, збільшується.

Майже всі опитані домогосподарства побоюються подальшого підвищення тарифів, оскільки такі зміни суттєво вплинуть на їх бюджет. Проте майже кожне друге домогосподарство (46%) налаштоване вирішувати свої проблеми самотужки, навіть серед бідних їх 40%. Кожне четверте домогосподарство в цілому та кожне третє серед бідних налаштовані звернутися за державною підтримкою, хоча досі цього не робили, 16–17% будуть накопичувати борги у разі відсутності підтримки, а 1% – взагалі будуть ігнорувати оплату спожитих послуг.

Отже цільовим контингентом, який необхідно активно залучати до програми, є 17% від суб'єктивних бідних, які пасивно чекатимуть допомоги від когось і накопичуватимуть борги за житло. Решта сукупності цілком свідомо орієнтується в ситуації і має більш-менш чітку стратегію поведінку, а отже, за необхідності, звернеться за допомогою самостійно.

Рекомендації

Соціальні програми, що є інструментами реалізації державної соціальної політики мають постійно оновлюватися у відповідності до суспільно-економічних змін, враховувати зміни у настановах і потребах населення, прагнути досягнення кращих якісних стандартів надання адміністративних послуг. Вимогою часу, зважаючи на значне підвищення тарифів на ЖКП та виникнення нових викликів у стані захищеності вразливих верств населення, є оновлення програми житлових субсидій. Розроблені у ході виконання проекту рекомендації стосуються як змін у правилах та інструментарії самої програми, так і покращання інформаційної роботи з населенням, а також покращання взаємодії різних служб, які надають послуги населенню.

Щодо удосконалення порядку надання субсидій та удосконалення інформаційного забезпечення:

Згідно з останніми змінами в програмі житлових субсидій, при розрахунку сукупного доходу сім'ї-претендента кожному працездатному члену домогосподарства, який не має документального підтвердження своїх доходів, присвоюється доход у розмірі мінімальної заробітної плати¹⁹. Це «штучно» завищує доход домогосподарства, у разі, коли в умовах звуженого ринку праці, особливо у малих населених пунктах, працездатні особи часто не можуть отримати доход на рівні навіть мінімальної заробітної плати у незареєстрованому секторі економіки. Така умова певним чином знижує помилку включення до програми субсидій небідного населення у великих містах, проте суттєво перешкоджає потраплянню до програми дійсно бідних сімей, особливо з малих населених пунктів.

Крім того, існують проблеми на рівні сім'ї: є певний прошарок осіб, які мають вкрай пасивну життєву позицію, вони не бажають ні працювати ні

¹⁹ Налаштування програмного забезпечення є вкрай недосконалим, оскільки працюючим особам, які мають довідку про доходи, в місяці відпускнуго періоду також штучно додається доход до розміру мінімальної заробітної плати.

реєструватись у центрі зайнятості, що може перешкоджати іншим (в тому числі непрацездатним) членам родини отримати державну підтримку.

4. Зважаючи на ці обставини, для кращого охоплення допомогою бідного населення доцільно: активізувати роботу соціального інспектора та вдосконалювати процедуру та методичний інструментарій перевірок, у т.ч. шляхом застосування непрямих методів оцінки доходів. Такий підхід дасть значно більший ефект, ніж штучне збільшення сукупного доходу сім'ї за рахунок присвоєння неіснуючого доходу працездатним членам.

5. Потребує вдосконалення методика розрахунку сукупного доходу сім'ї-претендента на адресні види допомоги, оскільки окремі її складові є вкрай застарілими і не враховують сучасних тенденцій та практичного досвіду застосування.

6. Покращання якості адміністрування послуг з оформлення субсидій, зокрема, удосконалення процедури обміну інформації між соціальними службами та органами Державної податкової адміністрації, паспортними столами, органами, які реєструють право власності, Державною автомобільною інспекцією, міграційною службою тощо. Сьогодні потоки обміну інформацією у сучасному розумінні практично не працюють, листування є вкрай неефективним, воно затримує процес прийняття рішень і багаторазово знижує його якість. При цьому отримання достовірних даних від різних органів сьогодні є практично недосяжною метою, оскільки створюються штучні перешкоди задля приховування інформації. Це ускладнює етап оформлення та призначення субсидії як для претендентів, так і для працівників соціального захисту;

7. З метою усунення внутрішньосімейних бар'єрів до можливості отримання житлових субсидій, необхідно налагодити більш тісну співпрацю та обмін інформацією між службою соціального захисту та іншими службами, які надають соціальні послуги, зокрема, із зайнятості та службою по роботі з сім'ями. Особливо така взаємодія необхідна для розв'язання складних життєвих ситуацій, коло в сім'ї претендента на допомогу є безробітний, трудовий мігрант, особи із девіантною поведінкою або із «соціальними» захворюваннями (алкоголізм, наркоманія тощо).

Щодо покращання поінформованості населення:

Результати опитування продемонстрували значну поширеність уявлення населення про те, що основною перешкодою для їх потрапляння під дію програми житлових субсидій є занадто великий дохід, який не дозволить їм отримати допомогу. Насправді аналіз доходів цієї групи респондентів та розміру їх витрат на ЖКП показав, що близько третини з них все ж могли б претендувати на субсидію. Це означає, що вони або недостатньо поінформовані про порядок нарахування субсидій, або навіть мають хибну інформацію з цього приводу.

Крім того, враховуючи замалий термін, що минув після введення змін до програми житлових субсидій та запровадження нової програми компенсацій на підвищення тарифів, проблеми недостатнього охоплення субсидіями також стосуються питання поінформованості населення щодо можливостей системи соціальної підтримки.

Таким чином:

- Потребує удосконалення процедура поширення інформації щодо можливостей отримання субсидій. Вона має бути більш орієнтована на потенційні цільові контингенти населення, які зазвичай мають нижчий рівень освіти та частіше мешкають у малих населених пунктах. Інформація має надаватися у простій та доступній формі, з використанням засобів масової інформації (інформаційні ролики на місцевому телебаченні, роз'яснення у радіоефірі). Доцільно також розміщати інформацію про можливість отримання субсидій у платіжних документах, що надсилаються громадянам для оплати послуг ЖКП;
- Інформаційна кампанія має враховувати регіональні та місцевість проживання: найбільш активними заходами мають бути охоплені сільські мешканці, та жителі півдня України (які за даними опитування частіше називали у якості причини неотримання субсидій погану поінформованість).
- В результаті дослідження виявлена доволі чисельна пасивна група у складі цільового контингенту, яка, навіть у разі значного зростання тарифів, очікуватиме допомоги від когось і накопичуватиме борги. Такий контингент необхідно виявляти та активно залучати до програми. До роботи з потенційними

клієнтами мають бути більшою мірою залучені працівники ЖЕКів, квартальних комітетів, селищних рад, органів місцевого самоврядування, консультації соціальних працівників

- Для покращання соціального захисту у сфері оплати ЖКП та оперативного реагування на зміни потреб та намірів користувачів необхідно організувати зворотній зв'язок з отримувачами субсидій шляхом анкетування, опитувань «гарячих ліній», проведення фокус-груп з працівниками соціальних служб. Важливо, щоб ця інформація не лише збиралася, але й використовувалась для прийняття рішень.

Впровадження даних рекомендацій сприятиме покращанню захисту вразливих верств щодо оплати ними житлово-комунальних послуг, а також підвищити якість надання адміністративних послуг органами соціального захисту.

Література

1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T990966.html.
2. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.meria.sumy.ua/index.php?newsid=27347.
3. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.soc-zahyst.sm.gov.ua/index.php/en/2013-04-18-21-51-18.
4. В Україні знижується рівень оплати житлово-комунальних послуг серед населення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://statistic.jkg-portal.com.ua/ua/publication/one/v-kijev-rostut-narahuvannja-za-komunalku-40439>.
5. Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1875-15>.
6. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.
7. Постанова Кабінету Міністрів України «Про вдосконалення порядку призначення та надання населенню субсидій для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг, придбання скрапленого газу, твердого та пічного побутового (рідкого) палива», від 14.05.1999 № 822. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/822-99-п>.
8. Постанова Кабінету Міністрів України «Про встановлення державних соціальних стандартів у сфері житлово-комунального обслуговування», від 6.08.2014 № 409. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/409-2014-п>.
9. Постанова Кабінету Міністрів України «Про новий розмір витрат на оплату житлово-комунальних послуг, придбання скрапленого газу, твердого та рідкого пічного побутового палива у разі надання житлової субсидії», від 27.07.1998 № 1156 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1156-98-п>.

10. Постанова Кабінету Міністрів України «Про посилення соціального захисту населення в умовах підвищення цін і тарифів на комунальні послуги», від 5.04.2014 № 83. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/83-2014-п>.

11. Постанова Кабінету Міністрів України «Про спрощення порядку надання населенню субсидій для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг, придбання скрапленого газу, твердого та рідкого пічного побутового палива», від 21.10.1995 № 848. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/848-95-п>.

Матеріали круглого столу ПРООН

Матеріали круглого столу «Обстеження домогосподарств щодо доступності субсидій на оплату житлово-комунальних послуг в Україні», що відбувся 23 грудня 2014 року в рамках діяльності Проекту Програми розвитку ООН «Підтримка реформи соціального сектору в Україні»:

1. Презентація «Оцінка програми житлових субсидій в контексті доступності для бідних верств населення». – Черенько Л.М., спеціаліст з субсидій на оплату комунальних послуг. Презентація доступна для ознайомлення: <http://www.slideshare.net/undpukraine/ss-43095607>.

2. Презентація «Обстеження домогосподарств щодо доступності субсидій на оплату житлово-комунальних послуг». Дмитрук Д.А., спеціаліст із проведення соціологічного опитування. Презентація доступна для ознайомлення: <http://www.slideshare.net/undpukraine/ss-43096423>.

3. Презентація «Обстеження домогосподарств щодо доступності субсидій на оплату житлово-комунальних послуг в Україні». Макарова О.В., спеціаліст із проведення соціологічних досліджень. Презентація доступна для ознайомлення: <http://www.slideshare.net/undpukraine/ss-43094803>.

4. Резюме «Презентація результатів дослідження обстеження домогосподарств щодо доступності субсидій на оплату житлово-комунальних послуг в Україні», опубліковане на сайті ПРООН в Україні: <http://www.ua.undp.org/content/dam/ukraine/docs/Subsidies%20Survey%20Resume%20UNDP%20correct.pdf>.